

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 6

Київ, 2023

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 6

Київ, 2023

УДК 821.161.2.09 (062.552)

У45

Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2023. №6. 216 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – доктор філологічних наук, професор, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти».

Члени редколегії:

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Семенов О.М. – доктор педагогічних наук, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка.

У збірнику відображені результати наукових досліджень представників філологічних, педагогічних, комп'ютерних та інших наук. Публікації присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку української і зарубіжної літератур, їх взаємозв'язку і взаємовпливам, а також педагогічним, інноваційним та інформаційним технологіям, методикам навчання в закладах середньої та вищої освіти. У збірнику наукових праць представлені рецензії на художні видання останніх років, здійснено огляд Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко», що було організовано членами Громадської організації «Інноваційні обрії України». Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та здобувачам вищої освіти.

ISSN 2710-3730 (Print)

УДК 821.161.2.09 (062.552)

© Автори публікацій, 2023

© ГО «Інноваційні обрії України», 2023

ЗМІСТ

***** ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ *****

<i>Беляєва В.В.</i> СИМВОЛ ТРАГІЗМУ У ТВОРІ Є. ПОЛОЖІЯ «ІЛОВАЙСЬК»	6
<i>Варламова Н.А.</i> ОГЛЯД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МАНЕРИ ПИСЬМА ЮРІЯ МУШКЕТИКА	16
<i>Гмиря Т.П.</i> ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В. СТУСА	21
<i>Забаренко А.Ю.</i> ТВОРЧИСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА РОМАНОВСЬКОГО: ПОЕТИЧНЕ НАДБАННЯ	27
<i>Коваленко А.С., Землянська А.В.</i> МОТИВ САМОТНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЬГИ ДЕРКАЧОВОЇ	33
<i>Кобилко Н.А.</i> ДОРОГА Й МОРЕ ЯК КЛЮЧОВІ ОБРАЗИ ЧУМАЦЬКИХ ПІСЕНЬ	41
<i>Kysliak K.O.</i> AUTOBIOGRAPHY OF ARTISTIC THOUGHT IN THE NOVEL BY DOMKA BOTUSHANSKA "THE UNDERGROUND BELL"	47

***** ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ *****

<i>Архіпова Н.Ю., Ткач О.В., Каргіна Н.В.</i> ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ У НОВІЙ ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ	55
<i>Горіна Ж.Д., Босак Н.Ф.</i> ЗВУКОСИМВОЛІЗМ У МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	61
<i>Данюк А.О.</i> ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ЗІ СТИЛІСТИКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ	74
<i>Колмакова В.О., Шаров С.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МВОК ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ВІД ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ	80
<i>Копусь О.А., Кучерява О.А., Прокопенко Л.І.</i> ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ASSESSMENT FOR LEARNING	88
<i>Кучерков А.О.</i> НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ.....	97
<i>Лубко Д.В.</i> РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ MICROSOFT WORD	102
<i>Семенов О.М.</i> ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ	108
<i>Сергієнко Т.І.</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ	121
<i>Ушневич С.Е., Деркачова О.С.</i> РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО	

МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМІКСІВ ПРО ВІЙНУ	126
Шаров С.В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ	136
Ядловська О.С. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	144
Arkhipova N., Tkach O., Shevchenko N., Karhina N. MODERN VIEWS ON THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: CHALLENGES AND PROBLEMS	150
*****РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ПУБЛІЦИСТИКА*****	
Землянська А.В. ФОРМУЛА ЖИТТЯ В ДІЇ: СЕКРЕТИ ТВОРЧОСТІ ТА УСПІХУ ВІД ЧЛЕНІВ ГО «ІННОВАЦІЙНІ ОБРІЇ УКРАЇНИ»	166
Шарова Т.М. ЖИТИ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ, ПЕРЕМАГАТИ ЗАРАДИ ЖИТТЯ	172
ОГЛЯД ПРОВЕДЕНОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ ЕСЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ «МІЙ ШЕВЧЕНКО» (2023)	184

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Бєляєва В.В.

здобувач вищої освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

СИМВОЛ ТРАГІЗМУ У ТВОРІ Є. ПОЛОЖІЯ «ІЛОВАЙСЬК»

Анотація. У статті розглядаються болісні питання розуміння війни у художній літературі. До прикладу взято роман Є. Положія «Іловайськ». Акцентовано увагу на тому, що тема Іловайська є символом найтрагічнішої сторінки воєнних подій на сході України 2014 року. В основу твору покладено правдиві історії-спогади героїв під час воєнних дій в Іловайську. Є. Положій відреагував та адаптував ці спогади, зберігши індивідуальні відмінності, які характеризують вдачу, характер та особливості мовлення кожного героя.

Ключові слова: символіка, трагізм, документальність, спогади, роман, Є. Положій.

Belyaeva V. The symbol of tragedy in the work of E. Polozhia «Ilovaisk». The article examines the painful issues of understanding war in fiction. An example is the novel «Ilovaisk» by E. Polozhia. Attention is focused on the fact that the topic of Ilovaisk is a symbol of the most tragic page of military events in the east of Ukraine in 2014. The work is based on true stories-memories of heroes during the military operations in Ilovaisk. E. Polozhiy reacted and adapted these memories, preserving the individual differences that characterize the temperament, character, and peculiarities of speech of each hero.

Key words: symbolism, tragedy, documentary, memories, novel, E. Polozhiy.

Тема війни, образ війни, герої та жертви, воєнна риторика – реалії гібридної війни, що триває на території України від весни 2014 року. У творах про війну на сході вже починають даватися ознаки їхні серйозні відмінності щодо міри та характеру використання документального матеріалу, який зазвичай слугує авторам за основу. Чітко розмежувати твори художньої та документально-мемуарної літератури неможливо, і це характерна ознака нашого часу й наших обставин. Йдеться не тільки про збільшення ваги документального твору. Важливе вироблення нових механізмів застосування цього матеріалу, завдяки яким література шукає хиткого, але успішного балансу неспівмірних дискурсів. Цей досвід для

нашої словесності цілком актуальний, він, безумовно, буде використаний на різних рівнях: образному, символічному, трагедійному тощо [14, с. 28].

О. Бірченко стверджує, що українські військові, які стоять на передній лінії конфлікту на Сході країни, не просто сліднують «букві і духу» настанов з кодифікаційного облаштування позицій, а й вносять нестандартні нововведення в будівництво захисних споруджень, адже головна мета – зберегти життя солдата [1, с. 8].

Все частіше читачі стали звертати увагу на роман «Іловайськ» Євгена Положія, що був виданий ще у 2015 році. Річ у тому, що тема Іловайська, який став символом найтрагічнішої сторінки цієї війни, незмінно перебуває в центрі уваги громадськості. Трагедія розгрому Збройних Сил України неподалік цього міста наприкінці серпня 2014 року – надто масштабна, щоб її можна було збагнути й висвітлити нашвидкуруч. Вона обернулася шоком не тільки для військових, а й для всього українського суспільства. Звісно, доки триває війна, не можна отримати всю інформацію щодо цієї трагедії, не можна відкрити дані, що становлять секрет для публічного оприлюднення, – і це ускладнює перспективу «всієї правди» про пережиту катастрофу.

Як кожна такого типу трагедія, війна потребує неупередженого й серйозного осмислення, що унеможливило б подібні фатальні помилки в майбутньому. Від цього залежить подальша доля війни та й значною мірою майбутнього миру, в який Україна жодною мірою не має права переносити подібних прикрих прорахунків, що обертаються смертю та стражданням тисяч людей [12, с. 28]. Тема Іловайська постійно в полі уваги мас-медіа, так що за минулий час зібрано вже чимало свідчень, які дають змогу пролити світло на цю трагічну й таємничу історію. Стає все більше очевидним, що покладатися на владні структури в осягненні гіркої правди про Іловайську трагедію не можна: доки при владі перебувають ті самі еліти, які безпосередньо причетні до поразки, вони будуть всіляко гальмувати й блокувати об'єктивні висновки, тим більше, що для цього є багато мотивацій, якими можна легко маніпулювати. Одна з них – тривання війни, що постулює мотивування до патріотичних почуттів, а не навпаки, демотивацію, яку можуть викликати розвінчання воєнних помилок. Тому оптимальним розрядженням напруженості, яка виникла у зв'язку зі справою про Іловайську трагедію, нині є приватні розслідування громадських діячів, журналістів і письменників. Вони не мають такої сили, як могли б мати офіційні звіти, проте почасти задовольняють запит громадськості на гірку правду, що має бути висловленою [3].

Журналіст або письменник, беручись за перо, надає темі індивідуально-авторського звучання, що виходить з особливостей його

таланту. Саме таким проектом видається роман «Іловайськ» Є. Положія. Уже відомий прозаїк із Сум цього разу створив симбіоз розлогого журналістського розслідування та гострого й відвертого роману-свідчення. Здається, саме таку формулу продиктували обставини, з яких виходив автор: ішлося про оперативне реагування на подію надзвичайного суспільного значення. Можна в цьому разі довго сперечатися про поспіх в опрацюванні матеріалу, про непродуманість композиції й непродуманість окремих деталей. Можна дискутувати про переваги документального чи художнього письма, які проявляються в різних фрагментах цієї книжки. Однак слід оцінити «Іловайськ» Є. Положія як довершений факт. Це література першого наближення – з усіма її перевагами й слабостями. Добре, що вона є. Таких книжок потрібно більше: час і умови вимагають мобільнішої реакції на події, а література не завжди адекватно відповідає на властиві виклики [4].

Слід віддати належне Є. Положію передусім за ретельну й скрупульозну польову роботу. Перш ніж постав текст, автор виконав дослідницьку працю величезного обсягу й граничного психологічного напруження: розшукав численних свідків трагедії й записав розмови з ними. Це історії про те, як вони вибиралися з «котла», нерідко ціною нелюдських зусиль, неймовірної волі й самообілізації, інтуїції та щасливого збігу обставин. Якщо вірити анотації, таких історій було зафіксовано понад сто. У книжці відображені далеко не всі. Шістнадцять її розділів мають, як правило, монологічний характер, тобто оповідають переважно про шістнадцятьох героїв війни. Це свідчить, що автор старанно досліджував тему, не задовольняючись її спрощенням та однобічним трактуванням, яке могло б формуватися на підставі кількох спогадів [5].

Селективний підхід Є. Положія до зібраного ним матеріалу, очевидно, був неминучим, і не всі з історій надавалися до книжки. Одні – через їхню фрагментарність і неепічність, інші – через надмірний трагізм, як можна здогадуватися. Принаймні сам автор у передмові зізнається: *«Та ще більше страшних та героїчних історій не потрапили ані в медіа, ані в книгу – трагедію і біль тих днів неможливо вмістити в жоден роман»* [7]. Попри все, Є. Положію вдалося реалізувати задум у рекордно короткий термін. І не випадково твір приурочено пам'яті тих, хто загинув у тій страшній та безприкладній битві. Саме в першу річницю «Іловайського котла» (у серпні 2015 року) роман був опублікований. Він засвідчив, що існує безумовна потреба повертатися до осмислення недалекого й незручного минулого. Шукати в цьому слідів слабкості, котру необхідно подолати в собі. І водночас – шукати тієї духовної сили, яка здатна зміцнювати у трагічних

випробуваннях. У цьому проявляється і гуманістичний, і загальносуспільний резонанс книги Є. Положія [9].

Визначити жанр твору досить непросто. Сам автор у передмові називає його то романом, то повістю. А в підзаголовку – не менш промовисто: *«Розповіді про справжніх людей»* [8]. Якщо взяти до уваги, що первісно це були тільки людські документи, так звані усні історії, тобто записи спогадів учасників битви під Іловайськом, то слід визнати, що сутність літературної обробки цих сировинних матеріалів досить-таки значний (хоча – різний у різних оповідях). Це надає переконливості оповіді, а книжці – завершеності. Є. Положію вдалося – часом ідучи за першоджерелам, а частіше-таки залучаючи власну художню уяву та емпатію – досягти сильного ефекту.

Спогади про Іловайськ самі по собі справляють шокуючи враження. Не так через саму поразку, як через усвідомлення підступності і цинізму тих, хто кинув бійців напризволяще, – байдуже, чи то російсько-терористські ватажки, що обіцяли забезпечити вихід з оточення, чи українські генерали, які так бездарно програли битву й не менш ганебно тікали з оточення. Важливо, що Є. Положій дбайливо відреагував та адаптував ці спогади, зберігши індивідуальні відмінності, які характеризують вдачу, характер та особливості мовлення кожного героя [10].

В одних нарисах описується суворий і владний тип людини, ділова небагатослівність та конкретність, в інших пробиваються всепроникний оптимізм і гумор, навіть якщо він межує із «чорним гумором». Автор заперечив ефект поєднання, коли твір сприймається не як випадкове зшиття різноманітних клаптиків, не як зібрання приватних свідчень окремих осіб, які мають мало спільного поміж собою, а як цільний і цілісний текст, покликаний виразно сформулювати ідею.

Жанрова природа цього твору все-таки тяжіє до романної форми, пори всю її неоднозначність і незавершеність. До цього схиляє розуміння принаймні трьох його важливих ознак – теми, героя та проблематики. Усі оповіді об'єднані однією темою, за яку править битва під Іловайськом та небачений, несподіваний і підступно організований розгром української армії, що обертається для кожного учасника особистою трагедією. У творі відсутній оповідач: усі історії подані нібито з уст учасників подій. Урешті, Іловайськ – це не тільки тема, а й добре продуманий, цілісний у своїй основі задум, що перетворюється у тексті на концептуальне повідомлення [6].

Друга визначальна ознака твору стосується типу героя, який так само не випадковий, а свідомо змодельований за певним взірцем. Це герой-переможець, хоч як парадоксально це може звучати в означеному контексті

битви-поразки. Йдеться насамперед про перемогу над двома викликами, які в таких умовах видаються неунікненними й абсолютними, тобто про перемогу над смертю і над самим собою, над власною слабкістю, яка є в кожному з нас. Є. Положій обирає саме таких героїв або зображує їх саме в такому ракурсі: вони не здаються, а виживають і перемагають. Про якусь поверхову, патріотично підфарбовану героїзацію не йдеться. Автора цікавить той психологічний аспект, який парадоксальним чином проявляється на війні, коли людина відкриває в собі потаємні сили до життя, гуманності й любові, хоча всі обставини цьому перечать [5].

Іловайськ у розумінні Є. Положія – це також символ українського духу, що мають стати лінією поділу в сучасній історії, принаймні в історії цієї війни. Проблематика, яку автор порушує на прикладі однієї поразки, виходить далеко поза межі конкретного факту та його оцінки, хоч якими важливими є і сам факт, і його неупереджена оцінка. У цьому проявляється епічний вимір твору Є. Положія: від сприйняття однієї битви автор поступово веде читача до осягнення чогось незмірно більшого – всієї війни, що втягує у своє коло впливу країну та її народ сучасності, що дає такі жорстокі, а водночас необхідні уроки дорослішання, бо тільки за таких умов можна не лише перемогти у війні, а й обстояти незалежність і втримати неймовірну вагу історії, яка впала на плечі українців. Характерно, що серед героїв Є. Положія – не тільки ті, що доводять такого калібру цінності на полі битви, а й ті, що розділяють із ними відповідальність за країну, – рідні, волонтери, небайдужі громадяни. І нехай така верста суспільства загалом нечисленна, як стверджують соціологи, проте вона здатна зарядити своєю енергією решту суспільства. Один із бійців-добровольців розмірковує про це так: *«Мені важко об'єктивно відповісти на це запитання, для себе ж я маю просту і зрозумілу відповідь – ми тут, щоб захищати свою країну. І це – правда. Інші мотиви – другорядні. Можливо наш мотив видається комусь недостатнім, мовляв, що дала вам ця держава за двадцять три роки свого існування, крім постійної боротьби за виживання і людську гідність? Але знаєте, що я вам скажу? Ми не озираємося назад, ми дивимося вперед. І тому ми тут...»* [7, с. 14]. Тому Іловайськ – не тільки поразка, смерть і крах надій, а й народження нової якості людини і громадянина, народження нової надії.

Поза текстом роману Є. Положія залишається дуже істотна частина правди, яка вже ніколи не буде промовлена. Ця правда мала б іти від тих, хто загинув на полі бою й не повернувся з війни. Історії тих, хто вижив, втішають принаймні оптимістичною кінцівкою, дарма, що їхнім героям довелося пережити багато страждань і випробувань. У цих історіях

міститься більш чи менш оприявлене почуття, сказати б, незручності: чи то особиста воля, чи то обставини, чи доля врятувала від майже неминучої загибелі. Смерть, що лишається поза берегами тексту, десь поруч таки незримо присутня, її відчуття надає оповіді напруженості й гостроти.

Перспектива подолання смерті прикметна тим, що виявляє в людині засади гуманістичного підходу, хоча так само зраджує й наявність егоїстичних мотивів і безпосереднього страху перед небуттям. Зживатися з думкою про смерть – дуже непросто, тим більше непросто це в обставинах нашого часу, який загострив та актуалізував проблему смерті. Про це переконливо міркувала американський психолог Елізабет Кюблер-Росс: *«Отже, стрімкий розвиток техніки та досягнення сучасної науки дали змогу людині відкрити не тільки нові можливості, а й нові види зброї масового знищення, котрі (...) посилюють страх жорстокої, катастрофічної смерті. Людині доводиться найрізноманітнішими способами психологічно захищати себе від цього зростаючого страху смерті та неможливості передбачити таку загибель, уберегтися від неї. Із психологічного погляду ми ще якийсь час здатні заперечувати достовірність власної смерті. Підсвідомість неспроможна уявити собі припинення власного існування, вона впевнена в безсмертності власної особи, але без труда погоджується з загибеллю сусіда. Новини про численні жертви війни та нещасних випадків тільки зміцнюють нашу впевненість у власному безсмерті, дозволяють нам потайки, в тихому закутку свідомості втішатися тим, що «ось він, наступний, але не я». Якщо ж заперечувати смерть уже неможливо, ми пробуємо покорити її, кинути їй виклик»* [11].

Наявність подібних вагань Є. Положій не приховує у постатях героїв. Однак він чітко наголошує, що вони зуміли вижити саме завдяки подоланню в собі егоїстичного мислення, завдяки тому, що наважилися кинути виклик смерті. Це той стоїчний тип героїзму, який не потребує публічного визнання (навіть уникає його) і який народжується з глибоко усвідомленої внутрішньої потреби людини. Образ війни, який окреслює Є. Положій, нічим особливим не примітний. Він передбачає здобування героєм брутального й негативного досвіду, водночас спонукає до своєрідної ініціації, коли перейшовши через випробування, людина стає свідомою й вольовою. Війна обертається не тільки досвідом відчуження, а й досвідом віднайдення себе, власної ідентичності, що в інших умовах могло б розтягнутися на довгий час [3].

Такою є внутрішня еволюція лейтенанта Юрія Семенова («Сімейна історія справа Семенових»). Спершу його патріотизм видавався чимось

цілком очевидним, як і династична схильність до професії військового, оскільки Юрі довелося бути внуком героя Другої світової. Згодом він усвідомлює всю неоднозначність ситуації, що дозволяє багатьом нею маніпулювати, проявляючи при цьому жахливу аморальність і цинізм. *«Молодий лейтенант їхав сюди захищати Батьківщину, а насправді виходило так, що Батьківщину тут давно розміняли на міфічні обіцянки і спотворену пам'ять. Тут замість реалій сьогодення – жорстокого, яке щодня забирає життя десятків людей, жили нездійсненим солодким майбутнім і несправжнім минулим, якимсь чужим, видуманим життям. Можна, звичайно, назвати це мрією, але Юра схилився до більш точного визначення – ілюзія»* [7, с. 172].

Війна випробовує базові людські цінності. І не тільки на фронті, не тільки через зіткнення з ворогом віч-на-віч. В останньому розділі роману оповідано одну з найбільш вражаючих історій – про те, як мати поклала всі сили, щоб знайти тіло загиблого під Іловайськом сина, Андрія Гончарука. Довелося здійснити ціле приватне розслідування, залучити до нього численних людей по обидва боки блокпостів. Але нічого не може спинити матір, для неї не існує тієї «ціни питання» [7, с. 356], яку не можна було б заплатити, бо йдеться про більше ніж матеріальні цінності. Висновок, який робить автор цієї драматичної історії, акцентує моральну стійкість героїв, надає вчинкам особливого значення: *«Їх вела вперед не надія, їх вів уперед і додавав сили обов'язок. Той самий обов'язок перед рідними і близькими людьми, який ніколи не буває сплачений повною мірою, і який дає людям енергію піднятися над власними можливостями. Це єдиний наш обов'язок, який не забирає, а віддає. Хто виконує цей обов'язок, на того боці й правда»* [7, с. 375].

Герої роману дуже різні, їх об'єднує велика сила духу, що здатна перебороти всі перешкоди на шляху, а також уміння засвоювати життєві уроки, учитися перемагати. А ще – велика любов, якою вони просякнуті, в атмосфері якої вони живуть і воюють. Недаремно про них: *«Дуже світлі люди»*. Можна додати й іншу, не менш важливу ознаку, яку автор вирізняв у підзаголовку твору: *«справжні люди»* [9].

Кожна з історій цих світлих людей по-справжньому зворушує. Чи то оповідь Адвоката, який, умираючи сам, рятує п'ятирічну дівчинку, чи то Санітара, що, покинутий на полі бою і покалічений, стоїчно виживає й повертається. Чи Сергія Кабана або Сашка Гармаша з Криму, які своєю смертю рятують інших й утверджують життя. Або Світлана зі Слов'янська («І в цьому була вся сіль» [7, с. 194]), Ганни з Одеси («Ями на пагорбах» [7, с. 327]) – кожна із цих жінок війна мобілізувала по-своєму, але вони

відгукнулися на її поклик, зуміли подолати страх і відразу в ім'я любові та обов'язку. Персонажам, що потойбіч лінії розмежування, приділено в романі Є. Положія менше уваги. Добре, однак, що в їх характеристиці автор уникає надмірної спрощеності, пробує осмислити різну мотивацію, що здатна пояснити їхні вчинки. Певна зааганжованість погляду на «ДНР» та «ЛНР» тут була все-таки не уникнена: автор оцінює їх через своїх героїв, а не від власного імені. Оскільки ці герої мають зазвичай досить високий рівень критичного мислення та гостру спостережливість, характеристики набувають колоритної гнучкості й повноти: *«...Інертність і байдужість до навколишнього світу, та ще невагомне бажання легких грошей. Характер і поведінка (...) більшості посідала домінуючу позицію – Росія світилася мрією, як якесь Ельдорадо, що подарує щастя після здійснення мінімальних зусиль, а можливо, навіть і без зусиль узагалі. Ці люди дивилися на нього не як на ворога, не як на захисника, не як на хворого або пораненого. Вони дивилися на нього, як на абсолютно чужу – з іншого світу – людину, яка опинилася тут випадково, потрапила в біду, і на цій біді, раз уже чужак тут, не гріх і заробити – з нього не убуде, а родині користь»* [7, с. 78].

Інше прикметне враження, ніби зсередини свідомості краян, репрезентує волонтерка Світлана, яка прозріла лише в час війни: *«Якісь абсолютно фантастичні проекти літали в повітрі, ейфорія, яку важко пояснити: пенсії стануть великими, не потрібно буде працювати і платити комунальні послуги, словом, утопія. В головах у людей варилося неймовірна каша, я й сама іноді відчувала, що мій «котел» закипає. Так, це був справжній інформаційний «котел», у якому зварили наш мозок. А потім з'їли його. (...) І я й перестала все ділити на чорне і біле, зовсім розгубилася»* [7, с. 197].

Інше враження викликають російські найманці, що опинилися на донецькій землі: *«Російські солдати, наразі ті, що охороняли полонених, виявилися звичайними хлопцями з Омська та Ульяновська, інших міст, які майже нічого не знають про сучасну Україну та українців, окрім того, що їм розказали по телевізору. Їм зовсім не хотілося воювати, а тим більше помирати. (...) Перед тобою начебто вороги, але з іншого боку – прості хлопці, які говорять з тобою однією мовою, але ці хлопці прийшли на твою землю вбивати тебе і твоїх товаришів. Зовсім інше враження справляли ті, що були старші за віком і пройшли обидві чеченські – тверді, що та броня, відбитим сумлінням і пропитими обличчями, заточені під закони війни, де насилля та смерть – норма»* [672, с. 160]. І про мотивацію: *«...Що змушує їх жертвувати часто навіть достатньо благополучним життям, кидати родину і роботу і брати до рук зброю, щоб поїхати когось убивати в чужу*

країну? (...) Вони хотіли саме вбивати або бути, відповідно, вбитими. Це костомаха смерть поманила їх сюди, в мирні міста Донбасу, своєю кістлявою рукою, немов доступна дешева повія, що пахне тисячами безвинно занапащених душ, і вони з готовністю впали в її обійми, щоб упиватися кривавою оргією. Ні, не тільки через гроші, заради насолоди, звісно. Їх повсякденне життя втратило внутрішній сенс, тому вони намагалися його реанімувати за рахунок життів інших, їм стало нудно жити просто так, бути найкращими і найсильнішими на світі лише на словах. А чужа країна – наче чуже життя або телесеріал, де гріхи не зараховуються, бо які можуть бути гріхи в акторів серіалу? Хто в цьому був винен, і чому з цими людьми трапилася така біда?..» [7, с. 14].

Автор, як бачимо, не обмежується стереотипним образом ворога. У його інтересі – зображувати весь драматизм протистояння, а не спрощувати картину війну до рівня публіцистичної агітації. Надто багато поставлено – людське життя, багато життів «світлических людей», які гинуть в «Іловайському котлі». Фатальний подих смерті відчувається за кожною оповіддю свідків трагедії. Він створює специфічний колорит усього роману Є. Положія. І також апелює до почуттів людини, активізуючи її гуманістичні ідеали.

Роман Є. Положія – це шляхетний жест автора, що зумів упоратися з таким непростим матеріалом. Писати про людський біль і страждання – справа нелегка і невдячна. А роман «Іловайськ» варто сприймати як твір, актуальний у багатьох вимірах. Його автор відкриває завісу таємничості над однією із замовчених сторінок війни, що неодмінно потребує неупередженої та серйозної оцінки. Вихід роману друком є своєрідною сатисфакцією для багатьох учасників та свідків події – він своєрідно реабілітує їх перед громадською думкою, та й (не меншою мірою) перед самим собою. Адже невидима тінь зради й поразки досі тяжіє над учасниками тієї битви, і комусь же треба цей стереотип розвіювати. Такі приклади в українській художній літературі не є поодинокими, оскільки на долю українського народу справді випало багато випробувань та негараздів [13].

Для родин загиблих і покалічених бійців роман Є. Положія може бути своєрідною терапією, адже письменник із окремих людських історій творить соціальну канву подій, прагне знайти її загальнонаціональний та загальнолюдський вимір. Така література має і безумовний суспільний ефект: сприяють дорослішанню нашої спільноти, яка ще не навчилася реагувати на поразки та невдачі і не навчилася черпати в них – ні, не розчарування та відчай, а міцність духу й силу для майбутніх перемог. Українське суспільство гостро потребує таких книжок – як ліків задля морального одужання й громадянського прозріння.

Література

1. Бірченко О., Мирончук А. Смуги оборони. *Військо України*. Центральний друкований орган Міністерства оборони України. 2014. № 11. С. 8 –12.
2. Війна з жіночим обличчям. URL: <http://www.zhinka-online.com.ua/ukrajinska-zhinka/zhinka-v-armiji/252-viina-z-zhinochym-oblychchiam.html>.
3. Гончарова К. «5 секунд, 5 днів»: автор роману «Іловайськ» Євген Положій написав нову книгу про життя, війні і справедливості. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/storone-dobra-romana-ilovaysk-evgeniy-polozhiiy-1471385578.html>.
4. Дроздовський Д. Гібридність зла. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrainci-chytayte-gibrydnist-zla>.
5. Левчук Я. Іловайський Армагеддон. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/42913/.
6. Міронова В. Книга про війну, яка вчить людяності. Рецензія на роман «Іловайськ». URL: http://24tv.ua/ru/kniga_pro_viynu_yaka_vchit_lyudyaposti_retsenziya_na_roman_ilovaysk_n641499.
7. Положій Є. Іловайськ. Харків: Фоліо, 2015. 380 с.
8. Положій Євген Положій: мені було важливо показати зіткнення цивілізацій – української та російської. URL: <http://www.5.ua/interview/evhen-polozhiiy-avtor-knyhy-ilovaisk-meni-bulo-vazhlyvo-pokazaty-zitknennia-tsyvilizatsii-ukrainskoi-ta-rosiiskoi-91409.html>.
9. Положій Євген: «Іловайськ – це метафора безвідповідальності». Громадське ТБ Дніпро. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hYAdHxScNPE>.
10. Роковини Іловайського котла: хронологія та розслідування трагедії. URL: <http://dyvys.info/2017/08/28/rokovyny-ilovajskogo-kotla-hronologiya-ta-rozsliduvannya-tragediyi/>.
11. Сенявська О. С. Психологія війни в ХХ столітті – історичний досвід. URL: <http://medbib.in.ua/voyna-kak-pogranichnaya.html>.
12. Шарова Т. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. № 2. С. 28–30.
13. Шарова Т.М. Історія української літератури I пол. XIX ст. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 278 с.
14. Шарова Т.М., Таран В.В. Образи сучасності та відображення дійсності у творах Ю. Андруховича. *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki»* (30.03.2017 – 31.03.2017). 2017. С. 28–30.

Варламова Н.А.

*вихователь Кирилівської ЗОШ І ступеня «Золота рибка»
Якимівської районної ради Запорізької області*

ОГЛЯД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МАНЕРИ ПИСЬМА ЮРІЯ МУШКЕТИКА

Анотація. У науковому дослідженні вказано на те, що письменник майже постійно у своїй творчості виступає в ролі історика, для якого цінними є деталі. Тексти Юрія Мушкетика відтворюють його внесок в скарбницю української літератури, тим самим змушують читачів міркувати над кожною подією в житті. Історичні твори митця розкривають читачеві морально-етичні аспекти людської суті, самої душі. Ключовим феноменом поняття вольності та свободи в історичних творах письменника є відображення прагнень та мрій українського народу. Поряд із тим, твори Юрія Мушкетика мають психологічний характер, де через настрої, переживання, спогади можна осягнути сутність людського буття.

Ключові слова: Юрій Мушкетик, індивідуальна манера, художня творчість, індивідуальний стиль письма.

Varlamova N. Overview of the individual manner of the writing of Yurii Musketik. The scientific study indicated that the writer almost always acts as a historian in his work, for whom details are valuable. Yurii Mushketyk's texts reproduce his contribution to the treasury of Ukrainian literature, thereby forcing readers to reflect on every event in life. The historical works of the artist reveal to the reader the moral and ethical aspects of the human essence, the very soul. The key phenomenon of the concept of liberty and freedom in the historical works of the writer is the reflection of the aspirations and dreams of the Ukrainian people. Along with that, the works of Yurii Mushketik have a psychological character where through moods, experiences, memories, you can understand the essence of human existence.

Key words: Yurii Mushketyk, individual manner, artistic creativity, individual writing style.

В українській літературі Юрій Мушкетик відомий як геніальний творець повістей, оповідань, нарисів. Митець у численних книгах порушує питання, які є вічними проблемами для усіх поколінь: це проблеми людської моралі, добра, віри, справедливості, духовного розвитку людини в різні історичні періоди, затверджує ідею поваги і цінності людини до її ідеалів. Юрій Мушкетик, як автор, не приховує від свого читача правдивість життя і добробуту людини: її розчарування, падіння, зневіру та сум'яття [3, с. 48].

Твори письменника гостро-конфліктні з глибоким психологічним підтекстом; охоплюють широкий діапазон історичного минулого, направляють увагу читача задуматись над проблемами буття. Юрій Мушкетик поставив собі за мету відтворити історичну правду, духовну розкутість та національну гордість нації [4, с. 126]. Творчість майстра-прозаїка приковувала щільну увагу критиків – дослідників, які щоразу визнавали стрімкий підйом Юрія Мушкетика, аналізуючи його художні тексти. На виняткову увагу заслуговує історична проза Юрія Мушкетика – майстра, в який він відбувся і відзначився, як неймовірно обдарований письменник – прозаїк, фахівець з історичної минувшини українського народу, нашої України, потаємних аспектів життя того чи іншого періоду в історії, як практик духовного морального всесвіту особистостей-персонажів.

Творчість Юрія Мушкетика представлена в дослідженнях відомих критиків, літературознавців, філософів, психологів. Значну увагу його творчості приділяли такі дослідники: Ю. Ковалів, Л. Ромащенко, О. Білий, А. Шпиталь, В. Яременко, В. П'янов, Є. Гуцаро, І. Семенчук та ін., в яких осмислювали конкретику історичної прози Ю. Мушкетика, зокрема жанрову природу історичних творів та їхньої типології, вивчали питання співвідношення історичної та художньої правди; аналізували і давали свою оцінку специфіці написання та поетиці текстів прозаїка.

Юрій Мушкетик – визначний і визнаний майстер історичної прози. Він опублікував більше десятка романів, низку неймовірних повістей та збірок оповідань. На початку своєї творчої кар'єри на перше головне місце Юрій Мушкетик ставить людську долю, її важливість значення в світі та у самій долі суспільства. Як відомо,

народ складається з окремих людей, тому і долю народу письменник намагається прослідкувати через долю однієї особистості [5, с. 82].

Творчість Юрія Мушкетика заснована на найвищих цінностях для людства. Тих цінностях, які є для людини одвічними орієнтирами в житті і створюють у цьому житті героїзм, мудрість, патріотизм і красу. Своїми текстами митець сподівається підсобити людині віднайти істину, пізнати саму себе та весь світ навкруги.

Сповнений величезним бажанням досягнути і зрозуміти хід історичних подій та тим самим дати можливість наступному поколінню зробити висновки з історичного минулого, Мушкетик через внутрішній світ своїх героїв, заглядає у найпотаємніші куточки людського серця. Таким чином історичний роман вбирає в себе певні ознаки інших різновидів жанру: як роману, так і повісті, а сама історія стає тим фоновим стрижнем, навколо якого розвивається драма: драма життя людей, драма покоління, роду, драма самої держави та її народу [6, с. 134].

Історичні твори Мушкетика відверто розкривають читачеві морально-етичні аспекти людської суті, самої душі. Такі твори, як «Семен Палій», «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат», «Прийдімо, вклонімося» дають можливість відкрити людську душу як найбільш приховану та ключову сферу сенсу створення; дають оцінку вчинкам та помислам людини; дають можливість оцінити та пізнати самого себе і світ загалом; визначити своє місце й призначення в цьому світі.

В історичних творах Юрія Мушкетика ключовим феноменом поняття вольності та свободи є відображення прагнень та мрій українського народу. Досить чітко прослідковується боротьба героїв – персонажів у творчості письменника за свободу, як особисту, так і народну, національну. При цьому варто зазначити, що ці його герої – персонажі докладають величезні зусилля, щоб отримати бажане, щоб здійснити свої мрії, бо лише свобода і вільний вибір надають можливість виставити життєві цінності [2, с. 106].

Характерна риса творів Ю. Мушкетика базується на асоціативному рівні: автор ніби повертає героїв назад тільки для того, щоб таким чином визвати цілий згусток спогадів. Навіть під час драматичних моментів, зафіксованих у творах, автор знову створює

психологічний настрій у читача, заглиблюючись у недра людської душі, фіксуючи на сторінках навіть найменші зміни як виразу обличчя, так і міміки, жестів своїх героїв. Юрій Мушкетик зображував своїх персонажів в руслі суперечностей, які відпечатують нетлінну розбіжність між пориванням до повного вираження особистості, втіленні прихованої енергії, до тої гармонії, яка відтворюється в свідомості наполегливого спротиву зовнішніх чинників. Митець втілював всі наболілі проблеми людства, вплітаючи їх в історичне минуле і формуючи таким чином характери своїх героїв [7, с. 191].

Можна з упевненістю сказати, що твори Юрія Мушкетика мають психологічний характер, де внутрішній світ героїв, їхній стан, а саме настрої, переживання, спогади, якісь психічні дії, письменник вимальовує з величезною і точною проникливістю. Наприклад, така риса як психологізм, позначилася на жанрових особливостях історичного твору «Гетьманський скарб», у якому відбувається монолог очевидця подій, які зображені в цьому творі. Автор, використовуючи хронотоп та звертаючись до спогадів та роздумів, розширює хронологічні рамки роману, показує характери, які формуються в процесі.

Поряд із психологічним аспектом стоїть і філософське підґрунтя, дійсність якої зображує Мушкетик. Філософія проявляється в самих роздумах будь-то страждання чи самотність, чи страх, чи навіть смерть. Ці два струменя: психологізм та філософія і позначилися на жанровій специфіці та стильовій манері написання романів та повістей Юрія Мушкетика.

До творчих здобутків Юрія Мушкетика належить низка творів, які відображають історичний розвиток і роль людини в цьому розвитку. Автор плідно працює, створюючи проникаючі, мудрі, вдумливі, філософські образи і продовжує шукати нові форми і засоби вираження щодо важливих проблем сучасності, створивши основним об'єктом дослідження особистість. Письменник намагається відтворити різні віхи життя суспільства, розглядаючи вагомі життєві ситуації, змальовує життя різних верств населення. Спостерігаючи особисто за тим, що відбувається навкруги, змальовує героїв з їх реальними і актуальними проблемами [9, с. 239].

Ключовою направленістю художньо-філософських намірів Юрія Мушкетика були пошуки відповідей на одвічні запитання. Письменник порушує такі питання, як зміст людського існування, радість від життя, людське щастя, віру в краще життя, залишивши це в історії на своїх сторінках [1, с. 212]. Юрій Мушкетик використовував народнопоетичну концепцію, яку черпав у скарбниці фольклорної поезії. Письменник розкрився як розважливий аналітик, який здатний сягнути самої суті фактів та явищ. Досліджуючи твори митця, знаходимо новаторські нотки, елементи модернізму, введення оригінальних сюжетних ліній, де не завжди можна провести чітку паралель між традиційними і сучасними методами.

Велика кількість творів письменника спроектована на життя українського народу і самої України. І в цьому житті письменник віднайшов для себе об'єкт для роздумів і красу існування людини. Тому, однією з найважливіших рис творчості Юрія Мушкетика є присутність у ній не лише правдивих історичних фактів, як комплекс подій, а й тих історичних осіб, які здійснювали ці події. Переплетіння реальних історичних постатей з другорядними героями, надають текстам Мушкетика емоційності, виразності, неповторності [8, с. 54].

Письменник майже постійно у своїй творчості виступає в ролі історика, для якого дуже цінною є кожна подробиця, кожен чіткий момент з полотна минувшини, та все ж головним є те, що він прагне осягнути, обдумати все те буття, яке розкривається спраглому до знань погляду Мушкетика. Надзвичайно цікаві, несподівані наповнення текстів динамізують його виклад, який ніби пригальмовує в деяких моментах, цим самим дає можливість поміркувати читачу, поринути в життя різних верств українського населення, виводячи за рамки оповіді. Головним у творчості Юрія Мушкетика є те, що він зобразив читачам історичне минуле, збагативши його сучасним розумінням. Особливістю творчості письменника є поетичність та ліризм, які виринають його з-поміж інших митців української літератури.

Література

1. Білоус П.В. Історія української літератури XI – XVII ст.: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. К.: ВЦ «Академія», 2012. 376 с.

2. Волинський Кость. Літературне сьогодення. Літературні критичні статті. К.: Радянський письменник, 1982. 293 с.
3. П'янов В. З високих вершин: Штрихи до портрета: [Юрій Мушкетик]. Визначні, відомі й «та інші»: Спогади, есеї, нариси / В. П'янов. К.: Український письменник, 2002. 415 с.
4. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози: основні напрями художнього руху: монографія. Черкаси: Видавництво Черкаського державного університету ім. Б. Хмельницького, 2003. 386 с.
5. Семенчук І. Юрій Мушкетик. Літературний портрет. К.: Бібліотека українця, 1998. 129 с.
6. Шарова Т. Категорія пам'яті в мемуарних творах Василя Бондаря. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2010. Вип. 1(2). С. 134–140.
7. Шарова Т.М. Історія української літератури I пол. XIX ст. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 278 с.
8. Шпиталь А. Історична проза Юрія Мушкетика. *Київська старовина*. 1999. № 3. С. 54–56.
9. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20-30-х років XX ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. Т. 2. № 69. С. 239–242.

Гмиря Т.П.

вчитель початкових класів

Опорний заклад «Чаплинський ліцей»

Чаплинської селищної ради Херсонської області

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В. СТУСА

Анотація. У науковому дослідженні представлена творчість В. Стуса, зокрема його рання поезія. Акцентовано увагу на тому, що поета завжди турбували вічні питання – це проблеми боротьби добра зі злом, друзів та ворогів. Безкомпромісність письменника була

природною. Письменник прагнув усім серцем довести, що йому не є байдужою доля України. Самоствореність, впевненість, патріотизм, любов до рідної землі, відчуття поваги за свій край – це ті речі, якими насичені усі тексти письменника. Вказано, що В. Стус намагався закарбувати в історії цікаві сторінки для наступних поколінь.

Ключові слова: *поетична творчість, художні особливості, поезія, література, В. Стус.*

Hmyrya T. Artistic features of V. Stus's poetic creativity. *The scientific study presents the work of V. Stus, in particular his early poetry. Attention is focused on the fact that the poet was always concerned with eternal questions – these are the problems of the struggle between good and evil, friends and enemies. The uncompromising nature of the writer was natural. The writer tried with all his heart to prove that he is not indifferent to the fate of Ukraine. Independence, confidence, patriotism, love for the native land, a sense of respect for one's country – these are the things with which all the writer's texts are saturated. It is indicated that V. Stus tried to engrave interesting pages in history for future generations.*

Key words: *poetic creativity, artistic features, poetry, literature, V. Stus.*

В останні десятиліття в сучасному літературознавстві спостерігається суттєве зростання наукового інтересу до поетичної спадщини митців розстріляного відродження, української діаспори та мистецького доробку представників шістдесятництва. Яскравим і не до кінця дослідженим зразком творчої спадщини шістдесятників є поетичний доробок В. Стуса.

Художні твори В. Стуса стали об'єктом зацікавлення багатьох українських учених, В. Біляцька, Л. Вашків, О. Галич, Н. Глушковецька, А. Зіновська, М. Коцюбинська, В. Кузьменко, Ж. Ляхової, Г. Мазоха та ін., які плідно розробляють цю тему, зокрема, створили низку наукових праць про автобіографічну значущість творчого доробку письменника, історію їх написання, впорядкування та публікації. Не менш цікавими є дослідження Бедрик Ю., Беценко Т., Бондаренко А., Віват Г., Коцюбинської М., Криловець Р., Пелех У., Рарицького О., Рубчак Б., Черененко О., Шерех Ю. та ін.

В. Стус по праву вважається одним із найвизначніших українських поетів ХХ ст. Це була Людина, яка сміливо, самозречено боролася за високі ідеали Добра, Правди, Справедливості, Гуманізму, за національну гідність і самосвідомість народу [5, с. 131].

Поета завжди турбували вічні питання – це проблеми боротьби добра зі злом, і він як чесна людина займає почесне місце у цій боротьбі [8, с. 64]. Безкомпромісність письменника була природною, а не показною; моральні вимоги до часу, до середовища і до себе були справжніми.

Я так і не збагнув
і досі ще не знаю,
чи світ мене минає,
чи я його минув [7, с. 76].

Точність, щільність, «метал» і пристрасть – ось вірш Василя Стуса. «Поет повинен бути людиною такою, що, повна любові, долає природне почуття зненависті, звільняється од неї, як од скверни. Поет – це людина. Насамперед», – так написав В. Стус 1969 року – тоді, коли не зміг побачити друком свою першу збірку «Зимові дерева» [4, с. 417].

Його життя було сповнене добра, любові, і все заради України і її народу [3, с. 9]. Перебуваючи в неволі, він вірить, що хоч і після смерті, але повернеться до свого народу. Саме до нього В. Стус звертається через сніги й холоди.

Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя,
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь... [7, с. 91].

Якби не страждав В. Стус, його поезія сповнена віри в Україну, в її людей [11, с. 239]. Хоча фізично він відірваний від рідної землі, але все рівно тісно пов'язаний з її долею. В. Стус подарував нам свою поезію, свій дорогоцінний скарб – мислити відверто, без застережень. У кращих своїх творах, а може, й усім своїм доробком, В. Стус піднявся до вершин світової поезії. Але при всьому цьому він залишається глибоко національним поетом. Поезія Стуса нині міцно ввійшла в літературне життя України [2, с. 63].

У своєму зверненні до читача В. Стус писав: «Поет – це людина. Насамперед. А людина – насамперед, добродій. Якби було краще життя, я б віршів не писав, а – робив би коло землі» [7, с. 76]. Поет щиро вірив у велику силу Слова, вірив, що його слово зможе змінити світ. Можливо, не весь. Василь якось по-особливому любив слово, відчував його смак.

Гойдання лип гуде золотокаре,
Соснова жалош, урочистість глиць
і присмеркові розсипи суниць,
і в погарі спочили крутояри [7, с. 109].

Подібні рядки, які створив В. Стус, можна написати лише з туги за рідною землею [1, с. 9]. Образ України проходить через усю поезію Стуса. Про кого б не говорив поет: чи про матір, чи про дружину і сина, про свою самоту, про Мордовію чи Колиму, про життя чи смерть – скрізь, у кожному слові присутня втрачена вітчизна [9, с. 29]. Цей образ України-матері допомагав йому творити і боротись, бути непереможним, одержимим.

За стодолами вітчизна,
перестрашене пташа,
то мій трунок і трутизна
нею витліла душа... [7, с. 116].

Коли поет пише про Україну, то він згадує своє дитинство. Під впливом маминих пісень написані його перші поезії. Так, великий слід у душі й серці майбутнього поета залишила мамина колискова «Ой, люлі-люлі, моя дитино».

Синівська пам'ять зберегла теплу згадку про батьків:
...татом зроблений стіл,
кривий на одну ніжку,
а на столі – чотири руки,
мамині й тата [7, с. 124].

Мати – це світлий спогад у серці сина. Василь пригадує, яка вона була чиста й добра, мама надає йому сили і наснаги, віри: «Великі очі мамині... на мене йшли... Світили очі і мене тримали». В його поезії тісно переплітається образ України і матері. Слова «Вітчизно, Матере, Жоно...» можна поєднати в одному логічному рядку.

Україна для Стуса невід’ємна від Шевченка. Постать Кобзаря для нього як повітря, без якого не можна жити [6]. Стусова поезія дихає шевченківською традицією – часом бачимо майже пряме опертя на образи «Кобзаря».

Весь ранок сонце світить справа,
на північ їдемо глуху,
Яка тяжка ти, чорна славо,
що перестрілась на шляху.
Взяла за руку, осоружна,
і в бездоріжжя повела [7, с. 131].

Цей вірш схожий на «Долю» Шевченка: «Ти взяла мене, маленького, за руку і в школу хлопця одвела...». Але Шевченко написав ці рядки, коли повертався на волю, а Стус, пишучи свій вірш, прощався з нею. Однак дорога обох була пов’язана з думками про добро і зло, славу, бо без них не існує ні поезії, ні поета [10, с. 37].

Стусові образи України – «могили тужать» і «Дніпро далекий в низькі басы вселяє хлюпіт свій» – несподівано відновлюють в уяві Шевченкове козацтво, незважаючи на те, що у Стуса нема й згадки про козаків. Україна однаково дорога і Шевченкові, і Стусу.

Незважаючи на роки неволі, поет писав вірші про Україну. Він вболівав за її долю, звертався до історії Січі, і результатом цього став вірш «Сто років, як сконала Січ».

Сто років мучених надій,
і сподівань, і вір, і крові
синів, що за любов тавровані,
сто серць, як сто палахкотинь [7, с. 147].

В. Стус – поет високої культури, що міг би бути визначним поетом свого часу. Презентуючи власну творчість письменник намагався довести, що йому не була байдужою ситуація тогочасної України. Перечитуючи твори В. Стуса, можна дійти висновку про те, що свої твори письменник писав, перебуваючи на одинці з собою. Саме тому він міг досить відверто писати та відкриватись на сторінках паперу. Однак, не завжди написані ним рядки йому подобались. Інколи були моменти в житті, коли письменник по декілька раз переписував одну і ту ж поезію, а по завершенню вона йому знов не подобалась.

Відкритість на сторінках його творів призвела до очищення душі письменника. Слід акцентувати увагу на тому, що В. Стус також розкривав тему України та любові до неї, тему рідної землі та праці на ній, тему гарного оточення та повагу до близьких і рідних людей. Такими мотивами пройнята збірка поетичних творів письменника під назвою «Палімпсести». Однак згодом песимістичний настрій письменника підсилюється і в його віршах вже можна буде рідко побачити філософські роздуми.

Література

1. Бондаренко А. Спроба аналізу філософських творів Василя Стуса. *Дивослово*. 1998. № 8. С. 8–10.
2. Віват Г. Кольорова палітра поезій Василя Стуса. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 4. С. 62–64.
3. Драч І. Василь Стус – поет трагічної долі. *Прапор*. 1989. № 4. С. 9.
4. Жулинський М. Василь Стус. Із забуття – в безсмертя (сторінки призабутої спадщини). К.: Дніпро, 1990. С. 417–431.
5. Криловець Р.А. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести»). Витоки. Поезія. Проза. Літературознавство. Острог, 2006. С. 131–143.
6. Мишанич С. Народнопоетична стихія в творчості Василя Стуса. Донецьк: Юніверс, 2002. 146 с.
7. Стус В. Палімпсест. Вибране. К.: Факт, 2003. 432 с. 78.
8. Рарицький О. Гуманістичне осмислення буття (до історії літ. дебюту В. Стуса). *Дивослово*. 1999. № 2. С. 63–65.
9. Шарова Т. Літературний процес 20-х років XX століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. № 2. С. 28–30.
10. Яструбецька Г. Концепт «Україна» в поезотворчості Василя Стуса. *Слово і час*. 2004. № 10. С. 37–44.
11. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20-30-х років XX ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. Т. 2. № 69. С. 239–242.

Забаренко А.Ю.

здобувач вищої освіти

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ТВОРЧІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА РОМАНОВСЬКОГО: ПОЕТИЧНЕ НАДБАННЯ

Анотація. У статті розглядаються поетичні акорди творчості В'ячеслава Романовського. Акцентовано увагу на провідних темах творчості, зокрема любов до рідної землі, єдність людини з природою, велична сила кохання, гострі морально етичні проблеми життя. Наголошено на тому, що поет, у виразності у своїй творчості найважливіші духовно-інтелектуальні шукання сучасності, дає об'ємне зображення світу і людини в ньому.

Ключові слова: поезія, художня творчість, проблематика, поетичний світ.

Zabarenko A. Creativity of Vyacheslav Romanovsky: poetic heritage. The article examines the poetic chords of Vyacheslav Romanovsky's work. Attention is focused on the leading themes of creativity, in particular, love for the native land, the unity of man with nature, the majestic power of love, acute moral and ethical problems of life. It is emphasized that the poet, expressing in his work the most important spiritual and intellectual quests of modern times, gives a three-dimensional image of the world and man in it.

Key words: poetry, artistic creativity, problems, poetic world.

Початок ХХІ століття став багатим ґрунтом для розвитку творчого потенціалу великої кількості сучасних українських поетів, творчі надбання яких потребують всебічних наукових розвідок. У своїх віршах поети сьогодення вдаються до різноманітних експериментальних творчих пошуків, намагаючись віднайти власну нішу у поетичному світі, дають власну оцінку змінам, що відбуваються у житті країни. Творчість цих поетів сьогодні досліджується в різних аспектах: її світоглядна основа, своєрідність версифікації й художніх

образів, концепту любові і засоби його вираження, традиції і новаторство тощо [10, с. 29].

Домінанти творчості будь-якого письменника ґрунтуються на його творчому світогляді, розуміння сучасності дійсності та умінні подачі матеріалу в художньому обрамленні [11, с. 14]. Одним із таких митців сучасності є харківський поет В'ячеслав Романовський, чий ліричні твори ставали темою лишень декількох наукових досліджень та потребують більш детального аналізу. Творчістю В'ячеслава Романовського цікавились такі літературознавці і критики: Ю. Герасименко, І. Мірошніченко, В. Верховень, Ю. Стадніченко, В. Долганов, І. Мироненко, В. Колісник та ін. Досвід значної кількості науковців вказує на потребу у вивченні регіональних письменників з метою мотивації здобувачів освіти до досягнення поетичного слова, створення атмосфери прекрасного та романтичного [12].

Поетичні твори письменника відзначаються змістовою свободою, співіснуванням тем різнопланового діапазону, тематичний поліфонізм відображає їх глибину, розмаїття і суперечливість самого життя. Але теми життя і смерті, свободи і творчості реалізуються не в річищі абстрактних філософських узагальнень, а осмислюються у процесі внутрішнього самопізнання і представлені на тлі актуальних проблем тогочасної дійсності [5].

В'ячеслав Романовський належить до середнього покоління українських поетів, які плідно працюють на ниві літератури. Його поетичні збірки [6–9] призначені для різної вікової аудиторії читачів. Здебільшого, це класична поезія, яка сприймається досить легко та усвідомлюється за допомогою внутрішнього розуміння життєвих питань у повсякденному побуті. Окрім традиційних віршів, Романовський займається ще й написанням паліндромів, інших зорових та експериментальних творів. З під пера поета вийшли такі збірки поезій: «Одна така земля» (Х., 1984), «Благовіст» (Х., 1993), «У дива на виду» (Х., 1996), «Князівство любові» (Х., 2000), «До квіту хризантем» (Х., 2002), «Цвіт озимини» (Х., 2005), «А я повім тобі...» (Х., 2006), «Да святиться имя твоє» (в перекладі російською мовою. Х., 2006)), «Заоскільська сторона» (Х., 2007), «...А розстані серце не хоче!» (Х., 2010), «Ваба забав» (Х., 2011), «Іще літаю уві сні...» (Х.,

2012), «Ласкавка» (Х., 2013), «Волошечка» (Х., 2014) та книжки есеїв та бесід «Осяяла натхненням Слобожань» (Х., 2013).

Провідні теми творчості – любов до рідної землі, єдність людини з природою, велична сила кохання, гострі морально етичні проблеми життя. У творчому доробку також є літературознавчі та критичні статті, кілька оповідань та нарисів, переклади віршів, переважно російських та білоруських поетів. Так, наприклад, у збірці «Князівство любові» зібрано твори пейзажної та інтимної лірики, що у поєднанні з вишуканим романтичним заголовком, розкривають дві теми збірки: природу і кохання [1].

За збірку вибраної інтимної лірики «Ласкавка» (Харків, Федорко, 2013) 18 вересня 2014 року В'ячеслава Романовського було визнано лауреатом літературної премії імені Михайла Чабанівського у номінації «Поезія». Збірка «Ласкавка» В'ячеслава Романовського містить 300 вибраних поезій, той рятівний жмуток любовної лірики, що пролунав у той час, коли стільки сліз було пролито жінками, матерями, сестрами на Майдані. Книжка складається з п'яти розділів, що фактично становить 5 годин вишуканої поезії, що надає поживу для розуму й наснагу зболілому жіночому серцю [3, с. 256].

У доробку поета є і пісенний альбом «Матіолові вечори», створений у співавторстві з композитором Борисом Михайловським та співачкою Людмилою Рубан-Михайловською. Також на вірші поета написані пісні Володимиром Гайдамакою, Олександром Щербаком, Володимиром Михайловичем, Анатолієм Коньковим, Валентиною Шаровською, Миколою Воловиком, Олександром Ауловим, Ольгою Цехмістро та ін.

Про творчість В'ячеслава Романовського писали у багатьох періодичних виданнях: Юрій Герасименко в передмові «Щирість» до збірки віршів «Одна така земля» та «Батьківщина – ми» в журналі «Прапор» (№ 7, 1972), Іван Мірошніченко (ізюмська газета «Радянське життя», 24 липня 1984 року, «Серцем до людей»), Володимир Верховень (газета «Друг читача», 29 липня 1984 року, «Хвилюють щирістю»), Юрій Стадніченко (газета «Соціалістична Харківщина», 1 липня 1984 року, «Бути небайдужим»), Вадим Долганов (газета «Комсомольское знамя», 23 листопада 1984 року, «Все краски земли»),

Іван Мироненко (газета «Вечерний Харьков», 23 лютого 1993 року, «Исповедь души глубокой, живой»), Василь Колісник (газета «Трудова слава», 27 лютого 1993 року, «Нова книжка поета-земляка»), Олекса Марченко (тижневик «Панорама», № 10 (113), березень 1993, «Зустрічаймо його «Благовіст»).

Також до творчості В'ячеслава Романовського звертались такі літературні критики: Анатолій Мироненко у газеті «Слобідський край», від 5 жовтня 1993 року, «І ми злетимо»), Петро Василенко (газета «Событие», 10 березня 1994 року, та газета «Печенізький край», 12 липня 1994 року, «Неначе землю цвітом засіва»), Людмила Григоренко (газ. «Время», 17 травня 1994 року, «Владеть движением души»), Римма Катаєва (газета «Вечірній Харків», 2 серпня 1994 року, «Тепло і доброта землі»), Василь Боровий (газета «Слобідський край», 13 квітня 1995 року «Прислухайтесь, це – благовіст» і 9 грудня 1997 року «Та найсвятіший лиш отчий поріг...»), Тамара Логачова (газета «Событие», 28 грудня 1996 року, «Есть в мире поэта особые световые частицы», газета «Журналист», № 30, 5-11 вересня 1997, «Пятьдесят на фоне фиолета») [2].

Вагомим надбанням у творчості поета є книга «Ни одного пустого слова», Х.: «Федорко», 2014 року «Парус, наполненный ветром восторга»). Аркадій Філатов (газета «Вечерний Харьков», 4 вересня 1997 року, «50 - не век, лиш полвека прожито», газ. «Будень» 30 жовтня 2000 року, «Назовём его ныне – князь»), Володимир Родіонов (газета «Гід», 5 вересня 1997 року, «В інтимній тиші вечоровій...», книга «Эссе», Х., «Федорко», 2014 р., «Травы сочные не мхи Романовского стихи»), Анатолій Макогонов (газ. «Время», 21 липня 1997 року, «Диво рождается на виду»). Цікавими та актуальними є публікації Миколи Артамонова (газета «Харківський електротранспорт», 11 серпня 1993 року, «Сьогодні світ змілілий без любові», газета «Слобода», 9 вересня 1997 року, «Пелюстку трепетну півонія зронила...», газета «Вечерний Харьков», 10 лютого 2001 року, «Мелодия для голоса и сердца»), Леоніда Талалайя (журнал «Березіль», № 7-8, 1998 року, «Двое з когорти «традиційників» і передмова «Диво його поезії» в книзі віршів «Заоскільська сторона»), Ігора Михайлина (журнал «Слобожанщина», № 17, 2000 року та книга «Літературна Харківщина. Поезія» с. 256-268, «Ландшафти князівства любові») [4].

Дослідники: Віктор Кулик, Рита Логачова, Юрій Хомайко, Анатолій Перерва, Володимир Калашник розглядають на сторінках критичних статей поетичні цикли В'ячеслава Романовського. Незважаючи на численні художні надбання поета, його творчість ставала предметом лише невеликої кількості наукових розвідок.

Таким чином, творче надбання поета Романовського налічує близько 1000 ліричних творів різних напрямків, що увійшли до численних збірок поезії митця. Мова йде як про традиційні вірші, так й паліндроми, зорові та експериментальні твори. Аналізу творчості В'ячеслава Романовського присвячено численні дослідження різноманітних аспектів творчості письменника, викладені у вигляді статей у періодичних виданнях кінця XX – початку XXI століть.

Творчість В'ячеслава Романовського увібрала в себе той спектр гуманістичної, вселюдської проблематики, яку піднімали й освоювали шістдесятники, намагаючись творити культуру на противагу антикультурі, продуквану тоталітаризмом. Поет, увиразнюючи у своїй творчості найважливіші духовно-інтелектуальні шукання сучасності, дає об'ємне зображення світу і людини в ньому.

Уся творчість В'ячеслава Романовського – найвиразніша сторінка в історії української літератури. У творах письменника струмує життя в його найбуденніших виявах; у поезіях відтворено те, що автор добре знає, що бачив і що чув. Це не лише пластично схоплена картина, епізод, ситуація, портрет, а і фраза, почута під час випадкової розмови, тембр голосу, жарт, коли гіркий, а коли з глибоко прихованим сумом.

Справжня оригінальність поетичної творчості В'ячеслава Романовського полягає не в пустотливій піднесеності, котра по суті є літературною, а в душевному тоні щирості, умінні бачити навколо себе те, чого не бачать інші, сказати про нього так, як ніхто ще не говорив. Талант письменника криється в неповторній індивідуальності. В'ячеслава Романовського репрезентує в українській поезії плідотворну для неї лінію розвитку, що йде не стільки від давніх духовних традицій, скільки від гостроти сприймання й осмислення конфліктів і проблем, народжуваних часом.

Література

1. Клуб поезії. Віртуальна сторінка В'ячеслава Романовського. URL: <http://www.poetryclub.com.ua/author.php?id=11438>.
2. Краєзнавча книга Харківщини 2008 : анотований каталог видань / Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Н. І. Грайворонська, Л.М.Конопля. Х. : ХОУНБ, 2011. 26 с.
3. Михайлин І. Ландшафти князівства любові: поезія В'ячеслава Романовського. *Літературна Харківщина*. Поезія: есеїстика, портрети, рецензії. Х., 2007. С. 256–268.
4. Письменники Харкова: Довідник / Післямови Р. Мельникова, С. Сапеляка. Х.: Майдан, 2003. 352с.
5. Поетичні майстерні. Віртуальна сторінка В'ячеслава Романовського. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=4769>.
6. Романовський В. Є. Ваба Забав: паліндроми, зорові вірші, орфоепіки. Х.: «Федорко», 2011. 96 с.
7. Романовський В. Є. Волошечка: лірика. Харків: «Федорко», 2014. 84 с.
8. Романовський В. Є. Князівство любові: лірика. Харків: Майдан, 2000. 87 с.
9. Романовський В. Є. Ласкавка: інтимна лірика різних років. Харків : Федорко, 2013. 317 с.
10. Шарова Т. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. № 2. С. 28–30.
11. Шарова Т., Землянська А. Життя як політ: художні домінанти творчості Володимира Родіонова: монографія / передм. проф. І. Михайлина. Харків: Федорко, 2017. 196 с.
12. Шарова Т.М., Шаров С.В. Досвід професійної підготовки студентів кафедрою української і зарубіжної літератури у галузі освіти та філології. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: зб. наук. пр. 2019. № 2. С. 255–261.

Коваленко А.С.

магістр філології

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

МОТИВ САМОТНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЬГИ ДЕРКАЧОВОЇ

Анотація. У статті розглядається один із провідних мотивів прози О. Деркачової – мотив самотності – в аспекті міжстатевих стосунків. Увагу приділено тому, як цей мотив служить розкриттю психології головних персонажів. Визначено, що письменниця показує самотню людину в сучасному світі, зокрема великому мегаполісі, розглядає цю категорію в екзистенційному ракурсі як універсальну та неминучу характеристику буття людини.

Ключові слова: мала проза, мотив, засіб психологізації, самотність, екзистенційна категорія.

Kovalenko A., Zemlianska A. A motive of loneliness as a mean of psychologization of the characters of O. Derkachova's short prose. The article examines one of the leading motifs of O. Derkachova's prose – the motif of loneliness – in the aspect of intergender relations. Attention is paid to how this motif serves to reveal the psychology of the main characters. It was determined that the writer shows a lonely person in the modern world, mostly in a large city, considers this category from an existential perspective as a universal and inevitable characteristic of human existence.

Key words: short prose, motive, means of psychologization, loneliness, existential category.

О. Деркачова на сьогодні є однією із уже визнаних майстринь малої прози. У її творчому доробку 7 збірок оповідань та новел: «Синдром підсніжника» (2006), «За лондонським часом» (2008, 2018), «Повидло з яблук» (2014), «Гуртівня штучних квітів» (2014),

«Трикотажні метелики» (2015), «Пальто британської королеви» (2021). Письменниця зосереджує у своїх творах увагу на людині та її суспільних зв'язках, соціумі, в якому перебуває, її самовідчутті за певних обставин і проявах у стосунках з іншими. Її художні тексти сповнені відчуттів та емоцій, і кожна історія – ніби окреме міні-життя, вміщене в об'єктив уважного обсерватора чи ліричного героя, який безпосередньо виступає носієм та виразником чуттєвого світу. Ця глибинна чуттєвість робить прозу О. Деркачової ліричною (а саме це вирізняє т.зв. «жіночу прозу» [10]) й розкривається у низці наскрізних мотивів.

Мотив є невід'ємним елементом сюжету будь-якого літературного твору. Це повторювана смислова одиниця, яка керує думками та вчинками персонажів, робить художній світ більш динамічним та мінливим. Ця категорія виступає панівною щодо відтворення теми та ідеї, яка конкретизується через «творчий концепт, мистецьку інтенцію, авторський задум» [3, с. 174], характеристики персонажів. Останнє твердження дозволяє розглядати повторюваність певних мотивів у малій прозі О. Деркачової як засіб психологізації оповіді.

Окремі мотиви художньої прози письменниці вже розглядалися раніше нами [8] та іншими дослідниками [1; 9 тощо]. Однак окремої уваги заслуговує найбільш поширений у збірках оповідань і новел О. Деркачової мотив самотності як засіб психологізації персонажів, що й становить мету цієї статті.

Так, наочно-чуттєвий образ самотності сучасної людини вдало змодельований авторкою в її художній картині світу. Творче трактування цього поняття митцями слова збігається з загальнонауковим розумінням самотності як психічного феномена, що відображає переживання людиною емоційного чи фізичного відокремлення, особистісного небажання або об'єктивної неможливості відчувати підтримку та визнання суспільства. Персонажі О. Деркачової свідомо обирають самотність, коли не знаходять емоційної відповіді у процесі спілкування із зовнішнім світом та соціумом.

Вдала інтерпретація та художня трансформація сенсу лексеми «самотність», яку на сторінках творів письменниці можна зустріти

відносно часто («Вимкнути світ», «Пробач, кохана», «Мовчи зі мною», «Зоряний хлопчик», «Бабусин вітер», «Із життя Попелюшки», «Портрет на пам'ять», «Ілюстратор», «Власний дощ», «Кирилова жаба», «Станція вузлова» тощо), дозволяє відчути авторське розуміння цього концепту. Коли йдеться про самотність як почуття, варто відзначити велику частотність появи цієї лексеми у значенні сильного душевного переживання. Протагоніст (частіше жінка) – це людина, яка сприймає світ не раціонально, а емоційно. Вона трактує його як істинну реальність, прояв справедливості, тому з'являється внутрішнє переживання власної самотності, героїня ніби живе всередині неї.

Письменниця свідомо називає своїх протагоністок «самотніми», зображує почуття як предмет, персоніфіковане явище, особу, тому персонажі часто можуть не лише відчувати душевно, а й фізично сприймати її присутність. Наприклад, героїня оповідання «Дві канапки на обід» смажить яєчню на цьому відчутті, бо самотність – *«гарний заміник олії. Іншого всього, мабуть, теж»* [4, с. 19]. Вона живе у місті, яке *«давно було невиліковно хворим на відсутність самотності»* та плутається у павутинні й розуміє, що *«всюди липкими нитками звисає все та ж самотність»* [4, с. 19]. Інколи в читача може виникнути враження, що письменниця намагається створити священний культ аналізованого відчуття в житті своїх персонажів.

Мотив самотності в малій прозі О. Деркачової постає у різноманітних ситуаційних детермінантах, що свідчить про його тотальний характер. Передусім, таке почуття пов'язується із сімейними стосунками та любовними переживаннями, тому самотніми себе відчують жінки, що втратили чоловіка через його смерть, стали вдовицями («Не помирай без мене», «Івано-Франківськ – 1200», «Там, де немає пісків», «Дружина їхнього героя» тощо); трагічною та безнадійною видається самотність персонажів, що переживають розлучення чи розрив любовних стосунків («Ендшпіль», «Тиша... Така тиша», «Кишеньковий янгол», «Зі щитом», «Волошки», «Запах кардамону», «Точка неповернення», «Рідна людина», «Станція вузлова» тощо). Крім того, самотність охоплює індивідів, що мають невисокий рівень соціальних стосунків («Піаністка»), складне дитинство та дорослішання («Яся», «Мій різдвяний янгол» та ін.), різко змінюють звичне місце проживання чи покликання та рід занять,

спосіб життя («Години, що живуть у перснях», «Дві шухлядки і одна полиця», «Зірка з неба» та ін.).

У творах письменниці крізь відчуття самотності розкривається широкий спектр персонажів: жінки й чоловіки, діти та дорослі, митці й обивателі тощо. Жіноча самотність – улюблена тема О. Деркачової, тому цей мотив можна зустріти у більшості зразків її малої прози. Цю категорію авторка розглядає на найвищому філософському рівні, аналізуючи її як талановитий психолог.

Для художнього втілення авторського мотиву самотності письменниця вдало обирає оригінальну жанрову форму сповіді, «потoku свідомості», що дозволяє додати щирості та правдивості оповіді головної героїні. У цих текстах присутня глибока суб'єктивність. Докладні філософські пошуки, роздуми допомагають персонажам зрозуміти причини власної самотності, відчуженості, непотрібності: *«Частина чийогось серця – це не те, що рятує від самотності. Я кричу, що ненавиджу цей світ, де я можу бути тільки чиеюсь частиною...»* («Broken angel») [7, с. 124]. Завдяки жанру сповіді головна героїня може оцінити простір між собою колишньою, теперішньою та зазирнути у майбутнє. Для створення сцен усамітнення О. Деркачова застосовує прийом діалогізації монологів («Волошки», «Без слів», «Мовчи зі мною», «Вчора», «Точка неповернення», «Шмата», «Зоряний хлопчик», «Рідна людина», «Акуленятко», «Земля янголів», «Пліснява на каві» та ін.), що дозволяє докладніше проаналізувати ставлення інших персонажів творів до самотності протагоніста.

Зокрема, жінки у творах О. Деркачової найчастіше почувають себе самотніми, перебуваючи у стосунках із чоловіком. Героїні не звертають увагу на навколишній світ, вони не переймаються філософськими чи матеріальними проблемами та не помічають нікого біля себе, окрім об'єкта свого обожнювання: *“А мені хотілося прокричати, що ти винен у всьому, бо завжди маєш рацію / не дозволяєш мені слухати свою гру на гітарі / тобі байдуже, що я роблю ночами / ти нічого не знаєш про прокручені сни / ти любиш свій простір більше за мене”* («Зрада у склянці») [7, с. 108]. Відповідно, коли об'єкта любові немає поруч, особливо коли це вимушена розлука, це усамітнення стає свого роду рятівним для ліричної героїні, способом

захисту від зовнішнього світу. Але гіршим є становище, коли позбавляють навіть речей, відчуттів, пов'язаних із коханим, зокрема як у творі «Станція вузлова», де протагоністка гостро переживає, що філармонія попросила повернути скрипку її чоловіка-музиканта, поки він зник безвісті на війні. Самотність асоціюється та концентрується в конкретній людині, бо тільки її думка й дії важливі для жінки.

Письменниця зображує цікавий, позитивний вид самотності – усамітнення, що стає раціональним чи емоційним вибором героїні. Така душевна усамітненість є важливим етапом у житті людини для визначення власних можливостей та самоствердження в соціумі.

Героїні малої прози О. Деркачової не лише із тривогою та сумом переживають самотність, а й перетворюють її на втіху для себе. Персонажі оповідань «Там, де немає пісків», «Між тобою і дощем», «Точка неповернення», «Зоряний хлопчик», «Чоловікові мого життя», «Маленька країна», «Фото коханої жінки» та інших частково дорожать своїм усамітненням, не бажають його втрачати. Тому героїня обирає найбільш вигідний для себе варіант, що допоможе їй знизити психічне навантаження. Така добровільна ізоляція підтверджує, що людина може бути щасливою окремо від усіх і не перейматись власним емоційним станом: *«...мені необхідно бути на самоті, аби я могла спокійно про тебе думати, згадати те, що було, і придумати те, чого не було. Мені необхідно сумувати за тобою... <...> Загортаюся у ковдру з тигриками, вмикаю телевізор...»* («Чоловікові мого життя») [5, с. 9]. Письменниця показує генезис самотності до стану суб'єктивно бажаного усамітнення, якому притаманні одночасна стабільність та мінливість психіки, прагнення до самоактуалізації, самопізнання, самовизначення та особистісного зростання.

Героїні О. Деркачової вміють залишатись наодинці із собою, бо це допомагає відшукати шлях до себе, зазирнути у найвіддаленіші куточки душі. Так, про одну зі своїх героїнь письменниця говорить: *“Вона завжди весела і щаслива тим, що має здатність прокидатися, пити ранкову каву, подобатися собі у заспаному дзеркалі і бігти вулицями, даруючи зареваним дітям цукерки. Вона рідко плаче і, як намагається запевнити, від щастя, а не горя. Вона боїться визнати, що їй теж може бути сумно і незатишно під стелею цього міста”* («Фото коханої жінки») [5, с. 139]. Таким чином, протагоністка

має можливість подумати над своїм теперішнім та намітити шляхи майбутнього.

У своїх художніх текстах О. Деркачова також викриває природу самотності, в основі якої – самозакоханість. Герої подібних історій не можуть самотійно впоратись із власними душевними протиріччями, що породжує вимушене усамітнення, спровоковане нарцисизмом. Людина у такому стані постає такою, якою хоче бути, якою її мають сприймати інші. Самотність тут виступає негативним завершенням персоналізації та самоактуалізації. Наприклад, героїні оповідань «Андрійко», «Банальність людських стосунків», «Вчителько моя» наголошують на власній винятковості та унікальності, прагнуть до самовдосконалення і більше не шукають спілкування із соціумом.

Авторка наголошує на тому, що для жінки важливо визнавати свою самотність, тому протагоністки творів «Зима», «Запах кардамону», «Зрада у склянці», «Між тобою і дощем», «Твій колір», «Мовчи зі мною» та ін. погоджуються зі своїм станом. Наприклад, героїня оповідання «Мій письменник» усвідомлює, що вона самотня, тому рішуче робить висновок: *«Я не хочу чекати тисячу років, бо якщо я зможу прожити тисячу років без тебе, то зможу прожити і решту життя»* [5, с. 127]. Визнання власної самотності є важливим для кожної людини, бо тільки так вона може прийняти раціональні рішення щодо власного майбутнього.

О. Деркачова доводить, що самотність може по-різному впливати на формування життєвої позиції: конструктивної чи деструктивної. Для персонажів творів «Не помирай без мене», «Вчора», «Шмата», «Померти за тебе», «Пальто британської королеви» та ін. самотність виступає руйнівним почуттям, бо творить хаос у її душі, додає серйозних душевних протиріч: *«Чи ти знаєш, що таке – прокидатися зранку у гнітючій самотності? Чи ти знаєш, як то брати молоток і забивати цвяхи у тишу? Чи ти знаєш, як це, коли ти відраховуєш хвилини і години до вечора, до ночі, аби чимшвидше заснути і пережити цей день?»* («Твоя зірочка») [4, с. 98]. Письменниця демонструє, як самотність допомагає героїням творів «Зі щитом», «Лагос», «За лондонським часом», «Маленька країна», «Земля янголів» та ін. сконцентрувати увагу на власних думках та почуттях, прислухатись до своїх бажань і прагнень, самовдосконалюватись, дистанціюючись від соціуму. Так, вивчаючи соціальні ролі

представників різних статей, С. де Бовуар зауважує, що завдяки самотності жінка може почуватись винятковою, кращою за всіх, а також має надію, що майбутнє має винагородити її за теперішню буденність [2, с. 289]. Таким чином, героїні О. Деркачової мають можливість переосмислити минуле і спроектувати своє подальше життя. Зокрема, це можна сказати про героїню твору «Пальто британської королеви», повію, яка мріє, що її клієнт-коханий колись отримає від неї листа і позбавить її самотності, забере у свій світ, де їй, окрім нього, ніхто й нічого не потрібні: *«...він іще повинен знайти мого листа, а потім мене. І спитати, чи не холодно мені в тому пальті британської королеви, бо ж дощі й вітер... <...> і тоді він мене обійматиме, щоб зігріти»* [6, с. 89].

Поряд із жіночими переживаннями письменниця розкриває сутність аналізованого відчуття у чоловіків («Тікай до Кракова», «Пробач кохана», «Точка неповернення», «Тонкощі жіночого мазохізму», «Гуртівня штучних квітів», «Життєвий шлях Ти», «Чим тобі зарадити?», «Домашнє порно» та ін.). Самотність у сприйнятті представників сильної статі відрізняється від жіночого бачення, бо чоловіки раціонально оцінюють свій стан, намагаються віднайти правильне вирішення цієї проблеми та позбутися її. Зокрема, персонаж оповідання «Гуртівня штучних квітів» розповідає про те, що не може спокійно існувати без коханої. Він зізнається: *«Вона сниться мені практично щоночі: біжу за нею, кличу, хапаю за рукав пальто, і раптом вона зникає. У руці – слід від її запаху. Її ніде немає. Блукаю містом, кличу, але марно. Немає її...»* [4, с. 11]. На відміну від жінок, життя яких може бути повністю охоплене самотністю, у яких воно проникає в усі сфери буття, чоловіки дуже легко піддаються почуттям суму і тривоги.

Отже, домінантним у малій прозовій творчості письменниці є мотив самотності, для втілення якого вона обирає жанрову форму сповіді, «потоків свідомості». Авторка зображує негативний, руйнівний вид самотності та усамітнення, викриває природу цього почуття, в основі якої лежить самотостатність. О. Деркачова доводить, що самотність може конструктивно чи деструктивно впливати на формування життєвої позиції. Письменниця при цьому розмежовує поняття самотності та ізоляції, вона показує самотню людину в сучасному світі та великому мегаполісі, розглядає цю категорію в

екзистенційному ракурсі як універсальну та неминучу характеристику буття людини.

У статті розкрито лише один із аспектів прояву аналізованого мотиву в малій прозі письменниці, пов'язаний із міжстатевими стосунками і почуттям кохання. Однак самотніми серед інших людей персонажі О. Деркачової відчують і з інших причин: через хворобу та зміни в організмі, непорозуміння й відмінність світобачення дорослих та дітей, прагнення вирватись із сірості буденного існування та ін., які ще потребуються подальшого ґрунтовного вивчення.

Література

1. Белімова Т. Двобій плоті і розуму, або Синдром підсніжника. URL : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/02/11/080255.html>.
2. Бовуар С. де. Друга статъ: в 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. К. : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.
3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник. К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
4. Деркачова О. Гуртівня штучних квітів. Івано-Франківськ : Мантикора, 2014. 154 с.
5. Деркачова О. За лондонським часом. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2008. 160 с.
6. Деркачова О. Пальто британської королеви: оповідання. Брустурів: Дискурсус, 2021. 176 с.
7. Деркачова О. Повидло з яблук. Брустурів : Дискурсус, 2014. 144 с.
8. Землянська А.В., Коваленко А.С. Образ янгола як засіб психологізації персонажів малої прози Ольги Деркачової. *Скарынавы запаветы і сучаснасць* : да 95-годдзя з дня нараджэння прафесара У.В. Анічэнкі : матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі. Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2019. С. 99–103.
9. Землянський А.М. Опозиція “свій / чужий” як просторова домінанта малої прози О. Деркачової. *Humanitarian paradigm*. 2018. С. 100–107.
10. Шарова Т.М. Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2006. № 745. Вип. 49. 214 с.

Кобилко Н.А.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Харківський національний університет внутрішніх справ

ДОРОГА Й МОРЕ ЯК КЛЮЧОВІ ОБРАЗИ ЧУМАЦЬКИХ ПІСЕНЬ

Анотація. У статті досліджено мотиви, пов'язані з топомом дороги, та розкрито значення образів-символів моря, Криму, Дону в чумацьких піснях. З'ясовано, що образ дороги найчастіше використовується для характеристики побуту, звичаїв та обрядів чумаків, а море символізує долю та сенс людського життя.

Ключові слова: чумацькі пісні, образ-символ, дорога, море, обрядовість.

Kobylko N. Road and sea as key images of Chumat songs. The article examines the motifs related to the topos of the road and reveals the meaning of the images-symbols of the sea, the Crimea, and the Don in Chumat songs. It was found out that the image of the road is most often used to describe the life, customs and rituals of the Chumaks, and the sea symbolizes the fate and meaning of human life.

Key words: Chumat songs, image-symbol, road, sea, ritual.

Унікальним явищем, яке протягом XV–XIX століття існувало на території України, було чумацтво. Чумацький промисел і пов'язані з ним ритуали стали об'єктом дослідження істориків, етнографів, фольклористів, мистецтвознавців. На сьогодні маємо наукові праці, присвячені питанням появи та розвитку чумакування на теренах України, соціального складу чумаків та рисам їх характеру.

Виникнення нового соціального прошарку зумовило появу неповторних за своїм ідейно-тематичним змістом пісень, у яких оповідалося про життя чумаків, умови їх праці та душевні переживання. У своєму дослідженні «Чумаки як виразні носії ментальності та етнічного архетипу українця» С.Проскурова [6] виділяє два основні психологічні типи ліричного героя в пісенному

фольклорі. В. Гончарук та І. Мусіч [1] розглядають тематичні групи, мотиви й поетику чумацьких пісень. Вагомою є наукова розвідка Н. Мельник «Українська народна соціально-побутова пісня: етико-естетичні модуси» [5], у якій авторка говорить про трансформацію ціннісних орієнтацій різних соціальних типів, що зумовлена як низкою чинників, так і динамікою суспільного життя. Проте комплексного дослідження просторових топосів, зокрема дороги, Криму, моря, Дону, в українських чумацьких піснях немає.

Мета статті – дослідити образи-символи на позначення простору в українських чумацьких піснях. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: узагальнити мотиви, пов’язані з топосом дороги; розкрити значення образів моря, Криму, Дону в народній пісенності.

Перші письмові згадки про чумаків пов’язані з характеристикою людей, які приїздили з центральних районів України в Кримське ханство по сіль. Цікаво, що торговців рибою, тобто чумаків, спочатку називали козаками, а вже потім про них говорили, як про військових. Розкіт чумацького промислу припадає на XVIII століття, і займалися ним здебільшого заможні селяни, які мали не одну пару хороших волів і возів. За соціальним складом чумаки поділялися на багатих і селян-кріпаків.

Із розвитком чумацтва розширювалася і географія цього промислу. Дослідники виділяють два головних шляхи, якими їздили чумаки: Муравський і Чорний або Шпаковий. Вони віддавали перевагу першому, адже він був рівний і простий та мав гарні місця для випасу волів. Власне, й назва його походить від трави-мурави, яка росла обабіч дороги. Другим шляхом ходити було небезпечно. Чорним він називався, бо ним пролягав маршрут татар до Польщі, які вибивали всю траву аж до чорної землі. Назва Шпаків, імовірно, пов’язана з гайдамацьким ватажком Шпаком [4]. Просторові локуси згодом стають невід’ємною частиною чумацького фольклору.

У середовищі чумаків виник особливий різновид соціально-побутових пісень – чумацькі. За ідейно-тематичним змістом вони близькі до козацьких. Пояснити це можна тим, що чумаки, як і козаки, сповідували мандрівний спосіб життя. У пісенному фольклорі ми можемо простежити такі основні мотиви: далекої дороги, відірваності

від рідної домівки, прощання з родиною. С. Проскурова «поряд з мотивами життєрадісності, активності, готовності до подолання перешкод, навіть жертвовності» простежує ще «прояви апатії, байдужості, готовності схилитися перед життєвими труднощами, навіть потяг до самознищення» [6, с. 95]. На нашу думку, це пояснюється страхом людини перед «чужим» простором, тобто поза межами рідної місцевості.

Перш ніж звернемося до аналізу просторових топосів доречним, на нашу думку, буде дати характеристику самого чумака. Ми схилиємося до класифікації С. Проскурової, яка виділяє два психологічні типи ліричного героя: 1) «людина “козацького” типу, [...], звияжний лицар, шукач пригод» [6, с. 95]. Це типовий представник козацтва, який обов'язок перед побратимами ставить вище родинного затишку. Він свідомо йде на небезпеку, не боїться смерті; 2) «колишній селянин, затурканий злиднями та дружиною» [6, с. 95]. Імовірно, він почав чумакувати, щоб відкупитися від панщини.

Український народ чумаків наділяв надзвичайною фізичною силою, витримкою, оскільки вони жили за законами природи, то й розуміли мову тварин, були чаклунами. Вважалося, що, вирушаючи до моря, тобто за Дніпрові пороги, чоловіки мандрували в «нижній світ». У них була ціла низка ритуалів, пов'язаних із дорогою: приготування та збирання в похід, прощання з домівкою, поховання померлих в дорозі. Саме тому цей образ став провідним у чумацьких піснях [3, с. 58].

Готуючись до далекої мандрівки, чумаки брали із собою запасні колеса, осі, люшні та мазницю з дьогтем; запасалися продуктами харчування (пшоно, хліб, борошно, сало); дбали про харч для волів. Існував звичай: на передній мажі везти півня. Він і виконував роль годинника, і допомагав у пільмі відшукати початок валки. Як правило, у перший день чумаки недалеко відходили від села, щоб була можливість повернутися, якщо щось забули.

Мотив збирання в мандрівку чітко простежується в пісні «Гей, ішли наші чумаки в дорогу», у якій кожен день тижня має своє особливе значення:

«Гей, в понеділок ярма парували [...].

Гей, у вівторок вози підчиняли [...].

Гей, а в середу воли годували [...].

Гей, а в четвер воли парували [...].

Гей, а в п'ятницю з родом попрощались [...].

Гей, а в суботу молилися Богу [...],

Гей, а в неділю рушили в дорогу» [2, с. 354].

Пісня вирізняється повільною манерою оповіді ретельної підготовки до тривалої подорожі, охоплює як побутову, так і духовну сфери (звертання до Бога), використано мінімальну кількість художніх засобів (емоційні вигуки, повтори).

Іншого тематичною групою є пісні, у яких розкрито психологічний настрій молодого чумака в момент прощання з рідними та його від'їзду. Ми можемо простежити мотиви жалю й туги за домівкою, батьками, дівчиною, жаху перед відкритим простором, адже часто чоловіки не поверталися, зазнавши нападу грабіжників або захворівши в дорозі. У таких піснях знаходимо відверті зізнання ліричних героїв, підсилені символічними картинами природи, що найкраще передає душевний стан людини:

«Ой закувала сиза зозуленька, сидя на тичині,

Зажурився чумака молодий по своїй причині...

Ой зажурився та той чумаченько, в новім возі похилився,

Ой правою та рученькою за серденько ухопився» [2, с. 355].

На думку С. Проскурової, «ритуал прощання чумака з родиною носив явно архаїчний, дохристиянський характер і містив елементи передбачення долі» [6, с. 97]. Тому кожен, хто вирушав у дорогу, брав із собою грудку землі, сорочку та вишитий рушник (якщо юнак був неодружений). За час довгої мандрівки чумаки потрапляли в різні небезпечні ситуації: від нападів грабіжників до хвороби й смерті членів валки. Прикметно, що й у народних піснях мальовничість зображення поєднана з драматизмом:

«Що вітер повіє,

Сонечко пригріє,

Роса на землю впаде [...]

Наїхали пани

Та ще й орандарі

Воли і вози забирають» [2, с. 358].

У циклі чумацьких пісень ми чітко простежуємо героїчні мотиви, адже завжди відважні чумаки здобували перемогу над розбійницькою

ватагою, якою б чисельною вона не була. Найчастіше опоектизовували образ отамана, якого вибирали самі чумаки. На його плечі лягала відповідальність за всю валку, тому, якщо траплялося нещастя в дорозі, він слідував і за дотриманням усіх звичаїв. Зворушливим був сам ритуал поховання чумака, який помер під час мандрівки. Його везли до найближчого села, ховав священик, який і видавав посвідку про смерть отаманові. Були випадки, коли могилу насипали край дороги, на ній ставили тичку й в'язали хустку. Але коли валка діставалася церкви, замовляла панахиду по душі померлого. Обов'язково на могилі (чи в селі, чи край дороги) садили кущ калини, тому цей образ ми й зустрічаємо в низці чумацьких пісень:

«А сам помер той чумак Макара
У недільку вранці.
Положили чумака Макару
На травці-муравці,
Викопали чумаку Макарі
Та глибокую долину. ...
Висипали чумаку Макарі
Високою могилу. ...
Посадили чумаку Макарі
Червону калину» [2, с. 357].

На поминальний обід запрошувалися жителі села, адже в них чумаки під час довгих мандрів убачали друзів, сподівалися на їхню підтримку в скрутну хвилину.

Якщо образ дороги в чумацьких піснях використано для характеристики побуту, звичаїв та обрядів торговців, то образ моря найчастіше пов'язаний із поняттями долі та сенсу людського життя. За народними віруваннями, особа може знайти свою долю, змінити її, але в той же час існувало глибоке переконання, що фатум невідворотній, недосяжний для людського розуміння [5, с. 122]. У пісенній творчості в далекій мандрівці чумаки шукають щастя-долю, а в кінцевому результаті приходять до моря: «Нема йому щастя й долі, / Нема йому й волі. / Ой як пішов по дорогах / Доленьки шукати, / Та не найшов щастя-долі, / Найшов синє море»; «Озоветься доля / По тім боці моря».

Варто зазначити, що образ моря в чумацьких піснях не романтичний, а пройнятий почуттям туги, відчаю, фізичного знесилення, що пояснюється способом життя чумаків.

Крім пісень, у яких опoетизовано відважного чумака, мудрого й досвідченого ватажка валки, ми знаходимо твори, де розкрито його моральні чесноти. Серед традиційних художніх засобів використано порівняння із синім морем: «... в чумака стільки ласки, / Як на синім морі ряски; / А в чумака стільки віри, / Як на синім морі піни».

Образ моря фігурує і в легенді щодо чумацьких пісень, за якою нібито чумаки після торгу, повертаючись додому, ішли до моря, слухали пісні русалок, які виходили грітися на місячне проміння й співали, а потім розвозили їх по всій Україні.

У чумацьких піснях простір найчастіше окреслено топонімом Крим і гідронімом Дон: «Як їхали у Крим по сіль, я з дороги збився...», «Бодай ви, чумаки, у Крим не сходили», «Ще раз у Крим ісхожу», «Над річкою бережком / Ішов чумак з батіжком / Гей-гей, з Дону додому», «Ой ходив чумак / Сім літ по Дону». Досліджуючи тексти пісень, ми можемо зазначити, що ці просторові локуси наділені трагічною семантикою, адже розкривають небезпеку, яка чатує на чумаків у далекій дорозі, зокрема хворобу і смерть. У пісні «Ой закувала сиза зозуленька, сидя на тичині» знаходимо образ Перекопу та Подолу, які також мають трагічний відтінок. Із Подолу розпочинається мандрівка молодого чумаченька, а Перекоп став його останнім прихистком: «Ой уже ж тобі, старая матусю, і малії діти сказали, / Що вже твого сина, сина-чумаченька, у Перекопі поховали!».

Отже, образи дороги, моря, Криму й Дону в чумацьких піснях найчастіше використовувалися для відтворення багатоаспектності життя чумаків і їхніх родин, рис характеру, потягу до волі, незалежності, намагання змінити долю, а також відчаю та морального знесилення.

Література

1. Гончарук В.А., Мусіч І.Ю. Ідейно-тематичний зміст і поетика чумацьких пісень. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку*: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26–27 січня 2018 р.

- Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 83–87.
2. Закувала зозуленька: Антологія укр. нар. поет. творчості / [Вступ. стаття, упоряд. та приміт. Н.С. Шумами; худож. оформл. А.О. Лівня; упоряд. іл. матеріалу С.М. Музиченка]. К.: Веселка, 1998. 510 с.
 3. Кобилко Н.А., Кобилко Н.О. Символіка образів дороги й моря в циклі чумацьких пісень. *«Усі ріки течуть у море»: мариністика в літературі та культурі*: зб. наук. матеріалів конф. (Бердянськ, 26-27 вересня 2019 р.) / гол. ред. О.П. Новик. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 57–60.
 4. Кукса В.М., Кукса В.В. Чумацькими шляхами України. URL: <http://surl.li/gbtpe>.
 5. Мельник Н. Українська народна соціально-побутова пісня: етико-естетичні модуси: монографія. Кривий Ріг, 218. 206 с.
 6. Проскурова С. Чумаки як виразні носії ментальності та етнічного архетипу українця. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. № 5. С. 94–99.

Kysliak K.O.

*Candidate of philological sciences,
Deputy director for educational work
Comprehensive school of I-III degrees of Chernihivka
by Village Council in Chernihivka of Berdianskyi district
Zaporizhzhia region*

AUTOBIOGRAPHY OF ARTISTIC THOUGHT IN THE NOVEL BY DOMKA BOTUSHANSKA "THE UNDERGROUND BELL"

Abstract. *The article is devoted to the artistic heritage of Domka Botushanska, a great writer of Bukovyna and Tavriia. The novel "The Underground Bell" was chosen as the object of research, and the subject was the autobiography of artistic thinking in the work. Special attention is paid to the analysis of autobiographical markers as*

Key words: *autobiography, genre, idiostyle, poetics, artistic thinking.*

Кисляк К.О. Автобіографізм художнього мислення в романі Домки Ботушанської «Підземний дзвін». *Стаття присвячується художній спадщині Домки Ботушанської – великої письменниці Буковини й Таврії. Об'єктом дослідження обрано роман "Підземний дзвін", предметом – автобіографізм художнього мислення у творі. Особливу увагу приділено аналізу автобіографічних маркерів як приметних ознак ідіостиллю письменниці.*

Ключові слова: автобіографізм, жанр, ідіостиль, поетика, художнє мислення.

Domka Botushanska is a writer whose work deserves to take its proper place in the history of Ukrainian literature of the second half of the 20th century, but still remains on the margins of the local literary discourse of Bukovyna and Tavriia.

Neither during the lifetime nor after the death of the writer, her work was not properly appreciated. D. Botushanska's poetic heritage attracted the attention of critics (V. Yeremenko, N. Zaidler, V. Lesyn, B. Melnychuk etc.) since the artist is known to a wide range of readers mainly as a poet. Poems are only a small part of her artistic output. Her prose component is much larger in scope (as well as in terms of substantive artistic and philosophical content, breadth of coverage of reality, scale of coverage of the problems of existence). The multifaceted nature of Domka Botushanska's creative talent is also highlighted by her passion for painting, embroidery, pysanka art and music.

During the life of the writer, a small-format collection of selected poems "Sons of Spring" was published [5]. After the death of the author, another collection "Songs of the native land: Poems of different years" was published [4]. Selections of D. Botushanska's poems are also included in several textbook publications [1, 6-8], some of the poems are scattered in periodicals of the Chernivtsi and Zaporizhzhia regions. However, the poetic heritage of D. Botushanska is much deeper, and although most of the writer's poems were not published and are preserved in manuscripts (the author left more than ten general notebooks only with poems, an even larger part of the archive is amounted by short prose and a novel), they have high artistic value and without their idea of the writer's creativity is certainly incomplete.

D. Botushanska's literary works still, almost 30 years after the writer's death, need to be made public, at least in the form of selected texts, which will include, in addition to the traditional and partially published poetry, prose epic and dramatic works.

The proposed study is one of the steps on the way to understanding the depths of the artistic heritage of Domka Botushanska and the reception of its most vivid examples, an attempt to prove its important place in the Ukrainian literary process. We should pay tribute to the writer who was forced to write "in a drawer" all her life. Undoubtedly, the author deserves to be recognized, and the observation of her work is to be beyond the local history discourse.

The task of modern literary studies is to uncover the depths of the artistic heritage of D. Botushanska, to analyse its multi-genre and multi-vector content (ideological, problem-thematic, plot-compositional).

Undoubtedly, the brightest gem of D. Botushanska's artistic heritage is the autobiographical novel "The Underground Bell", which consists of three parts ("The Fate of a Woman", "Katerynka", "Fatum") and two supplements. The author worked on this work almost all her life, starting in 1937.

The novel is a kind of understanding of her own life path, in it the author actually lives life anew, recalling the history of her family, returning to her childhood, years of study and teaching in Bukovyna, making sense of the fateful trip to Crimea for treatment, and later - moving to Melitopol. The autobiography of the author's artistic thinking can also be traced in the construction of a system of characters, most of whom have prototypes from the writer's family or her immediate environment.

The first part of the novel, "The Fate of a Woman", is a kind of exposition, as it tells about the Bukovyna village of Hlyboka on the banks of the Dereglei River, the history of famous Hlyboka families is presented, in particular, the life of the family of Paraska and Vasyl Fedoruk is described – the parents of the main character, with whom the reader has a more in-depth acquainted in the second part, named after her - "Katerynka". In this part of the novel, the author reveals the life conditions of Kateryna Fedoruk, in particular, depicts her suffering in the fight against osteomyelitis, family hardships, oppression by the authorities, survival in Chernivtsi during her studies, treatment in Crimea and the unexpected start of the war, which will turn her whole life upside down. The third part of the novel, "Fatum", is

devoted to Kateryna's understanding of the fatal fate that separated her, a child of the mountains, from her homeland forever and forced her to get used to the wild, divisive, but foreign to her Tavriia fields (the author never gives the name of the city, but thanks to numerous descriptions and even from separate topographical references, the reader has no doubt that it is about Melitopol, where a poor sick girl found refuge, who was no longer able to return to Bukovyna, engulfed in the maelstrom of war). The supplements "And the Grief did not Subside" is a kind of solution to the work, as it talks about Katerynka's family life, her motherhood, the desire for a creative life and the daily struggle with osteomyelitis and asthma, the death of her husband and survival in conditions of poverty and misunderstanding.

The novel "The Underground Bell" is a kind of confession of the author to the reader, to herself, to her relatives. It seems that after reading the work, many of those people who knew the author can see her in a new way, understand her inner world more deeply, learn what the soul of D. Botushanska as a writer and just a woman was troubled about.

Remarks given in the second supplements to the novel are significant for understanding the artistic intent of the work: "...I decided to put on paper...everything-everything painful-scandalous...tormented by life...Even though I will be unrecognized, I will still somehow find my justification in my descendants. This is all that I am writing, maybe it will be only a tenth of the fate <...> of what I experienced - a real experience in our Radianska era" [3] (here and below the translation is our – by K.K.).

The text of the work comes to help in decoding the mysterious and intriguing title of the novel. The explanation of the author's idea is presented in the form of a dream-delusion of the main character, which will be remembered by her for the rest of her life and will become a kind of signpost. In the big city Katerynka heard a distant echo of a bell, which led her to a high iron gate. Having overcome the confusing maze of corridors and opened a large number of doors on her way, the girl found herself in a room in front of a mysterious woman (the author does not give her name, but the attentive reader guesses that it was none other than Olha Kobylanska), who prophesied her a big future: "You have a great future... just be persistent, never back down from your winged dreams <...> don't fall into doubts, manage to bring your dreams back to life and a wide world will

open before your eyes, and you will write the annals of your native land... for generations... only never... never forget her, your native land... the nurse - do you hear? Be able to go through all life's obstacles and be the same... daughter of your native Earth" [3]. The woman emphasized that Katerynka must be strong and not deviate from the chosen path: "... you will be waiting for: pain and hunger, torment and glory... just remember one thing: no matter how difficult it is for you, never deviate from your plans ... ideas, and most importantly - from your lofty dreams <...> and then the great world will embrace you, and everything you think will come true... and you will call that chronicle about your native Earth "The Underground Bell", because it is you called to this shrine... because he brought you here, so that you would listen to me... and follow the outline indicated to you... and your countrymen will pay you a hundredfold with their memory... your land will never forget you, only you will never, never forget you don't forget, do you hear?! Ne-ever...fo-or-get!..." [3]. These words became a kind of spiritual testament for Kateryna, in the most difficult moments of her life, they supported her, gave her strength for creativity and further struggle.

The novel has a long and complicated history. Started in 1937, written intermittently and finished in 1984, it was never published during the writer's lifetime, despite the author's numerous attempts to publish it in Bukovyna and Melitopol region. He came to the reader through a truly thorny path (by a mystical coincidence, the first working title of the work, which was initially conceived as a story and grew into a large-format novel later, is "Thorny Path to the Light"). Perhaps one of the reasons for such bad luck is the author's doubts about its artistic value. In her diaries, she repeatedly returns to the idea that she should not have started writing. So, for example, in an entry dated October 21, 1961, we read: "I wonder at myself... that I won't write, and tomorrow I don't like it... I tear it up... I destroy the paper and nothing else... Even if I manage to put my old works in order... but who will they be needable for?" [2]. A similar entry is dated October 6, 1968: "Somehow my works are progressing sluggishly. There is nothing worse than when a person despairs of himself... Apathy... apathy... apathy... And what was the point of getting into that literature?" [2].

But fortunately, as a true writer, D. Botushanska simply could not help writing. We come to this conclusion, in particular, by reading the entry dated May 22, 1964: "... that I am... a crawling... irreplaceable "bug" on this earth.

And so I wanted to know a lot, so I wanted to grow up... to grow up enough to be able to express my ideas in an artistic manner: raging, unbridled thoughts... And no matter how hard I try, it comes out poorly. No, probably (it is better) to break this thread with literature... In the end, I will come to the point that I am not lucky... There is not enough of the necessary consciousness in the literary field... <...> But ... But again... No matter how much I want to break this thread, the urge to write grows even stronger... my hand reaches for the pen even more fervently... It turns out... it is not so easy to break this thread tangled in my mental imagination..." [2].

No accounting for tastes. Someone will like the novel, it will excite with its frankness, for someone it may seem uninteresting, oversaturated with dialectics and colloquialisms, somewhat drawn out. However, despite this, it has the right to exist and, undoubtedly, like the rest of the author's works, will find its circle of readers.

A full analysis of the artistic heritage of D. Botushanska is impossible outside the context of Ukrainian literature of the 19th and 20th centuries. If Taras Shevchenko, Yurii Fedkovich, Lesia Ukrainka became beacons for her in the realm of poetry (with whom the author is united not only by artistic and stylistic echoes, but also by the crossing of life paths in connection with the long-term struggle with incurable diseases and the courageous defence of the right to life, women's happiness and creativity), then in prose the teacher and indisputable authority for the writer was her compatriot, Olha Kobylianska. Bright artistic parallels are visible both in short fiction and in large prose forms. So, for example, D. Botushanska's "The Underground Bell" (especially the first two chapters) and O. Kobylianska's works, in particular "The Ground", "Early on Sunday, she was digging potions", combine a common approach to a panoramic image of Bukovyna life at the beginning of the 20th century, showing characters and typical images of the peasantry, an appeal to highlighting age-old Bukovyna folk traditions and customs, outlining the role of land in the life of the Hutsuls, exposing the difficult position of women in the conditions of a patriarchal society. It is interesting that D. Botushanska also preserves regional naming traditions. Therefore, it is not by chance that not only names but also surnames echo in the mentioned works (remember the family of Ivonika Fedorchuk from "The Ground" and Vasyl Fedoruk from "The Underground Bell"). However, it is

worth remembering that, creatively assimilating the traditions of her predecessors, the writer developed her own artistic handwriting.

Autobiography can rightly be considered a special component of D. Botushanska's idiostyle, a dominant marker of her poetic paradigm, an important factor in character formation and the manifestation of original authorial intentions.

References

1. Ботушанська Д. [Вибрані твори] // Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття: хрестоматія-антологія. Чернівці : Прут, 2001. С. 745–750.
2. Ботушанська Д. Щоденники // Рукопис. Особистий архів письменниці.
3. Ботушанська Д. Підземний дзвін // Рукопис. Особистий архів письменниці.
4. Ботушанська Д. Пісні рідної землі: вірші різних років. Мелітополь : Люкс, 2006. 56 с.
5. Ботушанська Д. Сини весни. Вірші та коломийки. Ужгород : Карпати, 1973 р. 48 с.
6. Ботушанська Д. [Вибрані поезії] // Великий луг. Запоріжжя: РВО «Видавець», 1992. С. 12–13.
7. Ботушанська Д. [Вибрані поезії] // Літературний світовид Мелітопольщини: хрестоматія / [упоряд.: Н. В. Зайдлер, О. М. Гончарнеко]. 2-ге вид., випр. і доповн. Мелітополь : ТОВ «Видавничий Будинок ММД», 2010. С. 416–427.
8. Ботушанська Д. [Вибрані поезії] // Яворова сопілка: Літературний альманах. Ужгород, 1991. С. 12–13.

ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ

Архіпова Н.Ю.

*директор Одеської загальноосвітньої школи №33 I-III ступенів
Одеської міської ради Одеської області*

Ткач О.В.

*заступник директора Одеської загальноосвітньої школи №33 I-III
ступенів Одеської міської ради Одеської області*

Каргіна Н.В.

*вчитель української мови та літератури, зарубіжної літератури
Одеська загальноосвітня школа №33 I-III ступенів міської ради
Одеської області*

ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ У НОВІЙ ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню проблеми портрету сучасного вчителя в епоху освітніх реформ. Сучасна школа потребує педагога «нової формації», який має креативність, вміє рефлексувати, знає сучасні технології навчання та способи конструктивної взаємодії з учнями. Педагог має стати носієм нової моральності, нової системи цінностей, стати авторитетом. При цьому трансформація образу педагога є: він уже не просто вчитель і класний керівник, він – наставник, тьютор і консультант.*

Ключові слова: *вчитель, педагог, цифрові технології, сучасна школа, Нова українська школа.*

Arkhipova N., Tkach O., Karhina N. Portrait of the modern teacher in the new digital reality. *The article is dedicated to highlighting the problem of the portrait of a modern teacher in the era of educational reforms. The modern school needs a "new formation" teacher who has creativity, knows how to reflect, knows modern learning technologies and methods of constructive interaction with students. The teacher must become the bearer of a new morality, a new system of values, become an authority. At the same time, there is a transformation of the teacher's image: he is no longer just a teacher and class leader, he is a mentor, tutor and consultant.*

Key words: *teacher, pedagogue, digital technologies, modern school, New Ukrainian School.*

Постановка проблеми. За результатами соціологічних опитувань батьків школярів сучасний прогресивний вчитель представляється енергійним, освіченим, адаптивним, добре знає свій предмет та методику викладання.

Чи відповідає середньостатистичний вчитель Нової української школи таким параметрам? Адже і сучасні діти, і навколишня реальність значною мірою змінилися. На Заході ці зміни почалися раніше, отже, раніше почалося вивчення нових соціально-психологічних показників вчителя [4; 5]. «Новий» учитель за допомогою гаджетів має вибудовувати комунікацію з дітьми у класі. «Цифрова педагогіка» стає новою українською педагогічною традицією, коли персоніфікація в освітньому процесі відбувається у взаємодії та з учнями. Чи встигають педагоги адаптуватися до цих змін? Які навички їм доводиться освоювати і чи це вдається? Період пандемії та військового стану зараз вносить свої корективи у всі сфери життя людей, у тому числі і в освітній простір. Останнім часом шкільна освіта вийшла на абсолютно новий рівень, відкривши собі як плюси, так і мінуси дистанційного навчання. Як із такими стрімкими змінами впоралися вчителі?

Вчитель – це ключова фігура Нової української школи, від професійних якостей та майстерності якої безпосередньо залежить якість освіти. Сьогодні «вчителя – транслятора знань» має замінити педагог нового типу.

Безумовно, вчитель повинен мати професійну компетентність, яка полягає в сукупності професійних знань, умінь, навиків, а також особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники В. Биков, О. Спірін, О. Пінчук [1] мають на увазі у структурі професійної компетентності такі складові, як професійні знання та педагогічне мислення; єдність конструктивних, комунікативних та організаторських умінь вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності, його здатність практично використовувати ці вміння; методологічна, методична та технологічна грамотність вчителя, а також його ціннісні установки, життєвий досвід.

Учитель сьогодні повинен володіти сучасними технологіями навчання задля зацікавлення учнів. Щоб вчителям було легше опановувати новітні технології, нами підготовлено опис цифрових інструментів для формування основних видів діяльності вчителя (Таблиця 1).

Таблиця 1

Цифрові інструменти для розвитку сучасної освіти

Група цифрових інструментів, що забезпечують відповідну навчальну дослідницько-пізнавальну діяльність вчителя	Приклади цифрових інструментів для підтримки цієї навчальної діяльності
<i>Інструменти для роботи в інтернеті</i>	
Інструменти для організації спілкування електронною поштою	Outlook, Gmail, ukr.net
Інструменти для здійснення пошуку	Google, Bing, Yahoo
Інструменти для аудіо та відеозв'язку через інтернет	Skype, Talky, Google Hangouts, Zoom
Інструменти для онлайн перекладу	translate.google
Інструменти для конвертації даних	docspal
Інструменти для проведення опитування через інтернет	Kahoot, Google Forms
Інструменти для роботи з онлайн документами	GoogleDocs, MS Office
Інструменти для роботи з хмарними сховищами даних	GoogleDrive
Публікування відео/фото	Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram
<i>Інструменти для роботи з електронними документами</i>	
Інструменти для роботи в текстовими документами	MS Word, Open Office, GoogleDocs
Інструменти для роботи з електронними таблицями	MS Excel, Open Office, GoogleDocs
Інструменти для роботи з презентаціями	MS PowerPoint, Sway, GoogleDocs, PowToon

<i>Інструменти для організації роботи вчителя</i>	
Календар	Google Calendar
Ресурси для оцінювання	QuizStar
Інструменти для планування уроку	Intel® Education Thinking Tools
Конспектування / список завдань	Notepad, Notebook
<i>Інструменти збирання даних та формувального оцінювання</i>	
Форми та опитування	Google Forms
<i>Інструменти для дослідження та пошуку</i>	
Джерело цитувань	BibMe, EasyBib
<i>Інструменти для роботи з мобільними пристроями для навчання</i>	
Мобільні додатки	Вчимо і граємо, Слова зі слова, Futurio

Вчителю-професіоналу викладання бачиться як сфера діяльності, що постійно змінюється, яка завжди відкрита для трансформації та вдосконалення. Педагогічний професіоналізм передбачає необхідність постійного оновлення та вдосконалення майстерності вчителів [4]. Ця «мінлива» величина вимагає від сучасного вчителя безперервної освіти та самоосвіти [2; 4; 5] в умовах умов навколишньої дійсності, що стрімко змінюються. Сучасне життя – це історія «відхилених альтернатив». Суспільство більше не гарантує стабільності. Перед учителем, який працює з учнями, постає питання: як управляти ризиками? Доцільно говорити про розвиток як у педагога, так і у дітей soft skills, які є важливими навичками співпраці, командоутворення, критичного мислення, креативності, які є вкрай необхідними на уроках. Соціокультурні практики, до яких включається сучасний вчитель, крім нових ролей вимагають від педагога ще й володіння «надпрофесійними» знаннями та вміннями у сфері суміжних дисциплін: культурології, соціології, арт-педагогіки, психології особистісного зростання [1].

Сучасний педагог повинен мати креативну компетентність [4]. Креативна компетентність проявляється у володінні різними здібностями до творчості, а також й у різній готовності до розвитку цих здібностей в учнів.

В епоху комп'ютерних технологій особливої актуальності набуває інформаційно-комунікаційна компетентність [3], бо вчитель у щоденному режимі працює з різними джерелами інформації та програмно-методичними комплексами, веде шкільну документацію в електронному вигляді, а також провадить дистанційну освітню діяльність. Всі ці вміння та навички знаходять відображення у «цифровій культурі» педагога [4]. Важливою соціально-психологічною характеристикою освітньої діяльності як педагогів, так і учнів у цифрову епоху є багатозадачність [4]. Сучасних педагогів-професіоналів можна назвати «багатозадачниками», оскільки вони навчилися одночасно перевіряти зошити, слухати директора на педагогічній нараді, листуватися з кимось у месенджерах. Так улаштований сучасний світ. Сьогодні багатозадачність стає фундаментальною здатністю, такою самою як здатність читати або писати, і сприймається як щось само собою зрозуміле.

Сучасного педагога-професіонала неможливо уявити без культурної, професійної та педагогічної мобільності [2]. Під культурною мобільністю розуміється здатність вільно мислити і оцінювати події, творчо сприймати навчальні програми та адаптувати їх, здатність до критичного мислення, уміння знаходити нестандартні рішення в мінливих умовах, уміння передбачати характер і перебіг змін як у галузі, що вивчається, так і в суспільному розвитку. У професійній мобільності виділяють вертикальні та горизонтальні сходи при побудові кар'єри. Вертикальна педагогічна мобільність передбачає гнучкість, дивергентність (підвищення різноманітності у процесі психічного розвитку), конвергентність (посилення вибірковості), здатність рефлексувати та займати активну громадянську позицію. Вміння педагога організувати спільну діяльність з іншими суб'єктами освітнього процесу – учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією – і при цьому враховувати цілі та завдання сучасної освіти, світову та національну парадигму ціннісних орієнтацій, називається педагогічною мобільністю. Так як сучасний вчитель не може жити і розвиватися поза суспільством, до складу його соціальної компетентності [4] можна включити й оволодіння «соціальною проникливістю». Важливо вчитися мотивувати та розуміти дітей, створюючи для них ситуацію успіху та вибору.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Сучасний освітній заклад потребує педагога «нової формації», який має креативність, вміє рефлексувати, знає сучасні технології навчання та способи конструктивної взаємодії з учнями. Вчитель має стати носієм нової моральності, нової системи цінностей, стати авторитетом. При цьому трансформація образу вчителя є: він уже не просто вчитель і класний керівник, він – наставник, тьютор і консультант.

Сьогодні очевидно, що роль вчителя як духовного наставника, в якій має бути авторитет вчителя, йде на другий план, а роль вчителя-менеджера-технолога виходить першій. Авторитет учнів легко завоює той педагог, який добре володіє технічними засобами і може представити «свій продукт» в електронному вигляді, який зацікавлює учнів до навчання з свого предмету.

Отже, успіх чекає на тих вчителів, хто оволодів технічними засобами, навчився оцінювати достовірність інформації, фільтрувати її, а також працювати у режимі багатозадачності, бути гнучким до викликів нової реальності. Однак основні якості гуманного педагога, як і раніше, актуальні і лише доповнюються новими формаціями.

Література

1. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2020. № 1(1). С. 27–36.
2. Коломоєць А.А. Ребрина. Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2020. 582 с.
3. Devos A. New teachers, mentoring and the discursive formation of professional identity. *Teaching and Teacher Education*. 2010. No. 26. pp. 1219–1223.
4. Hammana D. at all. Using possible-selves' theory to understand the identity development of new teachers. *Teaching and Teacher Education*. 2010. Vol. 26. pp. 1349–1361.
5. Dhingra Pawan. Achieving more than grades: morality, race, and enrichment education. *American journal of cultural sociology*. 2019. Vol. 7 (3). pp. 275–298.

Горіна Ж.Д.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін

Босак Н.Ф.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»

ЗВУКОСИМВОЛІЗМ У МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. Статтю присвячено проблематиці звукової символіки і синестезії як одного з важливих феноменів людського сприйняття. Автори наголошують, що синестезія (кольоровий слух) є до сьогодні одним із найбільш суперечливих, але перспективних предметів дослідження, що водночас спонукає до пошуку нових підходів до навчання засобів інтерпретації впливу на учнівську свідомість.

Ключові слова: звукосимволізм, синестезія, мовно-літературна освіта

Horina Zh., Bosak N. Sound symbolism at the linguistic & literary education of high school students. The article is devoted to the problems of sound symbolism & synesthesia as one of the important phenomena of human perception. The authors emphasized that synesthesia (color hearing) is one of the most controversial, but promising subjects of study that leads to the search for new learning approaches to interpretation means of effect on student's audience consciousness.

Key words: sound symbolism, synesthesia, linguistic & literary education.

Дослідження теорії звукосимволізму здавна посідало чільне місце у вирішенні кардинальних питань загального мовознавства – від гіпотез щодо мотивованості знаку аж до версій походження людської

мови (В. фон Гумбольдт, Ж. Вандрієс, В. Вундт, О.Есперсен, Г.Пауль, О. Потебня, Е.Сепір, Ф. де Соссюр, Г.Штенталь, Р.Якобсон). Безперечно, інтерес науковців, що спостерігаємо протягом кількох століть до цього мовного явища, є цілком закономірним, адже розв'язання наукової проблеми походження людської мови так чи інакше передбачало з'ясування способу чи механізму утворення зв'язку між звуками та образами предметів і явищ реального світу. Сама ж історія зародження ідеї звукового символізму сягає, згідно з висновками С. Вороніна, «ще сивої давнини, коли стародавні учені та філософи намагалися віднайти зв'язок між значенням слова та його звучанням (і стародавні греки, і давньоіндійські мислителі), доходили висновків, що у звуках слова прихована сама сутність речей» [1, с.13].

Зокрема давньогрецький філософ Платон наголошував на тому, що зовнішня форма (оболонка) слова та її сприйняття певним чином пов'язана з враженнями, які ми отримуємо від цього предмета. У його полемічних діалогах зустрічаємо вказівки на те, що звуки можна вважати виразними засобами вияву певного значення - чи то в дії, чи то в значенні - (напр., він визначав звук [р] як засіб вираження руху, поривання, оскільки знаходив його наявність у багатьох словах (іменниках, дієсловах), лексичне значення яких стосується стану рухомості або напрямку; тоді як звук [е] був для нього подовженим і тому передавав тоді значення чогось «вічного», «величезного») [1, с. 13]. Власне, саме з античних часів бере початок й сама ідея синтезу мистецтв, що найвиразніше оформилася в «Поетиці» Аристотеля, який обґрунтував «міметичну природу словесного мистецтва на основі подібності наслідування в музиці, поезії, пластичних мистецтвах, що послуговуються різними засобами зображення: «ритмом, словом» / «фарбами, формами». А порівняння поезії з живописом образно зафіксовані Горацієм у посланні до Пісонів «Поетичне мистецтво»: «...вірш до картини подібний» [6, с. 108].

Водночас наукова постановка щодо розв'язання суперечностей у проблематиці фонетичного символізму стала можливою значно пізніше лише в 20-му столітті за появи об'єктивних психолінгвістичних методів дослідження семантичних явищ. У межах психолінгвістики навіть виокремився новітній напрям, присвячений аналізу співвідношення в мовній свідомості звуку і смислу – фоносемантика. Якщо окреслити

головне предметне поле фоносемантики, то воно потужно розвивалося як за теоретичними, так і за експериментальними течіями в зарубіжній (переважно американській) і почасти радянській лінгвістиці (В.Белянін, Р.Будагов, Б.Галєєв, І.Горєлов, О.Журавльов, Б.Журковські, В.Левицький, Ч.Осгуд, М.Панов, Р.Пейджет, Дж.Ферс). Окремий інтерес для потреб нашого дослідження складають праці, в яких аналіз фоносемантичного значення слова й цілого тексту ґрунтується на експериментальних психометричних методиках вивчення символічного значення звуків людської мови.

Отже, на сьогодні експериментальним шляхом вже доведено, через багато віків після припущень давньогрецьких мислителів, ці вже цілком очевидні наукові речі. Зокрема С.Воронін, підсумовуючи аналітичний огляд фоносемантичних ідей у зарубіжному мовознавстві, відзначає, що «теорія звукового символізму отримала неспростовні докази з боку експериментальної психології та методологічних засад типологічного мовознавства, а також у спеціальних дослідженнях щодо вмотивованості мовного знаку» [1, с. 3], а «геніальний Платон таки виявився першим, хто чітко висловив ідеї про асоціації між окремими звуками й тими чи тими властивостями речей <...> він був перший, хто з усією серйозністю поставився до самої теорії звукового символізму» [1, с. 9].

Мета статті полягає в теоретико-прикладному аналізі проблематики звукосимволізму і механізмів синестезії в аспекті потенційних можливостей запровадження в мовно-літературну освіту учнів старших класів ЗЗСО.

Феномен синестезії (делегування відчуттів одного органу чуття іншому) в мистецтві слова так чи інакше був у фокусі уваги гуманітарних наук минулого століття, а на початку нового тисячоліття наукова зацікавленість лише зростає (С.Барон-Кохен, Б.Галєєв, В'яч. Вс. Іванов, Ю.Лотман, О.Лурія, А.Радовські, Дж.Харрісон, Р.Цитович, Р.Якобсон). Хоча проблематика взаємодії органів чуття у спробах відшукати зв'язок між звуками мови і їх значенням, як ми відзначали, має давню наукову історію вивчення в руслі цілого комплексу соціо-гуманітарних та природничих дисциплін (філософії, літературознавства, естетики, психології, фізіології, клінічної медицини, мистецтвознавства, класичного й новітнього мовознавства),

характерною рисою сучасних досліджень є фокусування уваги на людину, що відчуває, мислить, переживає, фантазує, а звідси й очевидне поживання наукової зацікавленості до питань інтермедіальності, інтермодальності та полімодальності дискурсу.

Натомість, як вважає С.Жила, вже самій ідеї синтезу різнорідних мистецтв притаманний виразний «синестезійний первень», тоді як схожість поглядів учених-дослідників, на нашу думку, збігається хіба що в тому, що вони одностайні у висновку про те, що «психологічним двигуном» синтезу мистецтв є феномен синестезії. Погоджуємося з авторкою, що синестезія і синтез – явища різного порядку, оскільки «синестезія – це здатність викликати асоціативні реакції у свідомості індивіда на звук, на колір, на запах і є явищем суб'єктивного глибинного плану. Синестезія зв'язана із підсвідомістю людини. Синтез здебільшого явище «зовнішнє»: поєднання різних мистецтв (зрима, матеріальне) для посилення образної виразності [4, с. 40].

На теорії *correspondence des arts*, яка спекулювала на ідеях спорідненості матерії різних мистецтв (слова, звука, кольору), свого часу й чимало художників і поетів будували свої творчі задуми і навіть фундаментальні художні програми [5]. Власне, так звана золота доба синестезії припадає на 1920-ті роки, коли у 1927 році в Гамбурзі відбувся перший міжнародний конгрес із кольорово-тонових досліджень, який спровокував чергову хвилю інтересу до ідеї синтезу мистецтв. У тому ж 1920 році в Москві з ініціативи Василя Кандинського був створений Інститут художньої культури, який розпочав роботу щодо дослідження синтезу відчуттів. Мистецький фундамент концепції живопису Кандинського вибудовувався на художній метафорі перенесення музичного мислення в царину живопису: «Колір є засобом, яким можливо безпосередньо вплинути на душу. Колір – це клавіша, око – молоточок, душа – багатострунний рояль» [5, с.93].

Механізми дії феномену синестезії здебільшого стосуються специфічної ділянки досліджень нейро- і психофізіології людини, оскільки етимологія грецького за походженням слова «синестезія» (син = разом + естесис = відчуття) вказує на співвідчуття за допомогою різних органів чуття, а також одночасне породження різного роду вражень подразником, притаманним якомусь одному органу чуття, але

не властивим іншому (наприклад звук для ока). Другий тип вважають «власне» синестезією, сукупність критеріїв якого полягає в наступному: а) симптоми проявляються в ранньому дитинстві; б) не є галюцинаціями, ілюзіями, так само як і іншими явищами психотичного характеру; в) не є плодом уяви; г) не викликані наркотиками; д) є реальними відчуттями; е) виникають самі по собі без спеціального навчання і цілеспрямованого пошуку [9, с. 7–12]. Водночас особливе поле його самобутніх проявів – культура й образотворче мистецтво (як наприклад, у французьких К.Моне, А.Сіслея, П.-О.Ренуара, Е.Дега й українських художників-імпресіоністів О.Мурашка, М.Онацького, М.Бурячека, Е.Андієвської, А.Куїнджі, М.Примаченко) або культура і художній текст, де синестезія виступає одночасно і як тип сприйняття образу світу, відображений у творчості того чи того майстра, і як художня стратегія, і як поетичний прийом. Звичайно, неодмінною умовою творчої лабораторії символістів або імпресіоністів було збереження природної динаміки життя в мерехтінні світла, пронизаного сонячними променями повітря, демонстрація гри відтінків кольорів і світлотіні у відображенні гармонії природи.

Цікавим прикладом слугує есе про жовтий колір кінорежисера й теоретика мистецтва Сергія Ейзенштейна, який, розробляючи засади створення кольорових кінострічок, досліджував символіку кольору в інших видах мистецтва, зокрема і словесного. Продовжуючи інтелектуальні й сміливі естетичні пошуки попередників і сучасників, художні задуми Скрябіна і Вагнера в напрямку злиття різних видів мистецтва, він так само мріяв про створення такого синтетичного мистецтва, яке поєднало б і словесні, і несловесні коди в одне ціле. Відомі й перші приклади проявів синестезії на матеріалі музичного арт-дискурсу, як спроба композитора О. Скрябіна створити універсальне «синестетичне мистецтво», в якому музичним тональностям відповідали б ті чи ті кольори, або музика К.Дебюссі і Д.Шостаковича, якій притаманна витончена ліричність, вишукана колористичність, сповнена динаміки і гри напівтонів.

Загострена чутливість поетів до мови і відображеному в ній тілесному досвіді знаходить свій вияв, з-поміж іншого, й у синестезійній перцепції: вірші і сонети французьких поетів-символістів (П.Верлен, А.Рембо, Ш.Бодлер, П.Малларме) значним чином

побудовані на синестетичних зв'язках звуків і кольорів. Безперечно, закони фоносемантики найвиразніше проявляються в художніх – головним чином ліричних – текстах. Зазвичай це різного роду акустичні образи, створені шляхом звуконаслідувань, колористика, звукопис, за допомогою яких передається естетичне авторське ставлення до зображуваного. Для поетів, які сповідували ідею *correspondence des arts*, музичні асоціації повинні були збагатити зміст поезії, повернути поезії цінність звучання. До відомих синестетів належать й українські майстри слова, як Л.Українка, М.Коцюбинський, Т.Шевченко, М.Вороний, О.Довженко, Є.Плужник, П.Тичина, М.Вінграновський, М.Рильський, І.Драч, Ю.Іздрик та російські класики: Л.Толстой, М.Цветаєва, Б.Пастернак, К.Бальмонт, В.Хлебников, І.Бунін, В.Набоков та ін. У їхніх художніх текстах натрапляємо на різного роду художні засоби для передавання імпресії, що спричинила депресивний або спокійний, оптимістичний настрій ліричного героя, або його повне духовне виснаження чи зцілення природою, яка згармонізовує цей внутрішній світ.

Про те, наскільки той чи той художник, музикант або письменник схильний сприймати довкілля в модусі синестезії можливо дізнатися з їхніх автобіографічних джерел і щоденникових записів. Пригадаймо, у зв'язку із цим феномен Павла Тичини, який, як відомо, мав дивовижну обдарованість сприймати звуки через кольори, а ці барви записувати нотами, який був наділений рідкісним талантом мислити музичними і колористичними образами. Ось, наприклад, цікаві нотатки з його щоденника: *«Гудок паровоза... мені він видається увесь жовтавого кольору... Отже, гудок паровоза – м'якість і рахманність у кольорі, а зате холоднуватий і приречений у своїй тембровій ідеї. Найбільш нецікавим мені здається таке поєднання тонів паровозного гудка: соль – сі, ре – до, до – мі, до – фа... В цьому звучить оте тісне сусідство кольорів – синього, червоного й білого – сусідство не лише тілесне, а й глухе, безперспективне»* (Тичина П. Г. Вітер з України. К., 1993. с.13). *«Тичина чудовий співак і музикант (грав на кларнеті, гобої, гармонії, піаніно), диригент (уже шестикласником керував об'єднаним хором духовної семінарії та духовного училища) і музикознавець став одним з найобдарованіших поетів усієї Європи ХХ століття»* [4, с. 262].

Вишукана гармонія і полімодальність ліричних віршів Павла Григоровича значним чином побудована на звуко-колірній поліфонії. І як слушно зазначає Л. Нежива, «конструювання словесного образу, викликаного враженнями, забезпечується синестезією, нарощуванням асоціативних рядів, насамперед – звукових та візуальних» [6, с. 314]. Саме на такі звуко-колірні синестетичні асоціації, здебільшого, і розраховані поетичні тексти, де асонанс, алітерація, ономатопея легко відстежуються в римуванні, мелодиці, загалом у звуковій організації поетичного мовлення: читач нібито сприймає органами слуху чи зору певну комбінацію звуків у тексті, яка асоціюється з певним кольором, а ці кольори, у свою чергу, спричиняють позитивні чи негативні емоції й переживання.

Як було з'ясовано раніше на матеріалі дискурсу комерційної реклами, одним із найпоширеніших і найбільш науково досліджених різновидів синестезії є звуко-кольорові асоціації, які сприяють появі в мовній свідомості респондентів певних кольорів під час сприйняття тих чи тих голосних або приголосних звуків [2]. Крім того, у ході клінічних досліджень групи Р.Сперрі і наукових напрацювань Р.Цитович експериментально доведено, що синестезія – це феномен одночасного сприйняття предмета, охоплюваного різними органами людських почуттів (слуху, зору, нюху і дотику), здатність викликати асоціативні реакції у свідомості індивіда на звук, на запах, на колір, на дотик, що є явищем глибинним й доволі індивідуальним, оскільки пов'язане із підсвідомістю людини. До того ж звукове або смакове відчуття того чи того кольору виникає довільно й характеризується надзвичайною стійкістю та особистісною одноманітністю в кожного окремого носія мови [цит. за 9].

Загальна логіка започаткованого експерименту мала на меті визначити: а) як діють і чи діють закони фоносемантики під час рецепції мови поетичного тексту, як вони пов'язані з емоційною сферою старшокласників, чи семантика кольороназви впливає на рецепцію і глибину розуміння поетикальних аспектів художнього твору, б) уточнити синестетичні асоціації, пов'язані з тим чи тим голосним або приголосним звуком у мові художнього тексту в) уточнити вплив звуко-колірних асоціацій, що позначається на почуттях, емоціях (позитивні чи негативні) реципієнтів. Застосовувана

методика надавала можливість десятикласникам під час презентації дослідницького матеріалу самостійно описати свої індивідуальні сенсорні реакції чи звуко-колірно-дотикові асоціації без спеціальних настанов із боку експериментаторів. Задля забезпечення вірогідності експериментальних даних для аналізу висновків і результатів було залучено: психометричну методику семантичного диференціалу Ч.Осгуда й адаптовані фоносемантичні шкали О.Журавльова за програмою ВААЛ-міні. Експериментальне дослідження проходило в декілька етапів:

1 етап – систематизація джерельного ілюстративного матеріалу (контент-аналіз шкільних підручників з української літератури для 10-х класів);

2 етап – онлайн-опитування десятикласників щодо вияву синестетичних ефектів під час презентації тестових слів і/або поетичних текстів.

Насамперед відзначимо, що шкільні підручники з української літератури, за якими сьогодні навчаються десятикласники, підготовлені з урахуванням найновітніших психолого-педагогічних, літературознавчих і методичних досягнень (автори О.Авраменко, В.Пахаренко, Р.Мовчан; О.Бандура; Г.Семенюк, М.Ткачук, О.Слоньовська, Л.Вашків та ін.). Підручна література характеризується, на наш погляд, альтернативними інтерпретаціями художніх текстів, стислими коментарями або розлогими довідками, орієнтацією на соціокультурний і лінгвокультурологічний контекст вивчення текстів із урахуванням їхніх інтермедіальних зв'язків тощо.

Для нашого дослідження передовсім важливим є те, що підручники добре ілюстровані за рахунок репродукцій відомих художників, містять фотоколажі скульптурних й архітектурних пам'яток, фрагменти з художніх і документальних кінострічок й інтерактивні покликання на музичні твори відомих композиторів, різнорівневі завдання з використанням буклетів, коміксів, хмар слів, буктрейлерів і лепбуків, що, у свою чергу, дозволяє школярам краще збагнути художній стиль і літературний напрям, а отже, взаємодію різних видів мистецтва й інтеграцію української літератури у світовий контекст, забезпечуючи комфортну орієнтацію в літературно-мистецькому просторі. На відібраному текстовому матеріалі помічаємо

намагання авторів дотримуватися виразної тенденції до передавання емоцій, почуттів і переживань за допомогою яскравих зорових і слухових образів, зокрема і через широку палітру кольоромаркерів. Авторські нотатки, учнівські експрес-консультації з qr-кодами, «за якими ховається додаткова текстова інформація, улюблені пісні письменників, інтерв'ю або ж роздуми автора про життя, писання, твір» [3, с. 271] або посиланнями на популярні електронні лексикографічні ресурси, зокрема з джерелами про імпресіонізм, символізм, авангард і неоромантизм – важливий аспект роботи вчителя в допомозі учням досягнути таке цікаве явище, як звукосимволізм.

**Звукосимволізм у поезії
(негативне забарвлення)**

• "Я Сьогодні **К**лубо**К**
Із цуп**КиХ** Темно-Сині**Х** ни**ТоК**,
По**Р**Вані **СТ**Руни
СТаРої **СК**Рип**Ки**.
Я Сьогодні Себе
Сам по**СТ**аВлю В **Ку**То**К**,
Бо В**То**миВ**С**я **К**Рича**Ти**,
Че**Р**ез **Те** й за**Х**Рипну**В**."

(© Олександр Козинець, 2020)

[С], [Х] — страх
[К], [Т] — печаль
[Р], [В] — сила

Participants: Margarita Makaruk, Olena Garchenko, Anzhelika Zhuravna, Nastia Gorobets, Angelina Olinich, Karina Vasylivna

**Звукосимволізм у поезії
(позитивне забарвлення)**

"Хай її очі **Ма**ють т**В**ій с**В**іт**Л**ий зі**Р**,
Б**Ла**же**Н**ний і **Ми**Лости**В**ий, Боже.
Ого**Р**ни її си**Лу** Во**да**Ми чистих гі**Р**,
Хай **Ві**Ра т**В**оя їй **Л**юбити себе допо**Мо**же."

(© Олександр Козинець, 2020)

[М], [Н], [Л] — м'якість, ніжність,
легкість, плавність;
[Р], [В] — сила.

Participants: Margarita Makaruk, Olena Garchenko, Anzhelika Zhuravna, Nastia Gorobets, Angelina Olinich, Karina Vasylivna

Первинні результати он-лайн зустрічі учасників експерименту з використанням психометричної методики семантичного диференціалу Ч. Осгуда й 25 ознаковими шкалами звукобукв О.Журавльова з метою визначення символічного навантаження голосних і приголосних у складі поетичного тексту наведено нижче на скринах он-лайн зустрічі 1 і 2. Комп'ютерний аналіз результатів підтверджував схожість синестетичних реакцій опитуваних десятикласників, а отже, доводив наявність реального зв'язку між тестовими словами або окремими фрагментами поетичного тексту й зорово-дотиковими або колористичними образами, які виникають у підсвідомості. За еспертними висновками О.Журавльова, спочатку слово сприймається на підсвідомо-емоційному рівні свідомості, а тільки потім на рівні інтелекту, а «всі невідомі, такі, що складно дешифруються, а також і також іншомовні слова й неологізми можуть бути сприйняті адекватно, якщо їхня фоносемантика відповідає культурному, семіотичному, символічному наповненню», – уточнює С.Воронін [1, с. 115].

Попередню фоносемантичну експертизу з контент-аналізу окремих слів у складі експериментальних поетичних текстів щодо параметрів звуко-колірних асоціацій й ритмічних характеристик тексту було проведено з використанням програми ВААЛ-міні. Суть цієї програми полягає в тому, що вона видає експертну оцінку впливу фонетичної складової тексту на людську підсвідомість. При фоносемантичному аналізі цілого тексту (його окремих слів) програма видає перелік якостей, з якими асоціюється цей текст (слово) із зазначенням ступеня асоціації в умовних балах зі словесним коментарем. Надалі пояснювали учасникам експерименту, чим були спричинені позитивні або негативні їхні індивідуальні сенсорні реакції у сприйнятті тестових слів або фрагментів з поетичних текстів. Наприклад, кількаразове повторення сонорних звуків [м] або [л'], як у наведеному фрагменті тексту зі скрини он-лайн зустрічі, посилює відчуття чогось легкого, ніжного, підтримуючись іншими так званими «звучними» голосними і приголосними фонемами, підтверджуючи кольорову відповідність: [й] – синюватий (бузковий), [в] – синій, [л] – білий, [у] – темно-синій або синьо-зелений [о] – білий або ж алітеруються як тяжкі, гіркі, печальні звуки – [р], [с], [х], [т] і т. ін. Водночас, як засвідчили результати експерименту, фоносемантичним

значенням наділені не лише ізольовані звуки чи окремі слова, а фоносемантичне наповнення цілого тексту здатне на неусвідомленому рівні впливати на перебіг його смислового декодування. Найчастіше траплялася одночасність зорових і слухових відчуттів у визначеного контингенту респондентів, що спричинена якимось одним подразником (типові асоціації кольору і букв), хоча не завжди було зрозуміло, чи є колористичні враження наслідком звучання фонем або ж наслідком вигляду графеми.

Як відомо, мистецтво слова завжди намагалося впливати на читацькі почуття через музику і спів, яскраві зорові і звукові образи, колір, слова з підкресленою емоційно – оцінювальною конотацією, адже художня література, як і будь-який інший вид мистецтва, неодмінно базується на тих культурних кодах, які, власне, акумулюють смислове навантаження текстів, передбачають активну співтворчість автора і читача, який повинен «декодувати» закладені в текстах символи, знаки й архетипи. Колір, на думку Л.Супрун, є «однією з прикметних ознак художньої творчості митців слова, тому в кожного з них є особиста кольорова шкала, а також улюблений колір, який домінує у творчості» [7, с. 65], відтак глибина розуміння кольоросемантики аналізованих поетичних творів значним чином визначала і ставлення до них десятикласників, коли позитивне забарвлення тексту підтримувало стійку емоційну колірну фіксацію і бажання осмислити, збагнути мистецьку візію автора. Водночас когнітивна складність досліджуваного феномену синестезії під час рецепції мови поезії, відповідно, корелювала і з певними колористичними враженнями від сприймання художнього тексту загалом («світлий» – «темний», «приємний» – «потворний», «жахливий» – «привабливий» тощо).

На разі старшокласники під час обґрунтування свого ефекту від синестезійної перцепції не опиралися на якісь властивості об'єктів або предметні образи, а виходили радше із власних емоцій та переживань, які викликали в них ті чи ті визначені звукобукви. Тому, на нашу думку, такий шлях роботи з аналізу мови художнього тексту виглядає методично виправданим і перспективним, оскільки, як слушно зазначає авторка методики вивчення української літератури в

середній школі у взаємозв'язках із різними видами мистецтв (9-10 класи) С.Жила: «Специфіка структурно-кової побудови літературного тексту часто потребує залучення інших мистецтв як своєрідних ключів для відмикання тієї чи іншої дії художньої системи. Суміжна образотворчість у таких випадках стає для літературного твору орієнтиром, символом і допомагає розкодовувати текст. Багатогранність втілення художньої ідеї має на школяра більш сильну емоційну взаємодію, ніж її реалізація в одному виді мистецтва» [4, с. 169].

Таким чином, теорія звуко-символізму й сучасні прикладні дослідження в галузі експериментальної фонетики й фоносемантики дозволяють дійти висновків, що в людській свідомості доволі відчутна реальна потреба в тому, щоб між лексичним значенням слова і його звуко-буквеною формою була певна смислова відповідність. Звукова оболонка слів часто несе в собі підтримку понятійного змісту, допомагаючи слухачеві краще засвоїти чи запам'ятати їх лексичне значення, а уважному читачеві наблизитися до розкриття глибинних механізмів художнього тексту. Тому актуальним є особливе дослідницьке поле синестетичних проявів – мистецтво і художній текст, де синестезія виступає одночасно і як тип сприйняття предметного світу, і як художня стратегія, і як поетичний прийом у творчості того чи того майстра слова або поетиці окремих художніх формацій та ідіостилів, цілих мистецьких напрямів, як-от: символізм, авангард, імпресіонізм, неоромантизм.

Міждисциплінарні дослідження явища синестезії можуть посприяти не тільки розкриттю нових, суттєвих властивостей художньої мови епохи кінця ХІХ початку ХХ століття в найрізноманітніших видах мистецтва чи культурно національних традиціях, а й наблизити учнів до розуміння поетикальних аспектів чи вербально-візуальної мови сучасного літературно-художнього або мережевого дискурсу. Адже дія фундаментального закону людського сприймання – синестезії, що належить ділянці специфічної нейрофізіології людини, дозволяє проаналізувати зв'язок між словом і зображенням, кольором і звукобуквою (фонемою або графемою), музикою і жестом у тому чи іншому типі поетики, виді мистецтва, тій

чи тій культурній парадигмі, що, власне, і складає серцевину ідеї синтезу мистецтв.

Література

1. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: Очерки и извлечения : уч. пос. Л. : Изд-во Ленин. ун-та, 1990. 200 с.
2. Горіна Ж.Д. Звуко-колірна синестезія в текстах комерційної реклами. *Наукові праці Кам'янець - Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 50. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. С. 29–33.
3. Деркачова О.С. Використання девайсів для створення креолізованих текстів (на прикладі дисципліни «Література та інклюзія»). *Українські студії в європейському контексті*. 2020. № 1. С. 269–276.
4. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: дис...д-ра пед. н.- Київ, 2004. 446 с.
5. Кандинский В. О духовном в искусстве. М.: Рипол Класик, 2013. 256 с.
6. Нежива Л.Л. Теоретичні і методичні засади вивчення літературних напрямів українського письменства у старших класах ЗОШ: дис...д-ра пед. н.: 13.00.02. Переяслав-Хмельницький, 2017. 535 с.
7. Супрун Л.О. Семантика і прагматика назв кольорів в українському романному тексті середини - другої половини ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 235 с.
8. Cytowic, R.E. Synesthesia: A union of the senses. Cambridge: MIT Press, 2022. 288 p.
9. Harrison, J.E., Baron-Cohen, S. Synaesthesia: an Introduction. *Synaesthesia: Classic & Contemporary Readings*. Oxford Blackwell, 1996. pp. 7–12.

Данюк А.О.

кандидат філологічних наук,
кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії»,
викладач української мови та літератури
Дніпровський фаховий коледж
будівельно-монтажних технологій та архітектури

ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ЗІ СТИЛІСТИКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті проаналізовано аспекти використання інтерактивних вправ зі стилістики, їхні функції у формуванні комунікативної компетентності студентів на заняттях із української мови, подано зразки стилістичних вправ та завдань, що сприяють підвищенню культури мовлення здобувачів освіти.

Ключові слова: стилістика, інтерактивні вправи, культура мовлення, комунікативна компетентність, лінгводидактика.

Daniuk A. Interactive exercises on style as an effective way of forming students communicative competence. The article analyzes aspects of the use of interactive exercises in stylistics, their functions in the formation of communicative competence of students in Ukrainian language classes, provides examples of stylistic exercises and tasks that contribute to improving the speech culture of students.

Key words: stylistics, interactive exercises, speech culture, communicative competence, linguistic didactics.

Одним із важливих складників освітнього процесу, інструментом досягнення навчально-розвивальної та виховної цілей уже тривалий час залишаються інтерактивні засоби навчання, оскільки дають змогу унаочнити теоретичний матеріал, стимулюють самостійну навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти, сприяють розвитку їхньої креативності та логічного мислення.

Нині основною метою навчання української мови у закладах фахової передвищої освіти (далі – ФПО) є формування у здобувачів

освіти комунікативної компетентності, тому проблема викладання стилістики та культури мовлення є сьогодні надзвичайно актуальною, що й зумовлює *мету* нашого дослідження – окреслити та систематизувати сучасні методики вивчення стилістики української мови, розглянути стилістично-інтерактивні вправи і завдання, які актуалізуватимуть знання про мовлення, забезпечуватимуть формування умінь і навичок із культури мовлення та сприятимуть підвищенню спроможності висловлювати свою думку.

Як зазначає Л. Масловська, «культура мовлення як складова загальної культури особистості є одним із найважливіших показників соціалізації особистості. Процес опанування мови та її культури пов'язаний зі здобуттям навичок правильно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійні обдарування особистості, сприяє самовираженню» [2, с. 29].

Ефективність формування національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації мовно-літературної підготовки здобувачів освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів. Для активного й продуктивного вивчення стилістики і культури мовлення у закладах ФПО доцільним є застосування різноманітних форм навчальної діяльності. Так, на заняттях із української мови все частіше використовуємо групову форму роботи, що значно розширює можливості співпраці студентів, активізує та розвиває мовленнєві здібності, формує позитивне ставлення до навчання, забезпечуючи його мотивацію. Так, важливу роль у викладанні стилістики і культури мовлення відіграє метод проєктів, що передбачає підготовку здобувачами освіти особистісно значущих проєктів на лінгвістичні, міжпредметні, соціокультурні теми, а отже, є дієвим чинником їхнього саморозвитку.

У своїй педагогічній діяльності особливу увагу приділяємо формуванню загально-навчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі вміння, що передбачають володіння стратегічними методами пізнання – моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування, асоціації, аналогія тощо. Відтак, вважаємо, що заняття зі стилістики мають ілюструвати багатство засобів мовної виразності, звучність, мелодійність, експресивність одиниць української мови та формувати уміння і навички щодо вживання мовних засобів у різних стилях мови.

Науковці (В. Мельничайко, М. Пентилюк, Т. Чижова та ін.) переконують у виокремленні двох груп стилістичних умінь і навичок:

- уміння і навички, пов'язані із засвоєнням стилістично забарвлених засобів мови;
- уміння і навички, спрямовані на оволодіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням.

На основі цих критеріїв лінгводидакти диференціюють вправи зі стилістики на мовленнєві, мовленнєвомислительні й комунікативні (Л. Федоренко, М. Баранов, В. Капінос); умовно-мовленнєві й мовленнєві (Є. Пассов); фонетично-лінгвістичні, фонетично-мовленнєві, фонетично-комунікативні (З. Бакум).

Ми ж у своїй педагогічній практиці використовуємо класифікацію А. Попович, яка завдання і вправи зі стилістики диференціює за етапами стилістичної підготовки (супровідні й спеціальні), змістом програмового матеріалу (загальностилістичні й рівневостилістичні) та видами стилістичних умінь і навичок (стилістично-мовні, стилістично-мовленнєві, стилістично-комунікативні) [3, с. 294].

Стилістично-мовні вправи спрямовано на опис і визначення стилістично-забарвлених мовних засобів (фонем, морфем, лексем, словосполучень, синтаксичних конструкцій) та їхніх варіативних співвідношень. Такі вправи зорієнтовані на аналіз тексту певного функціонального стилю; віднаходження мовних засобів (фонетичних, лексичних, граматичних); визначання їхніх стилістичних функцій; характеристика за сферою вживання, добір синонімів, антонімів; аналіз тропів і фігур стилістичного синтаксису тощо. Наприклад:

Вправа 1.

Визначити стильове й стилістичне значення поданих слів. Три пари слів увести в речення й розтлумачити їхнє стилістичне вживання (за потреби використати тлумачний словник).

Анахорет – пустельник – відлюдник – самотник; візуально – наочно; гладшати – товстішати; гладушник – чистотіл; іпотека – позика; товпище – натовп; назворот – навпаки; скрипник – скрипаль; скраєчку – скраю; товкмачити – тлумачити; розвір – провалля; сьогодні – нині; оповз – зсув; посмачити – прикрасити.

Загальновизнаним є те, що «ефективність спостережень за мовними засобами значно підвищиться, якщо вони проводяться в аспекті мовленнєвої діяльності, тому що тільки в цьому разі проблема вибору мовного засобу перестане бути штучною, наповнюється практичним смислом, стає навчальною проблемною ситуацією» [1, с.76].

Стилістично-мовленнєві вправи навчають студентів послуговуватися мовними одиницями різних рівнів. Такі завдання спрямовані на перевірку рівня оволодіння базовими мовленнєвими поняттями; розуміння, інтерпретування тексту, сприйнятого на слух, або прочитаного; з'ясування семантично-естетичних і емоційно-експресивних відтінків мовних засобів у різних жанрах і видах усного і писемного мовлення тощо. Наприклад:

Вправа 2.

Поєднати пароніми з відповідними іменниками, пояснити свій вибір.

Настільний – настінний (теніс, лампа, книга, портрет, підручник, годинник, розпис, словник, записи, полиця);

Кваліфікаційний – кваліфікований (структура, екзамен, спеціаліст, комісія, розряд, консультація, інженер, завдання, випробування, порада);

Дощовий – дощовитий (літо, вода, день, місяць, краплини, струмок, хмари, потік, осінь, погода).

Стилістично-комунікативні вправи виробляють уміння послуговуватися мовними засобами залежно від ситуації спілкування (комунікації). Такі завдання навчають добирати вербальні та

невербальні засоби і способи оформлення думок, дотримуватися культури мовлення й норм мовленнєвого етикету, толерантного ставлення до висловлень інших, віднаходити переконливі аргументи для спілкування тощо. Відповідно до типів взаємодії учасників комунікації підвидами стилістично-комунікативних вправ є *стилістично-інформаційні, стилістично-інтерактивні й стилістично-перцептивні*.

Стилістично-інформаційні вправи спрямовані на сприйняття, передавання інформації та обмін думками із дотриманням норм української мови. Наприклад:

Вправа 3.

Виправте помилки у рекламних текстах.

Стилістично-інтерактивні вправи навчають різним типам взаємодії у процесі комунікації, вмінню використовувати мовні засоби, реалізовувати комунікативні дії й стратегію мовленнєвого впливу. Наприклад:

Завдання 1.

Розподілитися на пари й скласти діалог (на вибір):

- розмова батька і доньки (сина) про вибір майбутнього фаху;
- розмова двох однокласників про методи підготовки до ЗНО;
- розмова двох подруг про майбутній літній відпочинок;
- розмова куратора і студента про враження від перегляду вистави (фільму).

Стилістично-перцептивними називають вправи, зорієнтовані на сприймання, розуміння комунікантами одне одного, встановлення взаєморозуміння на основі спостереження та взаємосприймання одне одного. Наприклад:

Завдання 2.

Уявіть ситуацію, що у вас і вашого одногрупника різні погляди на послуговування сучасними гаджетами під час занять із української мови. Складіть діалог і проаналізуйте вербальні і невербальні засоби комунікації один одного.

Завдання 3.

Проведіть спостереження за усним мовленням своїх одногрупників, друзів. Які помилки трапляються у їхньому мовленні? Створіть рубрику «Типові помилки в усному мовленні сучасних підлітків».

Отже, стилістичні вправи за видами стилістичних умінь і навичок вибудовують своєрідну ієрархію, у якій на першому рівні знаходяться стилістично-мовні вправи, на середньому – стилістично-мовленнєві, а на найвищому – стилістично-комунікативні. Лише поєднання цих різновидів вправ на заняттях зі стилістики української мови дозволить досягти високого рівня мовної компетентності здобувачів освіти, покращити їхній рівень знань та культуру мовлення.

Література

1. Кучерук О. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир, 2010. № 53. С. 77–81.
2. Масловська Л. Розвиток мовної особистості та мовленнєвої культури здобувачів освіти на засадах культурно-мовних цінностей. *Українська мова і література в школі*. № 6. 2019. С. 28–34.
3. Попович А. Методика навчання стилістики майбутніх вчителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2008. 376 с.

Колмакова В.О.

*старший викладач кафедри інформатики і
інформаційно-комунікаційних технологій
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

Шаров С.В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного*

ВИКОРИСТАННЯ МВОК ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ВІД ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті розглядаються можливості масових відкритих онлайн курсів для формування здатностей протистояти інформаційним загрозам. Зазначається, що в сучасному віртуальному просторі відбувається процес інформаційно-психологічного впливу на особистість та суспільство взагалі. Захиститися від негативних впливів можна за допомогою особистісного розвитку в напрямку інформаційної безпеки. Розглянуто чотири онлайн курси, що розташовані на платформі Prometheus, за допомогою яких можна навчитись розрізняти інформацію, а також дотримуватися правил інформаційної гігієни.

Ключові слова: МВОК, онлайн курс, інформаційна гігієна, інформаційна безпека.

Kolmakova V., Sharov S. The use of MOOC to form immunity from information threats. The article examines the possibilities of mass open online courses for the formation of abilities to resist information threats. It is noted that in the modern virtual space there is a process of informational and psychological influence on the individual and society in particular. You can protect yourself from negative influences with the help of personal development in the direction of information security. Four online courses, located on the Prometheus platform, are considered, with the help of which

you can learn to distinguish information, as well as follow the rules of information hygiene.

Key words: MOOC, online course, information hygiene, information security.

Постановка проблеми. Стрімкий технологічний розвиток призвів до кардинальних змін в інформаційному суспільстві, у тому числі в освіті. На сьогодні наша держава стрімко інтегрується в європейський освітній простір, активно впроваджує цифрові технології у більшість сфер діяльності людини. Ці процеси відбуваються завдяки основним напрямкам державної політики цифровізації освіти, що передбачають створення онлайн платформ з якісним освітнім контентом, розвиток та застосування інноваційних форм організації освітнього процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розробку та впровадження інтерактивних онлайн ресурсів та електронних засобів навчального призначення [1, с. 7] тощо. Використання хмарних, мобільних, дистанційних технологій зумовило розширення можливостей щодо отримання основної та додаткової освіти, навчання впродовж життя. Особливо важливо використання потужних можливостей ІКТ сьогодні, в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення, коли часто неможливо забезпечити очну форму навчання та особистісне спілкування між учасниками освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань впровадження масових відкритих онлайн курсів у формальну та неформальну освіту відображено у низці праць вітчизняних та закордонних науковців. Класифікація МВОК за різними критеріями подана у роботах І. Бацуровської, М. Березицького, В. Олексюка. Вчені Л. Панченко, С. Шаров, Т. Шарова розглядали можливості МВОК для підвищення кваліфікації викладачів. Г. Шалацька досліджувала результативність використання масових відкритих онлайн курсів під час вивчення студентами іноземної мови. У роботі С. Курлянського досліджено можливості онлайн платформи Prometheus для навчання основам проектної діяльності. Напрямки комерціалізації масових відкритих онлайн курсів досліджували В. Осецький та І. Татомир.

Серед закордонних вчених впровадження МВОК у вищу школу досліджували L. Yuan, P. Powell, D. Skiba та інші науковці.

Метою статті є огляд змістового наповнення чотирьох онлайн курсів з інформаційної гігієни, що розташовані на онлайн платформі Prometheus.

Виклад основного матеріалу. Одним з ефективних засобів забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційної освіти є масові відкриті онлайн курси (МВОК). Їх популярність пояснюється наступними перевагами: безкоштовність та незалежність від соціального статусу користувача; можливість використання у зручний для користувача час; можливість вивчати будь-який онлайн курс [12, с. 137]; розширення можливостей для осіб з особливими освітніми потребами; використання онлайн курсів для підвищення кваліфікації; поєднання з різними формами навчання [2, с. 34]; мультимедійне наповнення онлайн курсів дозволяє краще опанувати навчальним матеріалом за рахунок використання слухових та зорових рецепторів; забезпечується вільний доступ до онлайн курсів та спрощується робота викладача з моніторингу та перевірки завдань [9, с. 167].

Слід зазначити, що в умовах інформаційного суспільства у людей виникають певні специфічні потреби, формується певна інформаційна культура [6, с. 194]. Людині потрібно постійно опановувати новими ІКТ з метою їх ефективного використання у побуті, на роботі, в освітній діяльності. З іншого боку, постійне перебування в інформаційному просторі має свої недоліки. У першу чергу вони пов'язані з існуванням великих обсягів фейкової інформації, яка часто використовується для негативного впливу на особистість або суспільну думку. Зараз ми навіть можемо говорити про застосування поняття інформаційної війни, мета якої полягає в ослабленні моральних та матеріальних сил супротивника [3, с. 137]. В умовах ведення інформаційної війни ворог вдається до різноманітних інформаційно-психологічних впливів на ціннісні орієнтації та життєві установки особистості з метою досягнення визначеної заздалегідь мети. Для цього використовуються спеціальні інформаційні технології для зміни поведінки населення та корекції суспільної свідомості [10, с. 107]. Каналів для реалізації інформаційного впливу існує досить багато. Зокрема, це чутки, плітки, листівки, оголошення, плакати тощо.

Водночас, найбільш дієвим каналом вважається мережа Інтернет, зокрема соціальні мережі, та засоби масової інформації, більшість з яких, в свою чергу, теж мають свої представництва у віртуальному просторі.

Як зазначає А. Уманець, для протистояння інформаційно-психологічним впливам повинен використовуватися комплекс заходів, який відбувається на державному, суспільному та особистісному рівнях [10, с. 106]. В цьому контексті У. Ільницька зазначає, що інформаційна безпека є пріоритетною функцією держави, яка передбачає всебічне та правдиве інформування громадян, контроль за поширенням дезінформації, збереження інформаційного суверенітету, захист суспільного простору від маніпуляцій [5, с. 28] тощо. З іншого боку, безпосередньо людина задля власної безпеки повинна робити усвідомлені дії, щоб не підпадати під інформаційно-психологічні впливи. Убезпечити себе від отримання неправдивої інформації може лише та людина, яка знає особливості подачі інформації в цифровому просторі, орієнтується в інформаційних потоках, має розвинуту медіакомпетентність [4, с. 331], яку часто називають медіаграмотністю або інфомедійною грамотністю.

Для того, аби стати досвідченим користувачем з виявлення неправдивої інформації, не треба закінчувати університети та вчитись тривалий час. Достатньо скористатися онлайн платформами МВОК, знайти потрібний онлайн курс та почати самовдосконалюватися. Серед україномовних платформ МВОК найбільш популярними є EdEra, Prometheus, Відкритий університет Майдану (ВУМ). Їх можна використовувати для поглибленого вивчення окремих навчальних предметів, підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання [11, с. 39], підвищення кваліфікації викладачів та вчителів, фахової підготовки здобувачів вищої освіти [9, с. 168] тощо. У роботі [13, с. 488] зазначається, що спільними характеристиками для всіх розглянутих онлайн платформ є наявність якісного освітнього контенту, безкоштовні онлайн курси, автоматична генерація сертифікату про проходження курсу.

Ми підтримуємо думку науковців, які вважають, що сильною стороною україномовних онлайн платформ є тісна співпраця з Міністерством освіти та науки України, міжнародними організаціями,

зкладами освіти та компаніями з метою розробки курсів за їх спеціалізацією, прагнення до створення якісного вітчизняного освітнього продукту [8, с. 90]. Слід зауважити, що наразі у вітчизняних МВОК починають виявлятися зрушення у бік використання онлайн курсів інших онлайн платформ. Це можна спостерігати на прикладі україномовної платформи Prometheus, яка на своєму ресурсі пропонує викладачам курси з англійської мови від відомої онлайн платформи Coursera.

Звернемо увагу на онлайн курси на платформі Prometheus, за допомогою яких можна навчитись розрізняти інформацію, а також дотримуватися інформаційної гігієни. Як зазначає С. Курлянський, онлайн курси на цій платформі можуть відрізнятися кількістю модулів, завданнями, використовувати різні методики викладання навчального матеріалу [7, с. 300]. У цьому контексті користувачу пропонується чотири онлайн курси: «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», «Інформаційна гігієна під час війни», «Інформаційна безпека», «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в Інтернеті та на телебаченні». При їх змістовому аналізі ми виокремили декілька особливостей, що подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості онлайн курсів на платформі Prometheus

Назва онлайн курсу	Кількість модулів	Можливість отримання сертифікату	Наявність тестового контролю	Мінімальний прогрес успішності
«Дезінформація: види, інструменти та способи захисту»	5	так	так	60%
«Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні»	5	так	так	60%
«Інформаційна безпека»	10	так	так	70%
«Інформаційна гігієна під час війни»	4	так	так	60%

Станом на сьогодні виникла потреба у створенні онлайн курсу «Інформаційна гігієна під час війни», який передбачає огляд таких модулів: 1. Інформаційне поле під час війни. 2. Як працює російська пропаганда. 3. Аналіз типових кейсів російських інформаційних операцій. 4. Правила інформаційної гігієни. Наголошуємо на тому, що після перегляду запропонованих відеоматеріалів курсу користувач має можливість пройти тестовий контроль. За умови набрання мінімальної кількості балів (60%) за результатами тестового контролю в особистому кабінеті користувача генерується сертифікат про успішне проходження онлайн курсу.

Під час опанування онлайн курсом «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту» користувачі можуть дізнатися про основні інструменти та тактики дезінформації, наратив як основний елемент побудови пропаганди, фейк як інструмент побудови наративу. Слухачі курсу отримають безцінний досвід під час прослуховування модулю з питань практичних загроз дезінформації в Україні. Тут можна дізнатись про те, як сприймають українці дезінформацію та отримати певні рекомендації від розробників курсу.

Онлайн курс «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в Інтернеті та на телебаченні» дозволяє зануритись в актуальні питання медіа та соціо простору: Facebook, Google, You Tube, Viber, Telegram, Вікіпедія тощо. Особливе місце в курсі займає модуль з питань інформаційної гігієни вчителів. В цілому, курс досить сучасний та актуальний, навчає слухачів справді орієнтуватись у віртуальному просторі, в якому сучасні користувачі перебувають постійно, незалежно від віку та уподобань. За допомогою конкретних прикладів спікери показують, наскільки важливо в цифрову епоху розуміти правдивість інформації та вирізняти її поміж фейків.

Досить великим за обсягом та змістовим наповненням є курс «Інформаційна безпека». Він містить 10 модулів, в які закладений відеоматеріал, тести та практичні рекомендації. Розробники курсу подають стратегію захисту від інформаційних потоків фейкового спрямування, вказують на правила захисту від інформаційних вірусів, загроз, дезінформації. По суті, онлайн курс дозволяє сформувати в себе імунітет до інформаційних загроз. Спікери зазначають, що вагомого

впливу сучасна людина зазнає саме від соціальних мереж Facebook, Google, You Tube, Viber, Telegram. Тому перебування в такому соціо просторі треба або дозувати, або розумно використовувати, чітко розпізнаючи друзів та ворогів. Слухачам курсу пропонуються поради, що дозволяють перевіряти правдивість інформації та захистити свої персональні дані. Наприклад, захищаючи власні гаджети та пристрої, треба пересвідчитись у надійності паролів. В умовах воєнного часу важливо знати, з ким не можна комунікувати, аби застерегти себе від негативного впливу пропаганди. Переглядаючи відеоматеріали з питань інформаційної безпеки, можна навчитися захищати себе від негативного впливу неправдивої інформації.

Висновки. Отже, в сучасних умовах важливим завданням є дотримання правил інформаційної гігієни, що надасть можливість протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу. Одним із засобів, які дозволять сформулювати певні настанови на інформаційну гігієну, є масові відкриті онлайн курси, зокрема онлайн платформа Prometheus.

Література

1. Бабаєв В.М., Стадник Г.В., Момот Т.В. Цифрова трансформація в сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Комунальне господарство міст*. Серія: Економічні науки. 2019. № 2. С. 2–9.
2. Бескорса О.С. МООС: платформи професійного саморозвитку майбутніх учителів англійської мови початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. № 1 (48). С. 33–38.
3. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 136–141.
4. Єрмоленко А. О. Медіакомпетентність як необхідна складова професійної майстерності сучасного педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 137. С. 330–333.
5. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-

- психологічним впливам. *Humanitarian vision*. 2016. № 2(1). С. 27–32. С. 106–112.
6. Кивлюк О. П. Глобалізація та інформатизація освіти в предметному полі філософії освіти. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. № 57. С. 192–200.
 7. Курлянський С. С. Навчання проектній діяльності засобами МВОК Prometheus. Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2021. № 3. С. 298–305.
 8. Осецький В. Л., Татомир І. Л. Роль масових відкритих онлайн-курсів у сучасному освітньому ландшафті. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 86–98.
 9. Петренко С. Сутність та особливості українських платформ масових відкритих онлайн-курсів (МВОК). *Інноватика у вихованні*. 2020. № 11. С. 165–173.
 10. Уманець А. О. Інформаційно-психологічні впливи: поняття, особливості реалізації та способи протидії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33(72), № 3. С. 106–112.
 11. Шаров С.В., Шарова Т.М. Використання масових відкритих онлайн-курсів для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 1(109). С. 39–43.
 12. Шарова Т.М., Шаров С.В. Масові відкриті онлайн курси як можливість підвищення конкурентоспроможності фахівця. *Молодий вчений*. 2018. № 61.1. С. 137–140.
 13. Sharov S., Kolmakova V., Sharova T., Kamyshova T. Possibilities of the Ukrainian Online Platform OUM. *International Journal of Information and Education Technology*. 2021. № 10. С. 486–492.

Копусь О.А.

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

Кучерява О.А.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

Прокопенко Л.І.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»*

ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ASSESSMENT FOR LEARNING

Анотація. *Статтю присвячено огляду різних інструментів комп'ютерного тестування з української мови, застосовуваних в освітніх цілях. Автори акцентують увагу на особливостях забезпечення формувального оцінювання тощо. Зазначено, що інтерактивне тестування є ефективним засобом підвищення якості оцінювання під час навчання і задля навчання, зокрема й освіти упродовж життя.*

Ключові слова: *формувальне оцінювання, комп'ютерне тестування, інтерактивні тести, дистанційне навчання.*

Kopus O., Kucheriava O., Prokopenko L. Interactive testing tools in the context of Assessment for Learning. *The article is devoted to an overview of different computer testing tools for the Ukrainian language used for an educational purposes. Attention is paid to the features of providing formative assessment, etc. It is noted that interactive testing is an effective means of improving the quality of assessment during training & for training including lifelong learning.*

Key words: *formative assessment, computer testing, interactive testing, distance learning.*

Як відомо, однією з-поміж ключових компетентностей, декларованих концепцією НУШ, виокремлено інформаційно-цифрову, яка на разі передбачає «впевнене і безпечне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також інформаційну та медіаграмотність». Поділяємо думку Д.Лубка і С.Шарова, що «одним із ефективних напрямків інформатизації освіти та забезпечення освіти впродовж життя є використання електронних засобів навчального призначення, під якими ми розуміємо програмно-педагогічні засоби, електронні підручники, комп'ютерні тренажери тощо» [2, с. 306]. Утім, проблематика дослідження механізмів реалізації формувального оцінювання (Assessment for Learning), тобто оцінювання під час навчання і задля навчання, з метою діагностування прогресу в рівнях навчальних досягнень учнів надалі перебуває в центрі загостреної уваги західних і вітчизняних науковців (Г.Голуб, Л.Кабан, Л. Коростіль, О.Локшина, М.Пінська, І.Фішман, І.Улановська, Р.Black, B.Bloom, D.William [8]). Зокрема О.Локшина, здійснивши аналіз оцінювання навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу, дійшла висновків, що перевага надається двосторонньому спілкуванню й активній взаємодії обох сторін, що, у свою чергу, дозволяє більш прицільно визначати потенційні можливості покращення результатів учнів, а формувальне оцінювання авторка тлумачить крізь призму цього аналізу, як «інтерактивне оцінювання учнівського прогресу, що дає змогу вчителям визначати потреби учнів, адаптуючи до них процес навчання» [1, с. 49].

В українській освітній традиції формувальне оцінювання якості засвоєної учнями навчальної інформації здебільшого здійснюється у форматі рефлексивної бесіди, зміст якої розкривається через предметно-чуттєву діяльність, або менш поширеного самооцінювання (самодіагностування), про що зокрема йдеться у працях Н.Бакуліної, Я.Бугерко, О.Копієвської, Л.Носко, В.Садкіної, О.Фідкевич Широке обговорення новітніх засобів, технологічних інструментів формувального оцінювання неодноразово ставало предметом дискусій у межах національної освітньої платформи «Всеосвіта» й команди спікерів-експертів освітнього проекту «На урок», зокрема Ганни Дудіч, Валентини Кодолі, Лідії Талан, Наталії Зимі, Артема Горобця та ін.

Метою цієї розвідки є розгляд лінгвометодичного потенціалу комп'ютерного й інтерактивного тестування як оцінювання під час і задля навчання (Assessment for Learning) з метою *моніторингу рівня навчальних досягнень* учнів/студентів з української мови.

За оксфордським словником «assessment» - дуже ретельно продумана думка або судження про когось/щось [7], відповідно, й таке оцінювання скеровує увагу на прогрес у навчальних досягненнях, а не акцентує на невдачах учнів, надає їм упевненості і підтримки, а не демонструє зверхність, спрямовує на пошук нових продуктивних шляхів розв'язання проблеми відповідно до індивідуальних здібностей, сприяє уникненню «конфлікту поколінь» завдяки адекватній атмосфері співпраці. У новій українській школі оцінювання виконує такі функції: діагностичну (дозволяє вчителю виявити слабкі місця учнів для коригування своєї подальшої роботи), мотиваційну (посилює інтерес до вивченого матеріалу), коригувальну (є інструментом засвоєння проблемних питань), прогностичну (спонукає до постановки цілей навчання для підтримування гарного результату), розвивальну (мотивує до саморефлексії та вдосконалення), навчальну (виявляється у зворотному зв'язку між учителем та учнем), виховну (сприяє розвитку дитячої організованості) та управлінську (виокремлює інформацію для ухвалення рішень) [3]. Відповідно до цього виокремлюють оцінювання: діагностичне, формувальне, підсумкове і прогностичне, які, по суті, різняться між собою періодами проведення й окремими нюансами під час здійснення того чи того виду контролю, позаяк реалізуючи ідею новітньої системи так званого «оцінювання без оцінок».

Відзначимо, що в освітньому процесі середньої і вищої школи досі не втратив популярності такий метод перевірки рівня і якості знань та вмінь, як тестові завдання, але водночас набуло максимального поширення комп'ютерне або інтерактивне тестування з використанням хмарних технологій. Розробленню і запровадженню дистанційного тестування допомагають різноманітні веб-ресурси Google або Microsoft Office 365, зокрема сервіси LearningApps.org, EDpuzzle, Stepic, Mentimeter, платформи-конструктори для створення тестів Kahoot, EasyTest Make, ClassMaker, Quizlet, Plickers тощо. З одного боку, онлайн-програми надають безліч можливостей для

створення цікавих та захоплюючих ігрових форм контролю знань, допомагаючи учням/студентам зайвий раз не концентруватися на негативних результатах, а з іншого, багато мобільних застосунків видають підсумковий результат у форматі Excel чи Pdf, заощаджуючи таким чином час на перевірку робіт.

Так, наприклад, за допомогою платформи Triventy вчитель може швидко сконструювати тести, щоб не лише оперативно перевірити рівень засвоєння матеріалу, а й використати його як метод контролю активного слухання. Функціонал мобільного застосунку дозволяє долучити й інших учасників до створення вікторини за інтерактивним покликанням. Таким чином, можна організувати взаємоперевірку та колективне оцінювання під час презентації індивідуальних проєктів. На платформі також зберігаються вже готові тести й вікторини з можливістю попередньої самоперевірки та редагування варіантів відповідей або самих питань. Triventy «співпрацює» з іншими додатками: посилання на завдання можна одразу поширювати в GoogleClassroom.

Яскравий інтерфейс Quizizz дозволяє проводити інтерактивні вікторини, забезпечуючи потреби цілої низки освітніх цілей, зокрема й формувального оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови. Цей конструктор тестів дозволяє вчителю об'єктивно відстежувати індивідуальну роботу кожного учня. Як і попередній застосунок, через Quizizz можна знайти готові вікторини та створювати нові, водночас ця платформа дозволяє краще організувати свою роботу, сортуючи тести в окремі теки. Як позитивне відзначимо, що в тематичній рубриці «Звіти» педагог має можливість переглянути результати завдання, кількість спроб та відсоток точності виконання кожним учнем, роздрукувати відповіді або надіслати на пошту батькам. У додатку легко сформувати систему класів, оскільки програма підтримує імпорт з GoogleClassroom. Розробники Quizizz забезпечили користувачів можливістю вводити ігрові елементи в освітній процес. Так, за допомогою програми можна створювати тематичні меми, які відображають реакції на правильні відповіді. Такий підхід, на нашу думку, значно підвищує інтерес учнів й сприяє створенню дружньої та невимушеної атмосфери.

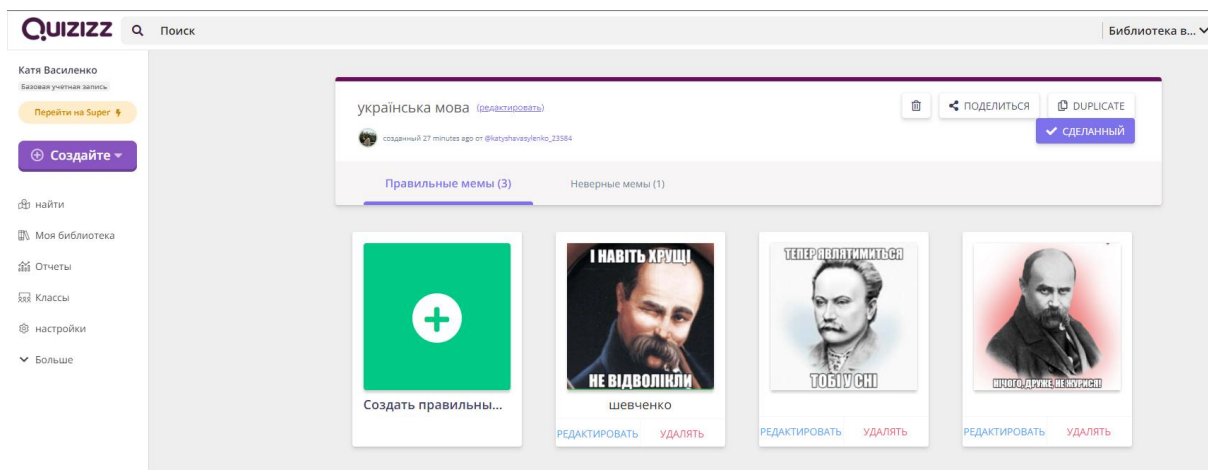

Рис.1. Повідомлення позитивного/негативного результату за допомогою мемів

Щоб організувати фронтальне Formative Assessment цікаво, швидко, без зошитів та подвійних листочків, а головне – без учнівських/студентських смартфонів, варто познайомитися з додатком онлайн-конструктора тестів Plickers [4]. Це доволі зручна платформа з готовим набором карток, на яких закодовано чотири відповіді, з яких учні/студенти обирають правильний варіант. Питання формуються вчителем/викладачем через камеру його смартфона або планшета, а потім результати тестування кожного учня/студента зачитуються чи виводяться одразу на екран із варіантами відповідей у відсотках (на кожну правильну відповідь повинно бути не менше трьох неправильних, тобто пропорція складає 1:3 або 2:6). Учням/студентам потрібно лише підняти картку, повернувши правильною гранню догори, щоб учитель просканував QR код. Перевага такого оцінювання, безперечно, полягає в тому, що одразу можна візуалізувати діаграму відповідей поіменно завдяки створеній у додатку конструктора сторінці з е-журналом класу або академічної групи.

Для покрокового ведення формувального оцінювання навчальних досягнень рекомендуємо використовувати інтерактивну платформу Quizlet, яка дозволяє проводити групові ігри, творчо досліджувати програмовий матеріал, а також здійснювати оперативний моніторинг результативності освітнього процесу. Сервіс автоматично формує команди та створює тестові завдання на основі заданих понять і запитів, що значно полегшує перевірку значного обсягу інформації. Quizlet, наприклад, прислужиться під час вивчення лексикології та

фразеології: за допомогою двосторонніх флеш-карток учні/студенти зможуть краще запам'ятати значення того чи того фразеологізму або іншомовного слова, а потім дібрати синонімічний відповідник у команді.

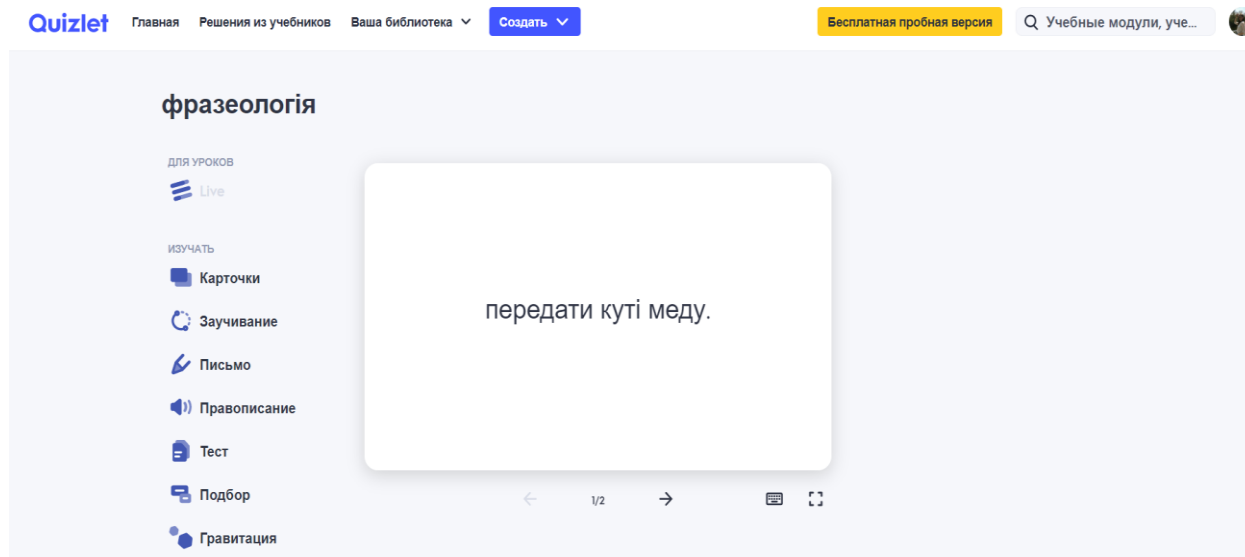

Рис. 2. Скрин використання платформи Quizlet

З метою діагностування індивідуального рівня навчальних досягнень з орфографічної компетентності школярів рекомендуємо звернути увагу й на інтерактивне тестування як вид поточного або підсумкового контролю. Популярна програма Wordwall [6] надає можливість створювати інтерактивні вправи, ігрові вікторини, флеш-карти, анаграми, двосторонні плитки чи скористатися готовими шаблонами, скерованими на оцінювання «предметних та цифрової компетентностей учнів, вони допомагають організовувати індивідуальну, парну та групову роботи з учнями, одразу демонструвати результати діяльності та опрацювати помилки» [5, с. 55]. Цей ресурс добре зарекомендував себе на часі дистанційного навчання, дозволяючи перевірити рівень знань учнів, а його дидактичні можливості спонукали освітян до застосування активних, групових методів і форм роботи, до використання цифрових інструментів в освітніх цілях.

Інтерактивні тести, створені у програмі Wordwall, прислужаться, наприклад, для перевірки орфографічної грамотності учнів 5-7 класів з таких орфограм, як: «Правопис прийменників, прислівників,

займенників» (2 тести по 36 слів), «Правопис апострофа, знака м'якшення, спрощення, подвоєння» (2 тести по 10 питань), «Зміни приголосних при творенні слів» (2 тести), «Правопис частки НЕ з різними частинами мови», «Правопис ненаголошених голосних» (2 тести), «Правопис префіксів роз-, без-, з-, с-, розі-, зі-», «Орфографічні помилки», «Правопис складних слів», «Правопис прислівників» тощо. Нижче на рис.3 наведено зразок інтерактивного тесту. Прокоментуємо методику його використання. Після вивчення теми «Правопис складних слів» учитель разом з учнями на мультимедійній дошці запускає контрольний тест і першу його частину виконують всі разом, коментуючи орфограми і зазначаючи частини мови. Інший тест надсилається учням на смартфон або планшет і в такий спосіб здійснюється індивідуальна перевірка навчальних досягнень щодо орфографічної компетентності. Після завершення тесту, учні надсилають вчителю результати.

по/оди́нці	темно/ко́лосний	котрий/бу́дь
у/сто́крат	вільно/до́вольний	фан/клуб
на/о́ко	непросто/важко	під/час
щоб/хви́ляти	якщо/наві́що	під/си́лу
спокійно/ра́вно	глухо/ні́мой	вільно/до́вольний
по/тро́є	під/кі́нець	в/гору
по/ба́тькові	без/ві́сти	на/тро́є
до/сма́ку	на/мо́влять	уві/сні
по/на́д	ані/трохи	на/до́браніч
у/ра́зі	за/д́ля	за/ра́ди
на/рі́зно	жук/коро́д	60/рі́чний
без/лі́ку	но́рд/о́ст	пар/к/ке́мпінг

Разом

Окремо

Через дефіс

Рис. 3. Інтерактивний тест «Правопис складних слів»

Для створення інтерактивних тестів можна скористатися й сервісом LearningApps.org. для організації поточного чи підсумкового контролю.

Рис. 4. Інтерактивні тести, створені за допомогою LearningApps.org

Крім того, на відпрацювання складних орфограм інтерактивні тести слід поєднувати зі звичними у шкільній практиці інтерактивними вправами, як «Орфографічний кошик» (учням пропонувані впереміж слова з різними орфограмами, а кожна команда класу повинна якнайшвидше зібрати в кошик слова тільки з визначеною орфограмою); «Врятуй слово» (на екран або мультимедійну дошку виведено слова з помилками й учням пропонувано врятувати слово, виправивши помилку й надавши правильну відповідь); «Музей помилок» (учні класу розподілені на окремі групи, подібно до залів музею з художньою експозицією, але за назвами тих чи тих орфограм. До музею надійшли пошкоджені експонати, тобто слова з орфографічними помилками й огріхами, й учні повинні відновити слово-експонат, виправивши помилки); «Знайти пару» (завдання на пошук і групування орфограм) тощо. Отож, завдяки інтерактивному тестуванню на дистанційних заняттях панує невимушена атмосфера активної віртуальної взаємодії з іншими, створювана й за допомогою тих чи тих цифрових інструментів.

Як бачимо, під час дистанційного навчання освітня актуальність і методична доцільність онлайн-платформ стрімко підвищується, до того ж більшість учасників освітнього процесу психологічно та технологічно вже готові до сприйняття і подання матеріалу у цифровому форматі. Переваги використання цифрових інструментів під час формувального оцінювання не обмежуються виключно зручним моніторингом учнівської/студентської активності й залученням їх до навчального процесу шляхом зворотного зв'язку або значним скороченням витраченого часу на перевірку (багато застосунків

форматують підсумковий результат у формати Excel чи Pdf), об'єктивністю чи конфіденційністю оцінювання, а й сприяють розвитку їхньої інформаційно-цифрової компетентності, яка дозволить у майбутньому вдосконалити процес роботи з пошуку інформації, розвинути навички медіаграмотності і креативності в самостійному опрацюванні джерел зі всесвітньої мережі. Не випадково, багато хто із західних і вітчизняних освітян вважає, що Assessment for Learning передовсім сфокусоване на русі до якісних змін у всіх сферах розвитку учня, адже воно неодмінно розвиває так звані гнучкі навички, які через обмеженість часу можуть лишатися недопрацьованими, допомагає розвинути активну позицію учнів/студентів у визначенні власної траєкторії навчання, що є невід'ємним складником підприємницької компетентності, й вдосконалює вміння та бажання вчитися впродовж життя.

Література

1. Локшина О. І. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. № 2. С. 47–52.
2. Лубко Д.В., Шаров С.В. Напрямки використання інтелектуальних систем в освітньому процесі. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 3. С. 305–310.
3. Нова українська школа : Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 25.03.23).
4. Онлайн конструктор тестів Plickers. URL.: <https://get.plickers.com/>.
5. Попова Л.О. Засоби навчання української мови в компетентнісній парадигмі сучасної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2020. № 2. Ч. II. С. 54–61.
6. Навчальний ресурс WordWall. URL: <https://wordwall.net/uk>.
7. Oxford dictionary of english. URL.: <https://www.oxfordlearners-dictionaries.com/definition/english/assessment?q=assessment> (дата звернення 25.03.23).
8. William D., Harrison C., Black P. Assessment For Learning : putting it into Practice. London: Open University Press, 2003. 152 p.

Кучерков А.О.

інженер кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ

Анотація. У статті висвітлюється актуальність здійснення електронної комерції з використанням криптовалюти, проаналізовано напрямки використання криптовалюти, її особливості та можливі ризики. Зазначається, що найбільш популярною криптовалютою є Bitcoin. Наголошено на способах збереження криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, електронна комерція, фан-токенів, ризики криптовалюти.

Kucherkov A. Directions for using cryptocurrency. The article highlights the relevance of e-commerce using cryptocurrency, analyzes the directions of using cryptocurrency, its features and possible risks. It is noted that the most popular cryptocurrency is Bitcoin. Ways to save cryptocurrency are emphasized.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, e-commerce, fan tokens, cryptocurrency risks.

Сучасний світ продовжує розвиватися політично, соціально, економічно, технологічно. У зв'язку з цим, стрімкого розвитку набувають Інтернет-технології, які наразі широко використовуються для здійснення електронної комерції. За своєю суттю вона передбачає постачання товарів та послуг через мережу Інтернет. При цьому розрахунки за отриману продукцію відбуваються через використання електронних документів або електронних засобів платежу [1, с. 59].

Одним за прикладів використання Інтернет-технології є Інтернет-майданчики, Інтернет-магазини, Інтернет-біржі, Інтернет-аукціони [6, с. 343], що дозволяють реалізувати будь-який товар в онлайн режимі. На таких платформах оплата за товар або послуги відбувається з використанням банківських систем. При цьому виникає ряд проблем та незручностей, що пояснюється декількома причинами.

По-перше, використання банківських систем є зручним при виконанні транзакцій всередині банківської системи країни. При переведенні активів між банками різних країн може виникати затримка, або навіть відмова в обслуговуванні транзакцій. По-друге, при використанні банківської системи між клієнтами є посередник, що може призвести до витоку даних по транзакції до третіх осіб. По-третє, при здійсненні фінансових операцій знімається висока комісія за користування послугами банку-посередника, особливо при транзакціях в різних країнах. Не слід забувати про різноманітні ризики шахрайства, які можуть виникнути в умовах функціонування електронного банкінгу (шахрайство з платіжними картами, банкоматами, з використанням мобільного телефону, мережі Інтернет тощо) [3, с. 93].

Вирішенню наведених вище проблем сприятиме використання в платіжних системах криптовалютних переводів. На відмінну від банківських систем, при криптовалютних транзакціях немає посередника, вони виконуються практично миттєво, а мінімальна комісія, якщо вона є, знімається лише за так зване використання «газу». Підтвердження транзакцій відбувається за умови виконання запрограмованих умов двома сторонами. Важливим є той факт, що завдяки особливостям роботи криптографічного алгоритму записи в блокчейні залишаються анонімними та захищеними від витоку персональної інформації до сторонніх осіб.

Слід зазначити, що у світі криптовалют також є своє «золото та срібло», це Bitcoin та Ethereum, що мають найбільшу капіталізацію з проміж усіх представників криптовалютного ринку. Bitcoin (від англ. bit – одиниця комп'ютерної пам'яті, coin – монета) є найбільш поширеною та дорогою криптовалютою. Її перевагою є децентралізований характер, анонімність при виконанні фінансових транзакцій, відсутність центру емісії [4, с. 171]. Основою функціонування Bitcoin є використання технології блокчейн (blockchain). Технологічно блокчейн являє собою структуровану базу даних (ланцюжок блоків), де кожен блок пов'язаний з попереднім. Кожен блок може містити інформацію про транзакції, дані людей, отримані кредити тощо. Оскільки новий блок інформації приєднується в кінець ланцюжка блоків, то таким чином утворюється реєстр даних. Зростаючий список записів пов'язуються між собою за допомогою

криптографії. Блокчейн зберігає всі стани, тому можна відслідкувати всі дані, починаючи від початкового блоку [2, с. 38].

На даний момент практично кожен більш-менш вагомий проект має при собі криптовалюту, токени яких використовуються як у середині екосистеми проекту, так і на різного роду криптовалютних торговельних майданчиках. До таких відносяться BNB (монета екосистеми Binance), APT токени Aptos, або токени Solana. Дані проекти мають за собою вагоме фінансове підґрунтя, високу капіталізацію та значну довіру з боку інвесторів. Їх особливістю є те, ще нарахування монет – токенів, відбувається в якості винагороди за майнінг [5, с. 198] (що характерно для Bitcoin та Ethereum), або як винагороди за активність в середині екосистеми, що характерно, наприклад, для Aptos та Sui.

Для зберігання криптовалютних активів використовуються наступні види гаманців і технологій:

- апаратні, або так звані холодні гаманці. Такими є зовнішні технічні засоби, куди за допомогою спеціалізованих алгоритмів заносяться ключі до значень записів у блокчейн реєстрі користувача.
- гарячі, або програмні гаманці. Це програмні рішення, що для збереження ключів до блокчейн реєстрів використовують свої апаратні потужності. Найбільш вагомими представниками даного виду гаманців є Trust Wallet та Metta Musk.
- DEFI. Це механізм децентралізованого збереження криптоключів на різного роду платформах, наприклад біржах. Головною особливістю використання DEFI є можливість використання процесу, подібного до банківського депозитування. Тобто при такому збереженні своїх активів користувач має право на винагороду за надання обраній платформі його активів до використання у загальному пулі.

Не зважаючи на високу значимість, істотну капіталізацію та довіру, наведені вище активи мають нестійкий курс, який більшою мірою тримається на довірі акціонерів, або холдерів, тобто тримачів валюти. На курс навіть найстійкіших криптовалют таких як Bitcoin та Ethereum впливають зовнішні фактори, такі як загальна економічно-політична ситуація в світі, фінансова політика провідних країн, направлена на врегулювання криптоактивів. Наприклад, у 2022-му році значення ціни на Bitcoin та Ethereum скоротилося з п'ятдесяти тисяч

доларів до двадцяти тисяч, та з чотирьох тисяч доларів до восьмиста відповідно. Для запобігання втрати капіталу застосовуються різні механізми. Наприклад, при коливаннях ринку виконується перетікання коштів у так звані стейблкойни, тобто монети зі стабільним курсом, до таких відносяться в першу чергу USDT стейблкойн проекту Tether, та BUSD криптовалютною біржі Binance. Курс даної криптовалюти підтримується на сталому рівні та забезпечується регульованими фінансовими вливаннями. Завдяки цьому ці монети можна вважати аналогом фіатного долара для світу криптовалют, що дозволяє витримувати курс приблизний 1 до 1-го.

Цікавим напрямком використання криптовалюти є сектор «фан-токенів». Даний вид проєктів використовується в середині фан-клубів, перш за все спортивних команд, для оплати за продукцію клубу. Найбільш якими представниками сектору є монети футбольних клубів Lazio, Porto, Santos, PSG. Токени можуть бути отримані як винагорода за активність, або придбані на біржових майданчиках. Перевагою даного виду криптоактивів для інвесторів є їх відносна незалежність від ринку, при чому навіть при спадаючому ринку даний вид активів може показувати зріст в 10% і більше.

Останнім представник криптовалютних секторів є дещо незвичним, але в недалекому майбутньому він стане найбільш близьким до розуміння усім, кому не байдужі соціальні мережі. Це так звані мем-койни, або монети-забавки. Такого роду блокчейни створюються без фінансового підґрунтя та не мають за собою серйозних проєктів, але при цьому викликають увагу крипто-спільноти. Наприклад монета DogeCoin в майбутньому може стати ресурсом для оплати різного роду послуг та контент у соціальній мережі Twitter.

Не зважаючи на всі наведенні переваги використання криптоактивів, їх збереження та використання може мати значні ризики. Перш за все, це стосується різкої зміни цін на криптовалюту, що може змусити навіть крупних інвесторів, таких як, наприклад, Tesla, позбуватися своїх активів для підтримання загально рівня капіталізації компанії, не кажучи вже про приватних осіб. Наступним розповсюдженим ризиком є викрадення криптоактивів. Частіше всього це відбувається з боку користувача, а не платформи. Зловмисники

отримують доступ до гаманців користувачів, а вже звідти, користуючись анонімністю транзакцій, виконують переводи на власні рахунки. Також слід згадати про різноманітні фінансові піраміди та шахрайські схеми, що пов'язанні з підркобою адресів, платіжних систем та створенням фальшивих токенів.

Проте, не дивлячись на всі проблеми та можливість шахрайства, криптовалюти продовжують розвиватися, а алгоритми збереження ключів стають все надійніше. Поступово з'являється можливість зручного використання криптовалют при особистому переведенні коштів, оплаті товарів та послуг. Наприклад українські мережі WOG та VARUS вже приймають оплату у «крипті», а крупні біржі такі як Binance та Bybit створюють свої платіжні системи та навіть випускають аналоги фізичних банківських карт.

Отже, в майбутньому криптовалюти тісно увійдуть до нашого повсякденного життя як швидкий, легкий, надійний та дешевий спосіб збереження та використання коштів.

Література

1. Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2015. № 1. С. 58–65.
2. Давидова І. Технологія блокчейн: перспектива розвитку в Україні. *Часопис цивілістики*. 2017. №. 26. С. 38–41.
3. Домінова І. В. Ризик шахрайства в умовах функціонування електронного банкінгу. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2017. № 4-2. С. 92–98.
4. Король М.М., Дір І.Ю., Вароді В.М. Особливості обігу криптовалюти як тенденція цифровізації глобальних фінансів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 28(1). С. 170–173.
5. Назаров Є. М. Особливості криптовалют та способи їх добування. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2022. № 5. С. 196–200.
6. Одарченко А. М., Сподар К. В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 342–346.

Лубко Д.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ MICROSOFT WORD

Анотація. *Стаття присвячена змістовому огляду окремих практичних робіт з дисципліни «Комп'ютери та комп'ютерні технології», які дозволяють сформувати інформатичну компетентність. Зазначається, що інформатична компетентність формується під час практичної діяльності з інформаційними технологіями, з часом вона тільки вдосконалюється. Практичні роботи в межах дисципліни «Комп'ютери та комп'ютерні технології» дозволяють забезпечити міждисциплінарні зв'язки з іншими ІТ-дисциплінами, відображають можливості застосування ІКТ в професійній діяльності.*

Ключові слова: *комп'ютерні технології, інформатична компетентність, вища освіта, здобувачі вищої освіти, ІТ-підготовка.*

Lubko D. Development of information competence using Microsoft Word. *The article is devoted to a substantive review of individual practical works of the discipline "Computers and computer technologies", which allow the formation of IT competence. It is noted that IT competence is formed during practical activities with information technologies, and only improves over time. Practical works within the discipline "Computers and computer technologies" allow to ensure interdisciplinary connections with other IT disciplines, reflect the possibilities of using ICT in professional activities.*

Key words: *computer technologies, IT competence, higher education, higher education students, IT training.*

Розвиток інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіту, виробництво,

економіку є вимогою часу. У випадку низького рівня інформаційної культури людина не завжди зможе вчасно знайти потрібну інформацію в мережі Інтернет, підготувати резюме та відправити його електронною поштою, зняти гроші з банкомату або перевести гроші через Приват24. Необхідність вільного перебування в цифровому просторі вимагає від сучасної молоді володіння відповідними компетентностями. Зокрема, це інформатична компетентність (ІК-компетентність), здатність до критичного аналізу інформації, що пропонується в цифровому просторі (медіаграмотність), вміння захистити персональні дані в мережі Інтернет, на персональному комп'ютері або іншому цифровому гаджеті [7, с. 182].

Значення інформатичної компетентності для сучасних здобувачів освіти та фахівців неможливо переоцінити. Вона допомагає задовольнити інформаційні потреби користувача (пошук, обробка, використання необхідної інформації), виконувати поставлені задачі під час професійної діяльності [2, с. 50], працювати з сучасними цифровими гаджетами тощо. Під час застосування ІКТ здобувачі вищої освіти розвивають в себе здатності до вільного перебування в інформаційному просторі, творчого застосування набутих знань, швидко отримують необхідну інформацію, у тому числі мультимедійну, розвивають пізнавальний інтерес, оформлюють результати навчальної або наукової роботи в прийнятний вигляд та ін. ІКТ відкриває широкі перспективи і для викладачів, які повною мірою зможуть реалізувати індивідуалізацію та диференціацію навчання, значно покращити наочність навчального матеріалу [5, с. 28].

Під ІК-компетентністю розуміється інтегративна властивість особистості, що містить у собі знання про інформаційні процеси та основні методи інформатики, навички та уміння застосовувати комп'ютерну техніку та засоби зв'язку, представляти інформацію у зручному та зрозумілому форматі в залежності від ситуації, прагненні опановувати ІКТ на роботі та у повсякденному житті [1, с.65]; інтегрована здатність людини до ефективної та результативної діяльності в умовах інформаційного середовища [6, с. 97]. А. Добровольська вважає, що інформатичній компетентності притаманні наступні особливості: наскрізність, багатовимірність, багатофункціональність. На думку дослідниці, ІК-компетентність

містить комплекс якостей особистості, а її розвиток повинен відбуватися під час вивчення всіх дисциплін в межах підготовки сучасного фахівця [2, с. 51].

Слід наголосити на деяких відмінностях у поняттях «інформатична компетентність» та «інформаційна культура». У першому випадку інформатична компетентність передбачає виконання певної діяльності в інформаційному середовищі та оцінюється за результатами діяльності. В свою чергу, інформаційна культура є більш соціальним поняттям. Вона проявляється під час діяльності, комунікації, взаємодії та за оцінюється за стандартами та нормами інформаційної діяльності, що прийняті в суспільстві [6, с. 97].

У зв'язку з постійним технологічним розвитком інформаційного суспільства процес опанування інформатичними вміннями повинен бути на постійній основі. На думку Т. Підгорної, цей процес відбувається в три стадії. На стадії оновлення здобувачі вищої освіти сприймають та засвоюють інформацію інформатичного спрямування, навчаються застосовувати її на репродуктивному рівні, формують в собі позитивну мотивацію на використання ІКТ. Стадія активного розвитку передбачає осмислене застосування набутих знань та сформованих навичок з інформатики та інформаційних технологій; здобувачі освіти здатні до креативного застосування ІКТ, в них сформована потреба у самореалізації в умовах інформаційного середовища. Перші дві стадії відбуваються у процесі вивчення навчальних дисциплін. На третій стадії, стадії саморозвитку, відбувається вдосконалення самостійності та творчості у процесі використання ІКТ, здатності до застосовування набутих знань та сформованих компетентностей для вирішення практико-орієнтованих завдань під час професійної діяльності [4, с. 112].

Розглянемо приклади формування інформатичної компетентності під час вивчення дисципліни «Комп'ютери та комп'ютерні технології», яка викладається у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного для спеціальностей «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка». Дисципліна вивчається на 1 курсі 1 семестру. Метою дисципліни є отримання здобувачами вищої освіти теоретичних знань щодо прикладного програмного забезпечення, алгоритмізації та програмування, набуття

практичних навичок роботи з офісними додатками, реалізації алгоритмів обробки інформації на алгоритмічній мові програмування.

На вивчення дисципліни передбачено 120 годин (4 кредити), з них 20 годин лекцій, 30 годин практичних занять, 70 годин – самостійна робота. Наприкінці курсу здобувачі вищої освіти складають екзамен. Навчальний матеріал, запропонований для вивчення здобувачам вищої освіти у межах дисципліни, умовно можна поділити на три блоки: опанування навичками роботи з текстовим редактором, вивчення основ роботи з електронними таблицями, опанування основа програмування та алгоритмізації. Ми продемонструємо процес формування інформатичних навичок під час роботи з текстовим процесором.

У процесі роботи з текстовим процесором Microsoft Word здобувачі освіти ознайомлюються з правилами створення текстових документів різної складності. У цьому тематичному блоці вони навчаються працювати зі списками та звичайним тестом, складати формули за допомогою редактора формул, вставляти та формувати таблиці, вставляти в документ зображення тощо. Кожна теоретична тема підкріплена практичним відпрацюванням усвідомленої інформації. Наприклад, під час виконання практичної роботи на створення документу та форматування тексту пропонується до виконання наступний фрагмент завдання (Рис. 1):

- 4) Встановити відступ першого рядка другого абзацу 2,35 см., міжрядковий інтервал - подвійний.
- 5) Скопіювати перший абзац у кінець документа.
- 6) Застосувати до останнього абзацу тексту форматування:
відступи: ліворуч - 1,27 см., праворуч - 2,3 см., перший рядок - на 5 см., інтервали: перед абзацом - 15 пт, після - 8 пт, міжрядковий – 1.
- 7) Для першого абзацу документа встановити шрифт Arial, розмір — 14 пт, накреслення — курсив, колір — синій, ефект — утоплений. Встановити вирівнювання абзацу По ширине.
- 8) Для другого абзацу документа встановити шрифт Times New Roman, розмір — 18 пт, накреслення — підкреслений курсив, колір — зелений, ефект — закреслений. Встановити вирівнювання абзацу По лівому краю.

Рис. 1. Фрагмент завдання на форматування тексту

Як можна побачити, після виконання даної практичної роботи здобувачі освіти зможуть створювати та формувати документ Word будь-якої складності з різними параметрами сторінки, шрифту, абзацу, міжрядкового інтервалу та ін. У процес виконання практичної роботи зі списками здобувачі освіти навчаються працювати з нумерованими, маркерованими та багаторівневими списками. При виконанні практичної роботи з опрацювання колонок користувачам пропонується не тільки створити різну кількість колонок, а й відформатувати запропонований тест (Рис. 2).

- 2) Набрати текст наступного змісту та привести його до наведеного нижче вигляду. Кількість колонок – три, ширина першої колонки – 3 см, другої – 4 см, третьої – 8 см. Встановити заливання зеленим кольором першого абзацу, червоним – другого, жовтим – третього. Шрифт тексту – Courier New, розмір – 14 пт.

Архівація - процес стиску ви- хідної ін- формації за допомо- гою спеці- альних ал- горитмів стиску да- них і створення	файлу-архіву, у якому міс- титься інфор- мація після стиску. Про- грами, при- значені для роботи з ар- хівами, нази- вають <u>архива- торами</u> . При- значення цих	програм: архівація файлів, виконання операцій з архі- вами (перегляд, тестуван- ня, виправлення ушкоджень, разархівація, видалення файлів з архіву та ін.). <u>Одним з популярних ар- хиваторів є програма</u> <u>WinRAR</u> . Стандартне розши- рення архівних файлів, створених за допомогою WinRAR: *.rar.
---	--	---

Рис. 2. Фрагмент завдання для роботи з колонками

Тобто кожна попередня робота заснована на попередньо засвоєних знаннях та сформованих вміннях, відображених у попередніх практичних роботах. Крім того, у процесі виконання практичних робіт запропонований для обробки текст містить інформацію про способи зараження файлів, види вірусів. Тобто маємо наявність міжпредметних зав'язків, оскільки здобувачі освіти дізнаються корисну інформацію про захист інформації.

Під час роботи з таблицями здобувачам пропонується зробити рахунок-фактуру, який часто створюється в організаціях, діяльність яких пов'язана з купівлею та продажом продукції, здійснення певних послуг. Знову маємо забезпечення міжпредметних зав'язків, в даному випадку з економічної діяльності (Рис. 3).

Рахунок-фактура № СФ-0000001
від 23 Квітня 2018 р.

№	Назва	Од.	Кількість	Ціна без ПДВ	Сума без ПДВ
1	Макарони	кг	100,000	50,00	5000,00
2	Крупа пшенична	кг	250,000	3,50	875,00
3	Пакет поліетиленовий	шт.	250,000	0,10	25,00
Знижка:					0,59
Разом без ПДВ:					5899,41
ПДВ:					1179,88
Всього з ПДВ:					7079,29

Рис. 3. Фрагмент завдання для роботи з колонками

Практичний досвід показав, що іноді потрібно оформити роботу з використанням формул. Це стосується не тільки розрахункових та курсових робіт, обробки експерименту, а й професійної діяльності, зокрема в агропромисловому комплексі. Тому здобувачам освіти під час виконання практичних робіт надаються завдання з використанням Microsoft Equation. Під час роботи з Редактором формул вони розуміють, що створити складну формулу в Microsoft Word не важко, потрібен тільки час.

Слід зауважити, що в залежності від спеціальності рівень розвитку інформатичних компетентностей буде різний. Звісно, у випадку підготовки майбутніх ІТ-фахівців здобувачі вищої освіти будуть обізнані в ІТ-технологіях значно краще. Наприклад, під час підготовки здобувачів освіти спеціальності 122 «Комп'ютерні науки» значна увага приділяється алгоритмізації та програмуванню на різних мовах програмування Desktop-додатків, мобільних та веб-застосунків, методам та засобам штучного інтелекту [3], проектуванню інформаційних систем та іншим спеціалізованим дисциплінам.

Отже, розвинута інформатична компетентність є вимогою часу. Вона формується під час практичної діяльності з інформаційними технологіями, а з часом тільки вдосконалюється. На прикладі практичних робіт з текстовим процесором Microsoft Word ми показали, що можна розвинути інформатичну компетентність, забезпечити міжпредметні зв'язки з іншими ІТ-дисциплінами, показати можливості застосування ІКТ в професійній діяльності.

Література

1. Головань М. С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
2. Добровольська А.М. Формування ІТ-компетентності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. 2017. № 3(13). С. 45–56.
3. Лубко Д.В., Шаров С.В. Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. 264 с.
4. Підгорна Т. В. Структура інформатичних компетентностей. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2012. № 12 (19). С. 109–117.
5. Співаковська Є. О. Формування самоосвітньої компетентності у студентів філологічних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 1. С. 27–29.
6. Тихонова Т.В. Дидактичний аналіз понять «інформатична компетентність» та «інформаційна культура». *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2015. № 1. С. 91–100.
7. Шаров С. В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2021. № 4. С. 181–188.

Семенов О.М.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С Макаренка

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Анотація. У статті здійснено огляд нормативних документів, наукових напрацювань щодо понять «читання», «читацька

грамотність учнів». На прикладі діяльності ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка окреслено окремі аспекти методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування читацької грамотності учнів, зокрема 5- 6 класів НУШ. Означено, що це спеціально організований, компетентнісно орієнтований освітній процес, який здійснюється на освітніх рівнях «бакалавр», «магістр» з урахуванням, зокрема, особистісного, компетентнісного, діяльнісного, текстоцентричного підходів.

Ключові слова: читання, читацька грамотність учнів, PISA-2018, методична підготовка майбутніх учителів, ресурсний центр професійного розвитку учителя української мови і літератури.

Semenog O. Formation of students' reading literacy: from theory to practice. The article provides an overview of scientific developments regarding reading, reading literacy. On the example of the activity of the resource centre for the professional development of the teacher of Ukrainian language and literature at the A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, it is drawn distinct aspects of methodological training of future teachers of the Ukrainian language and literature for the formation of reading skills literacy students, in particular 5-6 grades of NUS. It was determined that this is a specially organized, competency-oriented educational process carried out at the "bachelor's" and "master's" educational levels, taking into account, in particular, personal, competency-based, activity-based, text-centric approaches.

Key words: regarding reading, reading literacy, PISA-2018, methodological training of future teachers of the Ukrainian language and literature, resource centre for the professional development of the teacher of Ukrainian language and literature.

Читання – один з ключових чинників розвитку людського потенціалу, а формування читацької грамотності - це можливість якісного здобуття освіти й розвитку критичного мислення, – наголошується у Стратегії розвитку читання на період до 2032 року [20]. В урядовому документі, що схвалений розпорядженням КМУ від

3 березня 2023 року, означено: «в умовах російської навали і насадження шовіністичних ідеологем «руського миру» формування стійкого інтересу до читання української книги є потужною зброєю проти російської всебічної агресії» [20].

Нагальність проблеми читання та читацької грамотності підтверджується результатами міжнародного порівняльного дослідження якості освіти PISA-2018 (Programme for International Student Assessment). 25,9 відсотків учасників тестування - учні /студенти українських шкіл /училищ віком до п'ятнадцяти років не виконали завдання на пошук актуальної інформації в тексті, інтегрування змісту частин тексту для визначення його основної ідеї та призначення [7].

ЗНО з української мови і літератури упродовж 2018-2019 рр. теж були невтішні: 65-86 відсотків тестованих випускників шкіл не вміли вправно сформулювати свою позицію, аргументувати [10]. У 2020-2021 роках значна кількість випускників узагалі не писали власного висловлювання.

Фахівці припускають, чому в учнів-учасників тестування посередні показники: учні замість аналізу фактів наведеного тексту-стимулу найчастіше або зосереджуються на власних емоціях та переживаннях за фрагментом, або просто переказують його сюжет (С. Дячок [3]); наявний значний розрив між середніми результатами учнів шкіл та елітних спеціалізованих закладів освіти; в середній, а потім і у вищій школі недостатня увага приділяється аналізу реальних життєвих проблем (колектив авторів під кер. М. Мазорчук [7]); рівень читацької грамотності та набуття навички читання нерозривно пов'язаний не лише із заходами популяризації читання, а й розвитком книжкової галузі. Натомість станом на 2019 рік в Україні було видано менше 0,5 книжки; а станом на 1 січня 2023 р., за даними ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова» – лише близько 0,23 книжки на душу населення (І.Волосевич та А.Шуренкова у «Звіті за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» [1]).

Результати PISA, національних звітів спонукають освітянські громади, вчителів закладів загальної середньої освіти, викладачів закладів вищої педагогічної освіти до пошуку дієвих методів та

інструментів у викладанні мовно-літературних предметів у вищій школі і формування читацької грамотності, власне, студентів – майбутніх учителів.

Актуальність теми дослідження означена в міжнародному дослідженні PISA (PISA-2018), у Законі України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), Державному стандарті базової середньої освіти (2020), у Стратегії розвитку читання на період до 2032 року.

Характеристику міжнародного дослідження PISA пропонують Г. Бичко, Т. Вакуленко, В. Горох, М.Мазорчук, В. Терещенко, К. Шумова, С. Раков [7] та ін. Вивченню основ читання, читацької грамотності присвячено наукові праці І.Волосевич, А.Шуренкова [1], С.Дячок [3], І.Старагіна [19]. Окремі аспекти формування читацької компетентності майбутніх учителів, зокрема в умовах дистанційного навчання розглядають О.Деркачова [2], Н.Кобилко [4], Т.Шарова [13] та ін.

Мета: на основі аналізу нормативних документів, наукових напрацювань з'ясуємо змістове наповнення поняття «читання», «читацька грамотність»; на прикладі діяльності ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка окреслимо окремі аспекти методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування читацької грамотності учнів, зокрема 5- 6 класів НУШ.

Розглянемо сутність понять «читання», «читацька грамотність».

Як показує аналіз, у «Словнику української мови» лексему «читання» схарактеризовано як уміння читати, сприймати надруковане [18, с.34]. До характеристики натеper додають електронну книгу, смартфон, планшет як різні носії тексту.

У «Національному звіті за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» [7] запропоновано доповнене визначення: «Читання – це складне вміння людини, що дає змогу сприймати інформацію в тексті і переробляти її. Завдяки читанню ми набуваємо нових знань, встановлюємо причиново-наслідкові зв'язки, усвідомлюємо ідею прочитаного, формуємо власне ставлення і маємо можливість застосовувати отриману інформацію з користю для себе й

для суспільства. Дослідники усе частіше пишуть про компетентного читача, котрий уміло здійснює когнітивні читацькі процеси, критично оцінює достовірність інформації.

Наскрізнi вміння читання з розумінням є ключовими у викладанні української мови, української літератури, зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [5]. Ідеться, як слушно зауважують І. Старагіна, В. Терещенко, А. Панченков, про вміння виявляти інформацію, надану в тексті в неявному вигляді, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами з тексту та доказами, висловлювати припущення щодо нового розуміння тексту після його аналізу і добору аргументів [19]. Успіх читання й осмислення тексту (медіатексту) на уроках значною мірою, слушно зауважують дослідники, залежить від індивідуального досвіду вихованців, набутих фонових знань, творчого мислення, а також від педагогічного партнерства і діалогу вчителя та учнів. Поділяємо думку авторів, що наразі важливо допомогти школярам усвідомити: читання – це можливість здобути безцінний психологічний, соціокультурний, зрештою, життєвий досвід.

Пріоритети у формуванні читацької грамотності учнівської молоді актуалізують відповідну підготовку учителя в закладах вищої педагогічної освіти, що проілюструємо на прикладі діяльності ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<http://rctpd.sspu.edu.ua/>).

Звернемось до проєктів стандартів вищої освіти України, зокрема спеціальності 014 Середня освіта. Українська мова і література, а також освітньо-професійних програм Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Як показує аналіз, серед професійних компетентностей у «Проекті стандарті вищої освіти України; перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта. Українська мова і література», 2023 р. [11] виокремлено таку компетентність (ПК 3), як «здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття і створення зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах,

володіти методикою розвитку зв'язного мовлення здобувачів освіти у процесі говоріння й підготовки творчих робіт».

У «Проекті стандарті вищої освіти України; другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта. Українська мова і література» 2023 р.[12] серед професійних компетентностей (ПК) визначено здатність застосовувати на практиці знання про принципи, методи та прийоми аналізу художнього тексту (ПК 3); здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й створення зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах, володіти методикою розвитку мовленнєвої компетенції учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт (ПК6).

Освітньо-професійні програми (ОПП), зокрема, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка загалом відповідають стандартам вищої освіти України. ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)»; бакалаврський рівень охоплює програмні результати підготовки, що стосуються поглиблених когнітивних та практичних умінь/навичок пояснювати, порівнювати мовні й літературні факти, явища, узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності, фахово оперувати українознавчими поняттями [8]. ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» (магістерський рівень) містить професійну компетентність ПК 5, що означає здатність виконувати різні види лінгвістичного, літературознавчого аналізу, реферувати, анотувати, редагувати, перекладати, укладати, нормативно вживати засоби наукової мови [9].

Водночас оновлені ОПП мають бути чіткіше зорієнтовані на підготовку вчителя до формування читацької грамотності учнів НУШ на засадах дослідження PISA-2018. Ідеться про здатність особи до широкого розуміння тексту, пошуку нової інформації, її відтворення, інтерпретації змісту й формулювання власних умовисновків, осмислення й оцінювання змісту та форми тексту, а також як зацікавленість читанням з метою досягнення особистих цілей, розвитку власного потенціалу й активної участі в житті суспільства.

З урахуванням означених компетентностей та сутності читацької грамотності учнів увиразнюємо заняття з методик навчання української

мови і літератури, лінгводидактики у вищій школі та педагогічну практику студентів у класах НУШ [14].

Підготовку майбутніх учителів української мови і літератури до формування читацької грамотності учнів, зокрема 5- 6 класів НУШ розглядаємо як спеціально організований, компетентнісно орієнтований освітній процес, що здійснюється на освітніх рівнях «бакалавр», «магістр» з урахуванням, зокрема, особистісного, компетентнісного, діяльнісного, текстоцентричного підходів.

Програми навчальних курсів побудовані на засадах основних положень проєкту «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» PISA (читацька грамотність) та грантів кафедри за проєктом «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів за підтримки Посольств США та Великої Британії у співпраці з МОН України та Академією Української преси; основних положень Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту базової середньої освіти (2020), відповідають колективній темі кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка «Текст у сучасних дослідницьких парадигмах» (ДР № 0121U108213, 2021-2023 рр.) та ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури.

Мета занять сфокусована на меті мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (2020), – розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних) для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень; мета деталізована в п.4; 7; 9 стандарту щодо ціннісних орієнтацій, ключових компетентностей.

На заняттях з лінгводидактики акцентуємо увагу на модельні *навчальні* програми з української мови для 5-6 класів НУШ і пріоритети авторів – методистів Ніни Голуб та Олени Горошкіної щодо зміни вивчення української мови не лише як засвоєння системи знань теорії мови, а насамперед як живого організму, носія мудрості

порозуміння, формування вмінь і навичок як інструментальної основи компетентності й активного послуговування знаннями, особистісний розвиток учнів [6].

Важливим показником якості роботи з формування читацької грамотності є шкільний підручник, його відповідність навчальній програмі та змістова наповнюваність. Залучаємо студентів також до лабораторії підручникотворення, створення підручників «Українська мова» для 5 і 6 класів Нової української школи. Методологічну основу підручників становлять принципи дитиноцентризму, наступності між початковою і базовою середньою освітою; доступності віковій категорії, текстоцентризму, діалогічності, комунікативності, інтерактивності; ідеї особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів. Дотримання таких принципів забезпечує неперервний мовний розвиток.

Наскрізна ідея підручників – навчаюся – удосконалююся – набуваю досвіду – розгортається упродовж вивчення кожної тем.

Наприклад, у розділі «Вступ» у пункті «Знання. НАВЧАТИМУСЬ» зазначено: висловлювати власну думку щодо ролі державної мови в житті українців та суспільства; наводити аргументи і приклади; виокремлювати, розрізняти, уживати відповідно до лексичного значення: багатозначні слова, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, застарілі слова, неологізми, діалектні слова; стилістично забарвлені слова; виокремлювати, розрізняти: професійні слова від термінів; слова іншомовного походження й власне українські; сленг від просторічних слів, суржик від літературних слів.

У пункті «Уміння. УДОСКОНАЛЮВАТИМУСЬ, РОЗВИНУ» вказано на уміння розрізняти відому і нову, головну і важливу другорядну інформацію в тексті, факти, судження; уміння виражати емоції і почуття засобами мови; сприймати й аналізувати текст, що містить нову інформацію; редагувати, складати тексти-описи, есе, уживаючи слова різних лексичних груп; користуватись різними видами словників; збагачувати власний активний словник новою лексиною; умотивовано використовувати фразеологізми для збагачення міжособистісної комунікації позитивними емоціями, створювати комфортну атмосферу спілкування; складати усну й письмову розповідь (власне висловлення, есе на етнокультурні теми, подяку,

привітання, компліменти, похвалу) про рідних, близьких, учнівський колектив, спортивну команду, випадок із власного життя тощо, наповнюючи текст відповідними фразеологізмами.

У пункті «Ставлення. НАБУДУ ДОСВІДУ» означаємо таку інформацію: у спілкуванні і обміні інформацією засобами мови; пізнавати світ засобами мови; вести діалог, дотримуючись етикетних норм спілкування; активно користуватися новою лексикою; вести словничок незнайомих слів; раціонально розподіляти час; формулювати й аргументувати власну думку, зокрема стосовно живого й віртуального спілкування; дотримуватись мовних, етикетних норм в усному та писемному мовленні [14; 15; 16].

Основна ідея навчальних книг – сприяти особистісному розвитку учня/учениці, мовної/мовленнєвої особистості; мовному вихованню, вихованню в них мовного чуття, мовних смаків, мовної обізнаності і стійкості, виробленню позитивної мовної поведінки, а, отже, мовному вихованню успішних компетентних носіїв мови. На досягнення мети організовуємо роботу з художнім /фольклорним /медіатекстом, його переосмисленням та аналізом і роботу над текстом (з метою створення власного мовленнєвого твору).

У параграфах комплексно поєднуємо чотири блоки змісту: *Інформація, Текст, Комунікація, Мовні знання*. Стрижнем уроків є робота з текстами різних жанрів і стилів (ліричною піснею, притчею, легендою, лінгвістичною казкою, оповіданням, медіатекстом), формування текстових умінь. Добираючи тексти, враховуємо художньо-естетичний рівень, гуманістичний зміст, педагогічну цінність і виховний ефект, яскраво виражену репрезентативність, відповідність віковому періоду, визначений обсяг.

Роботу з текстами у підручниках пропонуємо в кількох ракурсах:

- напрям «Обговорюймо» актуалізує й поглиблює знання про текст;
- напрям «Виконуймо завдання» заохочує простежити, як мовні поняття «працюють» у контексті, спонукає редагувати або представляти власний творчий продукт. Таким чином, комплексно розвиваємо мовну, мовленнєву, життєві чи ключові компетентності. Застосовуємо прийоми розвитку критичного мислення: читання з

маркуванням, читання з передбаченням, сенкан, дискусію, кластер, асоціативний кущ, укладання чек-листів, Те-таблиць.

Параграфи побудовані так, щоб учні й учениці самостійно визначали, над чим працюватимуть під час уроку, опановували теоретичний матеріал на основі таблиць, схем; поглиблювали набуті уміння і навички через розв'язання спеціально змодельованих життєвих ситуацій. Підручник заохочує спостерігати, порівнювати, зіставляти графічну, текстову, відеоінформацію, самостійно формулювати визначення, представляти результати роботи у вигляді алгоритмів, ментальних карт.

У межах методичних курсів з метою підготовки до педагогічної практики опрацьовуємо зі студентами «Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018», завдання у форматі PISA, розроблені учасниками літньої школи Інституту педагогіки НАПН України в рамках Модуля Жана Моне «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» (ми були теж учасниками такої школи) в серпні 2022 року для перевірки читацької грамотності учнів.

Наша робота у проєкті 2022 року дозволила припускати, що в текстах для PISA доцільно пропонувати достатньо інформації, щоб читач/читачка зрозуміли зміст і правильно відповіли на поставлені питання у тесті; тексти для завдань повинні мати різний ресурс: одиничний чи множинний; певний формат: статичний чи динамічний; містити об'єкти нетекстового плану: малюнки чи графічні зображення [17].

Упродовж занять з лінгводидактики, методики навчання української мови, української літератури спільно зі студентами проєктували окремо тест у формі сценарію для учня та у формі сценарію для вчителя. Сценарій для учня містить картку у форматі PDF із текстовою та графічною інформацією, різного виду тестами, завданнями на розуміння та сприйняття прочитаного тексту. Натомість сценарій для учителя, крім аналогічного тексту для учня, містить також інструкцію до кожного варіанту завдання щодо оцінювання, тобто алгоритм правильної відповіді учня та можливі неправильні варіанти відповідей, які не зарахують.

Завдання за текстом підбирали різних форматів: 1) завдання з короткою відповіддю та можливістю вибору одного із запропонованих

(тестові); 2) завдання з розгорнутою відповіддю (власна думка) та аргументів на її підтвердження; 3) багатокомпонентні завдання на вміння працювати з кількома текстами та знаходження в них спільного і відмінного, на вміння аналізувати представлені точки зору, доводити власну думку, спираючись на факти, визначати чи збігається думка автора одного твору з думкою автора іншого. Аналіз дослідницької роботи представимо в наступних роботах.

Отже, на основі аналізу нормативних документів, наукових напрацювань з'ясуємо змістове наповнення поняття «читання», «читацька грамотність». Ідеться про здатність особи до широкого розуміння тексту, пошуку нової інформації, її відтворення, інтерпретації змісту й формулювання власних умовисновків, осмислення й оцінювання змісту та форми тексту, а також як зацікавленість читанням з метою досягнення особистих цілей, розвитку власного потенціалу й активної участі в житті суспільства.

Дослідна робота ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка дозволила окреслити окремі аспекти методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування читацької грамотності учнів, зокрема 5-6 класів НУШ на засадах особистісного, компетентнісного, діяльнісного, текстоцентричного підходів.

Таку підготовку здійснюємо з урахуванням «Проектів стандартів вищої освіти України; галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта. Українська мова і література» 2023 р., в яких акцентовано увагу на здатності вчителя застосовувати на практиці знання про принципи, методи та прийоми аналізу художнього тексту; здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й створення зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах, володіти методикою розвитку мовленнєвої компетенції учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт (ПК6).

В основу занять з лінгводидактики покладено модельну програму з української мови авторів Н.Голуб, О.Горошкіної, а також авторські підручники з української мови у 5-6 класах, розроблені на основі модельної програми, що спрямовані на формування у школярів

читацької грамотності, здатності взаємодіяти з текстом на, інтерпретаційному рівні; критично оцінювати отриману інформацію, припускати, застосовувати набутий досвід у реальних життєвих ситуаціях.

Література

1. Волосевич І., Шуренкова А. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання». URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/148/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.
2. Деркачова О.С. Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2022. № 5. С. 151–157.
3. Дячок С. Компетентнісно орієнтовані завдання у підручнику української літератури як засіб формування читацької грамотності школярів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724501/1/%D0%94%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.
4. Кобилко Н.О. Розвиток мотиваційної сфери особистості здобувача освіти в процесі викладання української мови та літератури. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2022. № 5. С.167–172.
5. Методичні рекомендації щодо викладання української мови, української літератури, зарубіжної літератури у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movy-ukrayinskoyi-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>.
6. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти: укладачі – Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>.
7. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков,

- В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с.
8. Освітньо-професійна програма 014 Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова). перший (бакалаврський) рівень. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2022 URL: https://sspu.edu.ua/images/2022/docs/opp/so_ukrayinska_mova_561dc.pdf.
 9. Освітньо-професійна програма Середня освіта 014 (Українська мова і література. Англійська мова) другий (магістерський рівень). Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2022 URL: https://sspu.edu.ua/images/2022/docs/opp/opp_serednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_a_1e061.pdf.
 10. Офіційні звіти про проведення ЗНО. Український центр оцінювання якості освіти. URL:<https://testportal.gov.ua/ofzvrit/>.
 11. Проєкт стандарту вищої освіти України; перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта. Українська мова і література», 2023. URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-standartu-vishoyi-osviti-zi-specialnosti-014-serednya-osvita-na-pershomu-bakalavrskomu-rivni-vishoyi-osviti>.
 12. Проєкт стандарту вищої освіти України; другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта. Українська мова і література» 2023 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-standartu-vishoyi-osviti-zi-specialnosti-standartu-vishoyi-osviti-zi-specialnosti-014-serednya-osvita-na-drugomu-magisterskomu-rivni-vishoyi-osviti>.
 13. Резниченко А.А., Шарова Т.М. Проблеми та переваги дистанційного навчання в умовах пандемії у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2021. № 4. С. 174–181.
 14. Семеног О.М. Навчання української мови і літератури у вимірах ключових компетентностей: методичний посібник. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. 212 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/13031>.
 15. Семеног О.М., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Волницька В.В. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти.

- Тернопіль: Астон, 2022. 336 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1645-ukrmova-5-klas-semenog.html>.
16. Семеног О.М., Калинич О., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Волницька В.В. Українська мова: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 336 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2594-ukrmova-6-klas-semenog.html>.
17. Семеног О., Плужник Ю. Формуємо читацьку грамотність: з досвіду роботи в літній школі «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів – 2022». *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції* (4 листопада 2022 року, м. Київ). 2022. С. 247–252.
18. Словник української мови: в 11 томах. Том 11, 1980.
19. Старагіна І.П., Терещенко В.М., Панченков А.О. Нова українська школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання : навчально-методичний посібник. Харків : Соняшник, 2020. 176 с.
20. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року. Розпорядження КМУ від 3 березня 2023 року. «Читання як життєва стратегія» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>.

Сергієнко Т.І.

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

та соціально-гуманітарних наук

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Анотація. У статті проведено теоретичний аналіз визначення понятійно-категоріального апарату «інформаційне суспільство». Обґрунтовано, що використання інформаційних технологій в сучасних умовах в освітньому процесі відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, що відкриває нові можливості для закріплення професійних навичок для фахівців будь якої галузі.

Ключові слова: суспільство, інформаційне суспільство, інформаційні технології, освіта.

Sergienko T.I. Information technologies in education. The article carries out a theoretical analysis of the definition of the conceptual and categorical apparatus "information society". It is substantiated that the use of information technologies in modern conditions in the educational process opens up access to non-traditional sources of information, which opens up new opportunities for consolidating professional skills for specialists of any field.

Keywords: society, information society, information technologies, education.

Реалії сьогодення свідчать, що у сучасних умовах розвиток інформаційних технологій та використання інформаційних ресурсів є продуктом інтелектуальної діяльності сучасного суспільства, що обумовлює актуальність певних методичних підходів до використання засобів нових інформаційних технологій в освіті.

Для дослідження даного питання особливу значущість мають роботи, присвячені використанню новітніх інформаційних технологій у підготовці фахівців, таких вчених як В.Варенко, Ю.Юхименко, Л.Філіппова, О.Кобелев, В.Сладкова та А.Чубукова. Щодо використання інформаційного моніторингу в системі підготовки фахівців, то це питання досліджується О.Кириленко, Г.Малик, М.Цивін та ін. Також, суттєвий внесок у такого роду дослідження зробили М.Комар, Д.Швець, Ст.Вембер, В.Биков, Г.Кедрович, П.Орлов, М.Жаладак та інші. Істотний вклад у розробку глобального інформаційно-комунікативного простору внесли праці Р.Арона, Д.Белла, З.Бжезинського, О.Тоффлера, Р.Робертсона, І.Валлерстайна, Е.Гідденса, М.Кастельса, Ф.Фукуями, М.Уотерса, С.Гантінгтона; українських вчених – В.Андрущенко, О.Базалука, В.Беха, Є.Бистрицького, І.Бондаревич, В.Волинка, В.Аксьонової, М.Ажажа, В.Мельник, О.Богуславської, Т.Сергієнко, О.Мороза, С.Попова, С.Кримського, В.Ляха, М.Поповича, В.Пазенка, М.Степика; російських вчених – М.Василика, І.Фролова, М.Моїсєєва, П.Капіци, М.Іноземцева, В.Загладіна, О.Панаріна, А.Уткіна. Щодо вивчення інформаційного

суспільства як суспільства «нового» типу, в якому кожен може отримувати, накопичувати, розповсюджувати та використовувати інформацію, то його розглядали в своїх дослідженнях В.Бебик, А.Руднева, В.Цимбалюк, С.Наумкіна, В.Воронкова та ін. Проте, не дивлячись на великий інтерес до зазначеної проблеми, сьогодні вивчення даного питання залишається актуальним та потребує подальшого наукового дослідження.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття людство вступило в нову еру розвитку – інформаційну. Виникло нове поняття «інформаційне суспільство». Розглядаючи особливості розвитку інформаційного суспільства в умовах сьогодення, необхідно дослідити понятійно-категоріальний апарат, щодо трактування поняття «інформаційне суспільство», його структуру та систему комунікації. Вперше дана категорія з'явилася в роботах австрійсько-американського вченого Ф.Махлупа, який ще в 1933 році вивчав вплив патентів на наукові дослідження [7]. Відомий угорського соціолог Л.Карвалікс [6] зазначав, що термін «інформаційне суспільство» виникло у 60-ті роки серед японських соціологів. Пізніше, категорію «інформаційне суспільство» було прийнято використовувати щодо нової світової спільноти, яка базується на інформації. Сьогодні визначення поняття «інформаційне суспільство» є доволі дискусійним в наукових колах.

Щодо самого визначення категорії «інформаційне суспільство», зазначимо, що аналіз літератури за даною проблематикою показав, що не існує загальноприйнятого визначення – що таке «інформаційне суспільство». Характеризується інформаційне суспільство визнанням інформації та тим, що кожна людина може отримувати, обробляти та поширювати інформацію за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Процес інформатизації суспільства, його державних та суспільних інститутів, розвивається стрімко і як правило непередбачено і некеровано. Використання персональних комп'ютерів в процесі інформатизації дозволяє створювати світовий інформаційний простір, в якому створюється, накопичується, розподіляється, передається, приймається, перетворюється та знищується інформація. І щоб успішно діяти в інформаційному суспільстві в умовах новітніх

технологій виробництва і посилення конкуренції на ринку праці, людина повинна вміти постійно використовувати нові технології під час розв'язання професійних завдань, що стоять перед нею.

Актуалізація змісту поняття, пов'язаного з інформаційними технологіями, відбувається безперервно в контексті швидко мінливого розвитку інформаційних технологій. Під інформаційною технологією розуміється процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки та передачі даних для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу чи явища.

Таким чином, особливий інтерес у нашому дослідженні викликають сучасні інформаційні технології в освіті, які ініціюють формування інформаційно-комунікативної сфери, роблячи доступною інформацію будь-якого виду для кожного. Забезпечується така можливість засобами інформаційних технологій, завдяки яким людина здатна накопичувати, зберігати інформацію, працювати з будь-якою інформацією та застосовувати її у професійній діяльності [3, с.151].

Стрімке поширення інформації та перехід до нової електронної культури позначаються на специфіці спілкування, формах спілкування, сутності ціннісно-світоглядних установок [4, с. 56]. Тому для розробки інформаційно-комунікаційних та соціально-комунікаційних проектів важлива комп'ютеризація, яка створює сучасну технологічну основу для формування та розвитку інформаційного процесу в складній відкритій системі, в якій використовуються інформатика та комп'ютерні навички [2, с. 235].

Серед основних шляхів застосування інформаційних технологій в освіті можна виділити наступні: створення інформаційних середовищ навчальних закладів; створення педагогічних програмних засобів (ППЗ); застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час здійснення проєктивного і дослідницького навчання; застосування мультимедійних засобів навчання; розробка дистанційних курсів; застосування інформаційних технологій в управлінні навчальним закладом; використання засобів Інтернет з метою пошуку інформації, розробки програмно-методичного забезпечення навчальних закладів, професійного і психологічного консультування; створення Web-сайтів навчальних закладів; здійсненні профорієнтаційної роботи в закладах

освіти; розробка і використання контролюючих програмних продуктів; створення електронних бібліотек, медіатек тощо [1].

Широке впровадження нових інформаційних технологій у навчальний процес породжує низку проблем, що стосуються змісту, методів, організаційних форм та засобів навчання, гуманітаризації освіти та гуманізації навчального процесу, інтеграції навчальних предметів та фундаменталізації знань, підготовки та вдосконалення кваліфікації педагогічних кадрів, створення системи безперервної освіти, зокрема системи самоосвіти та самовдосконалення, яка б забезпечувала оволодіння основами сучасної інформаційної культури [5, с. 196]. Проблеми використання в навчальному процесі різних технологій навчання вийшли в останні роки на перший план як у практиці навчання, так і в наукових дослідженнях сфери освітніх послуг.

Таким чином, необхідність впровадження інформаційних технологій у навчально-виховний процес не викликає сумнівів. Сучасні революції в інформаційних технологіях, які відбуваються у світі, викликали необхідність пошуку нових підходів до професійної підготовки майбутніх спеціалістів з усіх напрямів і галузей. Однак варто відзначити, що сьогодні можливості комп'ютерних технологій величезні. Поєднання комплексу різноманітних освітніх та інформаційних технологій дає змогу ефективно реалізувати процес якісного дистанційного навчання та забезпечити безперервність освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях та умовах воєнного стану.

Література

1. Інформаційні технології в освіті. URL: https://allreferat.com.ua/uk/pedagogika_metoduka_vukladanny/kontrolnaya/5888 (дата звернення 24.03.23).
2. Сергиенко Т.И. SMART – образование как основная парадигма развития информационного общества. *Интеллектуальная культура Беларуси: методологический капитал философии и контуры трансдисциплинарного синтеза знания: материалы Третьей междунар. науч. конф.* (15-16 ноября 2018 г., г. Минск). Т. III, 2018. С. 234–236.

3. Сергієнко Т.І. Вплив сучасної освіти на сталий розвиток суспільства. *Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 листопада 2019 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 150–152.
4. Халапсис А.В. Цифровые технологии и перековка железных людей. *ScienceRise*. 2016. Т. 24, № 7/1. С. 55–61.
5. Шаров С.В. Розробка інформаційної системи з навчально-виробничих практик. *Фізико-математична освіта*. 2017. № 3. С. 194–198.
6. Laszlo Z. Karvalics Information Society - what is it exactly? Coursebook of Project NETIS - Leonardo da Vinci. European Commission. Budapest, March-May, 2007.
7. The Production and Distribution of Knowledge in the United States: Fritz Machlup ... University Press gondozásában jelenik meg, 1962.

Ушневич С.Е.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри початкової освіти

Деркачова О.С.

доктор філологічних наук,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМІКСІВ ПРО ВІЙНУ

***Анотація.** У статті розкривається вплив коміксів про війну на розвиток критичного мислення молодших школярів; аналізуються сучасні комікси на військову тематику; обґрунтовуються види роботи з інформацією, вміння перевіряти рівень її правдивості тощо. Автори доводять, що у не простий час військової агресії проти України,*

вміння критично мислити вважається найпотрібнішою навичкою майбутнього.

Ключові слова: критичне мислення, молодші школярі, комікси, малюнки, війна.

Ushnevich S., Derkachova O. Development of critical thinking of younger school students through comics about war. The article reveals the influence of comics about war on the development of critical thinking of younger schoolchildren; modern military-themed comics are analyzed; the types of work with information, the ability to check the level of its truthfulness, etc. are substantiated. The authors prove that in the difficult times of military aggression against Ukraine, the ability to think critically is considered the most necessary skill of the future.

Key words: critical thinking, younger schoolchildren, comics, sketches, war.

Питання розвитку критичного мислення стає дуже актуальним під час інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного розв'язання проблем, значну частину яких неможливо передбачити. Власне, у не простий час військової агресії проти України, вміння критично мислити вважають найпотрібнішою навичкою майбутнього. Це допомагає здобувачам освіти аналізувати інформацію, доцільно використовувати набуті знання та обґрунтовувати власну думку. Молодші школярі навчаються висувати власні припущення, ставити влучні запитання і розрізняти факти та сумнівні гіпотези.

Необхідність і своєчасність розв'язання означеної проблеми підтверджено низкою нормативних документів, зокрема, законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018), Концепцією Нової української школи (2016), Державним стандартом початкової освіти (2018), Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікації» (2011), Концепцією гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, де зазначено, що

одним із найважливіших завдань сучасної освіти є розвиток критичного мислення здобувачів освіти та фахівців освітньої галузі. Основні напрямки задекларовані у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021 - 2031 роки згідно Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти України» № 210/2020, Конституції України, законів України («Про освіту» та «Про вищу освіту»), Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Паризького Комюніке міністрів, відповідальних за вищу освіту в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО), Системи національних рахунків 2008 (СНР 2008), відповідних національних нормативно-правових активів. Відтак, уміння аналізувати інформацію, брати до уваги різні точки зору (попри те, що не погоджуєшся з ними), об'ємна оцінка подій, явищ, прийняття рішень на основі аналізу даних, вміння «жити» в медійному просторі тощо, є важливими навичками для людини ХХІ століття. Запропонована структура Стратегії формує основні цілі та переваги - є індикатором сучасних освітніх запитів.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що одним із наскрізних умінь, яким учні поступово та систематично оволодівають під час вивчення всіх освітніх галузей є *критичне мислення*. Критичне мислення – це мисленнєві операції, набуття яких передбачає використання людиною розумових операцій найвищого рівня, які вона застосовує для формулювання обґрунтованих висновків, оцінки та здійснення свідомого вибору. Для НУШ розвиток критичного мислення – одна з наскрізних задач, яку кожний вчитель має розв'язувати щоденно. Філософські, теоретичні, методичні аспекти виникнення й розвитку концепції критичного мислення висвітлено у вітчизняній (Н. Басова, М. Варлаков, Н. Іванова, В. Кремень, О. Пометун, Г. Соріна, С. Терно, Г. Ущатовська) і зарубіжній (Т. Бартел (T. Bartell), Д. Дьюї (J. Dewey), Л. Елдер (L. Elder), М. Ліпман (M. Lipman) К. Мередіт (C. Meredith) Р. Пол (R. W. Paul), К. Поппер (K. Popper), Дж. Стіл (L. Steele), Ч. Темпл (Ch. Temple), Д. Халперн (D. Halpern), А. Фішер (A. Fisher) педагогічній теорії та практиці.

Вивченню різних аспектів проблеми формування критичного мислення в освітньому процесі присвячено розвідки представників психолого-педагогічної науки (С. Гончаренко, Є. Ільїн,

А. Кожевнікова, Г. Костюк, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, З. Курлянд, В. Омеляненко, І. Підласий, О. Сорокоумова, А. Щербакова). Проблеми формування критичного мислення здобувачів різних освітніх рівнів розглянуто в студіях вітчизняних і зарубіжних дослідників (І. Загашев, І. Муштавинська, О. Пошетун, С. Терно, С. Тягло, Т. Тесленко).

Теоретичну основу статті формують наукові здобутки зарубіжних, вітчизняних психологів та педагогів з критичного мислення та когнітивної психології (Дж. Андерсон, В. Береза, О. Белкіна-Ковальчук, Дж. Брунер, Д. Весс, Д. Клустер, О. Колесова, В. Конаржевська, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, О. Марченко, К. Мередіт, Ч. Темпл, О. Тягло, Д. Халперн, З. Хусін та ін.); а також теоретичні положення проблемного навчання (Г. Альтшуллер, А. Брушлінський, О. Горбовська, Д. Журавльов, Л. Журба, Н. Дайрі, В. Заботін, В. Комаров, В. Кудрявцев, Т. Кудрявцев, І. Лернер, В. Спірідонов та ін.).

Мета статті – дослідити вплив коміксів про війну на розвиток критичного мислення молодших школярів; проаналізувати сучасні комікси на військову тематику; охарактеризувати динаміку роботи з інформацією, вміння перевіряти рівень її правдивості тощо.

Критичне мислення – інноваційний психолого-педагогічний концепт, який сформувався у другій половині ХХ століття як відповідь на виклики інформаційного суспільства, як результат усвідомлення, що людина, вихована на знаннєвій освітній парадигмі, не може бути творцем ані свого власного життя, ані суспільного прогресу. За влучним визначенням українського дослідника Олександра Тягла: «Критичне мислення необхідне як знаряддя дослідницького пошуку. Будучи таким, воно є силою вивільнення в освіті й потужним ресурсом особистого та громадянського життя» [11, с. 243].

Переорієнтація сучасної освіти з традиційно-усталеної форми на педагогіку інновацій має на меті формування компетентної особистості, обумовлена тенденціями активного розвитку інформаційно-технологічного й демократичного суспільства. У зв'язку з цим сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського філософа й педагога минулого століття Дж. Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації

учням, а в тому, щоб розвивати їх критичний спосіб мислення, котрий дає змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які в них криються.

Власне, не будемо детально зупинятися на теоретичних визначеннях поняття «критичне мислення», адже цю інформацію можемо почерпнути, зокрема, зі статті колективу науковців Українського державного університету імені Михайла Драгоманова [4]. Ця наукова розвідка досліджує засоби розвитку критичного мислення в умовах НУШ, дистанційного навчання та війни.

Тема російсько-української війни – одна з найважливіших у новітній українській літературі. З 2014 року війна стала невід’ємною частиною нашого життя, що зумовлює появу так званої *комбатанської літератури*, «автори якої - це винятково учасники бойових дій (воюють і нині або ж перебувають у військовому резерві після демобілізації)» [7]. Цим наративам властива автобіографічність, фактологічна достовірність, вони можуть містити елементи документального чи мемуарного письма. Такі твори належать до різних прозових жанрів (як художніх, так і документальних), але обов’язково висвітлюють особистий воєнний досвід. Згідно класифікації представленої у статті науковців із Мелітополя [5], художньо-графічні тексти такого плану відносяться до жанрового різновиду - комікси на військову тематику. Власне, у контексті російсько-української війни, досвіду дистанційного навчання, вимушеної міграції та еміграції, учні початкових класів повною мірою інтегровані у виклики сьогодення. Тому, завдання вчителя допомогти дітям сформувати правильні наративи, розвинути вміння критично мислити, використовуючи усі необхідні навчальні засоби.

Погоджуємося з думкою, що тема війни дуже болюча й делікатна. Звичайно, точаться дискусії щодо доцільності та потреби знайомити учнів із коміксами про війну. Однак, наші діти живуть у цій реальності. Звертаємо увагу на таке, окреме місце у формуванні критичного мислення займають мальовиписи, присвячені подіям 2014 - 2023 років, вони стають усе популярнішими, як серед дорослих, так і серед молодших читачів. Ці комікси є важливою фіксацією того досвіду, який переживають українці: хтось на лінії вогню, хтось у тилу, хтось у статусі ВПО.

Героїчні подвиги українського народу надихали та надихають на створення нових мальованих історій. Комікси на військову тематику «розповідають про випробування людей, персонажі та деталі максимально наближені до військового побуту: акцент зроблений або на битвах, у яких герой бере участь або на самому героєві, його настроях та переживаннях» [5, с. 148].

Розвитку критичного мислення учнів, виробленню вміння аналізувати інформацію можуть сприяти такі різновиди коміксів, як манга - це форма образотворчого мистецтва, яка виражається у вигляді коміксу намальованого в японському стилі. Так, через кілька місяців після повномасштабного вторгнення росіян в Україну з'являється манга «Привид Києва» Мацудзи Джюко про українського супергероя пілота, що збив не один ворожий літак. Відомий автор манга надихнувся героїчною обороною неба над Києвом українськими пілотами 40-ї бригади тактичної авіації. Ця оборона породила міську легенду про Привида Києва, пілота МіГ-29, який за перші 30 годин російського вторгнення здобув шість перемог у київському небі. Це свідчить про певні тенденції створення мальованих історій, де головними героями будуть наші військові, а за сюжетну основу правитимуть епізоди героїчного опору ворогу та захисту рідної землі (Джюко М. Привид Києва. Харків: Ранок, 2022.). Майже одночасно у США виходить біографічний комікс про Володимира Зеленського Майкла Фрізелла і Пабло Мартінена, що розповідає про його становлення – від актора-коміка до очільника держави, сильного лідера на політичній мапі світу.

Першим українським коміксом про війну на Сході вважаються комікс «Звитяга. Савур-Могила» (2015 рік) Дениса Фадєєва. В його основі – події серпня 2014 року.

У 2016 році світ побачили перші книги коміксів серії «Кіборги». Випуском займалася громадська організація «Вірні традиціям», заснована діючими військовими, добровольцями та активістами для протидії російській агресії насамперед в інформаційному полі. Комікси створено на основі реальних подій - битви за Донецький аеропорт та спогадів бійців учасників цієї битви. За словами ініціаторів, «почалось усе з історій, що розповідали хлопці, які вийшли з аеропорту. Історії записували якнайточніше, без жодних художніх прикрас.

Чому ж розповісти історію вирішили через комікси? Річ у тім, пояснюють автори ідеї, що один з тих, хто виносив побратима, дуже любив малювати комікси. Він малював їх в аеропорту на стіні. Ця людина – кіборг на псевдо «Чорний», фото якого під час оборони летовища було на сторінках багатьох світових медіа» (Іваник М. Вийшов друком комікс про захисників Донецького аеропорту <https://www.polukr.net/uk/blog/2016/09/26509/>).

2022 року з'явилися комікси «Ми скоро повернемося» Оксани Волошенюк та Олександри Шаповал про вимушену імміграцію родини під час війни та «enWar Mental» Ярини Каторож, який розповідає про екоцид внаслідок російсько-української війни, а головні персонажі, діти, стають свідками того, як російські окупанти знущаються над тваринами з екопарків та заповідних зон. У цьому ж році побачили світ комікс про «Азовсталь», який складається із чотирьох репортажів та мальовпис про Маріуполь, в основі якого також реальні історії мешканців цього героїчного міста.

Хочемо детальніше зупинитися на мальовписах «Ми скоро повернемося» та «enWar Mental», адже вони знайомлять маленького читача з тими проблемами, які принесла війна. Запропоновані книги можна назвати радше освітніми проєктами, адже важливу роль у їхніх історіях відіграє дидактична складова: у першому акцент на формуванні ековідповідальної особистості, у другому на інформаційній гігієні та правилах поведінки в інформаційному просторі під час війни. Власне, це проблеми вирішення яких потребує критичного осмислення. На нашу думку, мальовпис «Ми скоро повернемося...» може бути цікавим і для дітей дошкільного віку, в ньому розповідається про вимушену еміграцію родини під час війни. Головні герої (родина мишей - мама, тато, діти Жоржинка, Грищик, Ліана), які живуть у Лісі, одного ранку прокидаються від гучних вибухів - почалася війна. Ця мальована історія про дім та його втрату, взаємодопомогу, підтримку, а також відповідальне ставлення до поширення інформації, розвиток критичного мислення та правила безпеки під час війни. Розповідь час від часу переривається інформативними вставками про те, як правильно використовувати інформацію, що брати з собою в дорогу під час евакуації. Творці мальовпису звертають увагу на поведінку людей під час війни, на основні правила виживання та порятунку.

Також цей комікс розвиває навички критичного оцінювання інформації, яку ми отримуємо з новин і соцмереж, відповідального ставлення до інформації, яку поширюємо ми. У ньому є чимало порад про те, як поводитися у ситуації війни, щоб зберегти себе та своїх близьких, а також, щоб не зашкодити нашим захисникам.

Учителі, використовуючи такі художньо-графічні тексти, можуть формувати та розвивати критичне мислення учнів як на уроках, так і в бомбосховищах під час тривоги. Вони не великі за обсягом, містять корисну інформацію, обговорення якої не вимагає додаткових технічних засобів і є доволі вартісним у контексті розуміння особливостей інформаційної гігієни. Також можна запропонувати дітям гру «Логічний ланцюжок». Цей прийом полягає у тому, що при наведенні фактів вказуються їхні причини, причини причин тощо. Таким чином, відбувається поступове виявлення першопричин у хронологічному порядку.

Чи, скажімо, «Дискусійне кафе», яке стимулює розуміння ситуації з різних позицій та різних точок зору. Учням та ученицям можна запропонувати подивитися на ситуацію з позиції мами, тата, Жоржинки, Грицика та інших персонажів, проаналізувати та оцінити їхні дії та вчинки. Цей мальопис зроблено таким чином, щоб діти могли і самостійно над ним попрацювати, аналізуючи факти та розмірковуючи над ними, адже теми, відтворені у виданні, зрозумілі й близькі дітям: переживання досвіду прокидання від вибухів у перший день повномасштабного вторгнення, пошук безпечного сховку, покидання дому, зустріч із різними загрозами.

Другий комікс, який ми пропонуємо для розвитку критичного мислення молодших школярів є частиною проєкту EnWar Mental, що розповідає про вплив воєн 21 століття на екологічну ситуацію у світі, а також про відновлення міст та екоцид росіян в Україні. Головні герої мальопису - 15-річний Юрко та його 7-річна сестричка Мирослава. Вони тікають від війни і бачать, як окупанти познущалися над тваринами з харківського екопарку, що зробили із заповідними територіями Херсона, водами Донецька та Луганська, краєвидами Запоріжжя. Діти є свідками не лише екоциду, а й того, як українці рятують природу, ризикуючи власним життям. Мета проєкту - не лише розповісти, а й зацікавити читачів розслідуванням цих проблем. Цей

комікс містить такі розділи: «Лісові пожежі», «Руйнування екопарків», «Отруєння вод», «Руйнування заповідних територій», «Руйнування ландшафтів». Йдеться не лише про катастрофи, а й про їхні наслідки для України та Європи в майбутньому. Важливим елементом цього мальовису є наявність інформаційних статистичних довідок, про те, що та як було знищено, поряд із основним сюжетом, а також наявність схем та карт, які допоможуть краще орієнтуватися маленькому читачеві у художньому просторі.

Вважаємо, що одним із кращих навчальних інструментів для роботи з цим мальовисом є інфографіка, що вдало поєднує візуальні образи й текст та допомагає учням краще аналізувати та відтворювати інформацію. Відрізнити факти від домислів. Також, учитель може запропонувати фрагменти інфографіки, а вони вже доповнять її необхідною інформацією: можуть бути дані щодо лісових пожеж, що виникли внаслідок російського вторгнення (дати пожеж, площі випаленої землі, знищені тварини), щодо забруднення ґрунтів, інформація про наявні та знищені в Україні екопарки тощо.

Також під час роботи з цим мальовисом можна застосовувати метод «Коло ідей». Однією із тем для обговорення може бути тема наслідків подолання екологічної катастрофи внаслідок війни. Під час обговорення складається перелік запропонованих ідей, при чому жодна не повинна дублюватися. У процесі такої роботи учні навчаються не лише аналізувати мальовиси як такі, а й працювати з використаною інформацією, перевіряти рівень її правдивості, шукати необхідну інформацію, не губитися в океані напівправди і фейків тощо. Отже, формувати засади аналітичного сприйняття учнів початкових класів можна шляхом дослідження впливу коміксів про війну на розвиток критичного мислення, вміння працювати з інформацією та перевіряти рівень її правдивості.

Література

1. Белов Д.О. Український комікс: бібліотечно-інформаційний вимір. (Дис. ... докт. філософії). Київський національний університет культури і мистецтв, Київ. 2021. URL: http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertacziya_Byelov-D.O.Ukrayinskyj-komiks.pdf.

2. Будник О.Б., Фомін К.В., Хайнус А. Дидактичні комікси в початковій школі: методика їх створення та використання. *Освітні обрії*. 2022. Т. 54. № 1. С. 37–48.
3. Галаган С. Л. Формування та розвиток критичного мислення молодших школярів. *Педагогічна майстерня*. 2017. № 5. С. 23–27.
4. Зязюн Л., Дзюба М. Формування соціокультурної компетентності засобами коміксів на уроках української мови в середній школі. *Ars Linguodidacticae*. 2021. № 7. 53–60.
5. Кириленко Н.І. Дидактичний комікс як ефективний інструмент реалізації змісту генетичної освіти. 2021. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19431/1/62>.
6. Насалевич Т.В., Рябуха Т.В., Лопушанський І.О. Становлення коміксу як жанру сучасної літератури. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70). № 4, Ч. 3. С. 144–149.
7. Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>.
8. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 18–20.
9. Степаненко О., Тесленко Т., Нагорняк С. Розвиток критичного мислення учнів та студентів під час дистанційного навчання в умовах війни. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 3. С. 89–94.
10. Терно С.О. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf>.
11. Пометун О.І., Сущенко І.М. Основи критичного мислення : метод. посіб. для вчителів. Дніпро. 2016. 156 с.
12. Тягло О.В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. 2017. № 2. С. 240–257.
13. Тягло А.В., Воропай Г.С. Критичне мислення : проблеми світової освіти 21 століття. Харків : АССА. 2015. 284 с.

Шаров С.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Анотація. У статті повідомляється про напрямки використання систем штучного інтелекту в сучасних умовах. Зазначається, що впровадження штучного інтелекту є вимогою часу. Розглянуто застосування штучного інтелекту в освіті, науці, медицині, банківській та страховій справі, для забезпечення безпеки програмного забезпечення, кібербезпеки, в цивільному судовому процесі. Висвітлено основні ризики, які існують на даний момент щодо використання штучного інтелекту та його розвитку.

Ключові слова: інтелектуальна система, штучний інтелект, експертна система, освіта та наука.

Sharov S. The current state of artificial intelligence development and directions of its use. The article reports on the directions of application of artificial intelligence systems in modern conditions. It is noted that the introduction of artificial intelligence is a requirement of time. The application of artificial intelligence in education, science, medicine, banking and insurance, to ensure the safety of software, cyber security, in civil litigation is considered. The main risks that currently exist regarding the use of artificial intelligence and its development are highlighted.

Key words: intelligent system, artificial intelligence, expert system, education and science.

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) є цілком логічним кроком розвитку постіндустріального техногенного суспільства, що характеризується інтенсифікацією процесу інформатизації всіх сфер діяльності людини та суспільства в цілому [1, с. 17]. Методи та технології штучного інтелекту увійшли у повсякденне життя людини у

вигляді інтелектуальних систем, мобільних застосувань та веб-сервісів, які інтенсифікують виробництво, покращують комунікацію, забезпечують корпоративну та особисту безпеку тощо.

Особливістю інтелектуальних систем є здатність до поповнення первинних знань за допомогою навчання та самонавчання, забезпечення високого рівня автоматизації при формуванні управлінських рішень, використання комплексу засобів лінгвістичного, логіко-математичного спрямування для спілкування з людиною природньою мовою [5, с. 307]. Зазначені характеристики дозволяють системам штучного інтелекту вирішувати завдання, що відмічаються неоднорідністю та неповнотою інформації, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, обробляти величезні обсяги даних, прогнозувати події [10, с. 43] на основі наявної інформації, що була отримана з різних джерел.

Як наслідок, системи ШІ можуть використовуватися для вирішення широкого кола задач (кластеризація, моделювання, прийняття рішень, прогнозування та ін.) в сфері економіки, охорони здоров'я, на виробництві тощо [11, с. 86]. Дослідники наголошують на ефективності машинного навчання під час вивчення іноземної мови, в сільськогосподарських, клінічних, освітніх дослідженнях [6, с. 51]. Про перспективність штучного інтелекту може свідчити назви Топ-5 компаній, які займаються даною тематикою. За кількістю оформлених патентів ШІ-технологій, перше місце займає Microsoft, потім IBM, Samsung, Qualcomm, Google [12, с. 62]. Отже, розглянемо окремі напрямки, де використовується системи та методи штучного інтелекту.

Освіта та наука. Елементи та системи ШІ активно використовуються в освіті та науці. Якщо розглядати розширення можливостей відкритої науки, то для цього використовуються нейронні мережі, онлайн-зберігання, пошук, аналіз та співставлення накопичених результатів в сховищах даних. Як зазначено у роботі М. Мар'єнко та В. Коваленко [6, с. 50], відкрита наука розуміється як відкриті знання, до яких можна отримати доступ через загальнодоступні наукові мережі. Машинне навчання та нейронні мережі мають великий потенціал для відкритої науки. Прикладами можуть слугувати розпізнавання образів, обробка природньої мови, роботизовані агенти, стратегічне мислення тощо.

Штучний інтелект знайшов своє використання в освіті. У першу чергу це стосується забезпечення декількох педагогічних технологій, зокрема адаптивного навчання, персоналізованого навчання, інтервального навчання, автоматичного оцінювання навчальних досягнень з можливістю аналізу відповідей та надання персоналізованої допомоги, оцінювання здобувачами освіти викладачів/вчителів та ін. Доволі перспективною та ефективною технологією в умовах онлайн освіти є адаптивне навчання, що передбачає корегування змісту освіти у межах окремих освітніх компонентів на основі аналізу навчальних досягнень здобувачів освіти [2, с. 16].

Якщо мова йдеться про програмні засоби, то в сфері освіти використовуються різноманітні інтелектуальні інформаційні системи, експертні навчальні системи, мультиагентні навчальні системи, адаптивні навчальні системи, онтологічні бази знань, засновані на використанні Semantic Web [5, с. 309]. Прикладом може слугувати інтелектуальна система інформаційного і когнітивного супроводу функціонування Національної рамки кваліфікацій, яка дозволяє здійснити в автоматичному режимі співставлення рівня кваліфікації конкретним персональним даним здобувача освіти, співставлення переліку компетенцій НРК з переліком компетенцій іншої країни, надання допомоги у виборі спеціальності на основі здобутих компетенцій тощо [8, с. 35].

Широке розповсюдження отримали голосові помічники та чат-боти. Перевага чат-ботів полягає у можливості спростити онлайн-навчання, зробити його більш персоналізованим та продуктивним. Прикладом можуть слугувати чат-боти Duolingo, Thinkster, Querium, Aita by Knewton [2, с. 20]. На сьогодні найбільш потужним чат-ботом є ChatGPT, який з'явився наприкінці 2022 року та вже за декілька днів набрав більше мільйона користувачів. Його основна перевага полягає в можливості генерації тексту в декількох сферах знань з високим ступенем деталізації та схожим на текст, що продукує людина. За рахунок інтелектуальних методів (Generative Pretrained Transformer language model) ChatGPT може навчатися та генерувати текст з використанням шаблонів та особливостей тексту, на якому він

навчався. Дослідники наголошують на можливостях використання ChatGPT під час адаптованого персоналізованого навчання [16, с. 12].

Кібербезпека. Слід зазначити, що постійне збільшення кількості інформації, що продукується та передається в інформаційному просторі, призводить к збільшенню кількості кіберзлочинів. Для забезпечення інформаційної та кібербезпеки використовується у тому числі штучний інтелект. Це пояснюється можливістю штучного інтелекту до автоматизованої та негайної реакції на розвиток та модифікацію кіберзагроз. Напрямків використання ШІ для підвищення рівня інформаційної безпеки досить багато. Якщо мати на увазі захист програмного забезпечення, що ефективним способом виявлення шкідливого програмного коду є використання алгоритмів машинного навчання [15, с. 464]. Для захисту виконуваних файлів часто використовуються обфускаційні методи, які дозволяють змінювати структуру скомпільованого програмного коду із збереженням його функціональності [14, с. 453]. Якщо є накопичені дані про кібератаки, то в даному випадку можна використовувати експертні системи для формування ефективних дій проти кібератак. Для виявлення шкідливості або законності документа використовуються нейронні мережі. Для захисту від DoS/DDoS використовуються інтелектуальні агенти [13, с. 9].

Фінансовий сектор. На тлі низьких конкурентних позицій України на світовому ринку, що пов'язано з недостатньо швидким впровадженням цифрових технологій та ШІ зокрема, дослідники вказують на можливе погіршення якості фінансових послуг та зниження рейтингу держави на фінансовому ринку [9]. Водночас, штучний інтелект пропонує широкі можливості в економічній сфері, якими слід скористатися задля забезпечення фінансового розвитку. До них відносяться використання ШІ в системі управління персоналом, впровадження роботизованих співробітників для роботи з клієнтами. Інтелектуальні системи дозволяють аналізувати пасажирські потоки на різних видах транспорту, на основі чого змінювати існуючі транспортні напрямки та цінову політику на вартість квитків [10, с. 43].

Доволі ефективними виявилися інтелектуальні помічники та чат-боти, які виконують функції цілодобової інформаційної підтримки клієнтів. Це стосується фінансової діяльності банків, реалізації послуг

страхових компаній та ін. На можливість аналізу великих обсягів фінансової інформації зазначається у роботі [9], на основі чого можна виявити фактори економічних ризиків, існуючі тенденції на фінансовому ринку тощо.

Медицина. Мабуть, одна з найдавніших сфер діяльності людини, де почали застосовувати елементи штучного інтелекту, є медицина. З часів використання експертної системи MyCIN інтелектуальні медичні системи набули широкого розповсюдження та розвитку. Технології штучного інтелекту застосовуються в різних напрямках, що пов'язані з розробкою оптимального раціону харчування в залежності від персональних показників пацієнта, розпізнавання зображень медичного призначення (кардіограми, знімки МРТ, результати УЗД, комп'ютерної томографії та ін.), виробництво зручних протезів з урахуванням анатомічних особливостей пацієнта, виробництво лікарських препаратів [11, с. 86] тощо. У роботі [7, с. 18] виділяються такі напрямки цифровізації медичних послуг: створення мобільних медичних моніторів реального часу, засобів первинного оброблення отриманих медичних показників, мобільних засобів для передачі медичних параметрів у віддалені центри підтримки прийняття рішень, дистанційно керованих інжекторів лікарських засобів.

Прикладами інтелектуальних систем можна назвати IBM Watson for Oncology (вироблення рішень щодо лікування раку легенів), IBM Medical Sieve (аналіз зображень медичного характеру), DeepMind Health (допомога у лікуванні хвороби очей, деяких онкологічних захворювань) [11, с. 86]. За допомогою мобільного додатку Face2Gene будь який користувач може підключитися до штучного інтелекту компанії FDNA та дізнатися про вроджені хвороби та генетичні відхилення по фотографії [12, с. 62]. Використання інтелектуальних пристроїв для моніторингу медичних параметрів людини є новим напрямком сучасної медицини, що дозволить значно заощадити час та гроші при виконанні медичних послуг. А головне, забезпечити оперативне втручання задля збереження здоров'я людини.

Судова система. Використання інтелектуальних систем та штучного інтелекту зокрема зустрічається в цивілістичному процесі. Ця можливість регламентована окремими документами міжнародного (Етична хартія з використання штучного інтелекту у судовій системі та

її середовищі) та державного (Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні) значення. Згідно цих документів, у процесі розгляду цивільної справи незначної складності дозволяється за погодженістю сторін використання інтелектуальної системи для допомоги судді при винесенні справедливого та законного рішення. Звісно, в роботу таких спеціалізованих систем повинні бути покладені основні принципи судочинства, зокрема верховенство права, з дотриманням усіх принципів моралі та розумності. Крім того, така система не замінить суддю, а буде використовуватися як помічник судді, який здійснює правосуддя [4, с. 40].

Якщо брати сучасні інтелектуальні системи та методи штучного інтелекту, то ми бачимо суттєвий технологічний прорив. Водночас, дослідники звертають увагу на певні ризики, що пов'язані з використанням ШІ. В освіті рекомендується не замінити вчителя на розумного робота, а тільки розширити можливості вчителя інтелектуальною системою, зробити її розумним навчальним матеріалом [6, с. 52]. Теж саме стосується юриспруденції [4, с. 40]. Розвиток ШІ призведе до радикальної зміни світового ринку праці, появи нових професій з одночасним скороченням значної кількості працівників застарілих професій [10, с. 44]. Штучний інтелект може дестабілізувати не тільки ринок праці, а й ринок грошей (та ж сама криптовалюта), технологій, капіталу тощо. Широке впровадження цифрових рішень постійно впливає на збільшення кількості кібератак, у тому числі на інтелектуальні системи [9].

В контексті цивільних правовідношень продовжують бути актуальним питання щодо сутності робота. Чи є він об'єктом чи суб'єктами права. Якщо робот буде розглядатися як об'єкт, то він фактично буде прирівнюватися до майна. Якщо ж буде прийнято рішення розглядати робота у якості суб'єкта права, то в такому випадку він буде мати певні права та обов'язки, а в ряді випадків – відповідальність. У міжнародному середовищі фахівців лунає думка про те, що здатність роботів до автономності може бути передумовою для надання їм етичних норм [3]. Слід зазначити, що це питання піднімається вже декілька десятиліть з появою у 1942 році трьох законів робототехніки та ще досі не вирішене. Можливо, це правильно, оскільки на даному етапі розвитку робототехніки та штучного

інтелекту казати про розумних та повністю автономних роботів ще зарано. Цьому є декілька пояснень.

Дослідники поділяють системи ШІ на два класи – сильний (універсальний) ШІ та слабкий ШІ. В першому випадку це інтелект, який не поступається людському інтелекту за рівнем розвитку та здатністю навчатися і навіть перевершує його. Слабкий ШІ може виконувати краще тільки один вид діяльності, притаманний людині. І якщо технологічний розвиток вплинув на розвиток потужностей саме слабого ШІ [11, с. 85], то стрибок у розвитку сильного штучного інтелекту не відбувається. Крім того, до сих пір не вирішені філософські проблеми, такі як: неспроможність ШІ відчувати почуття та саморефлексуватися; нездатність до гнучкості та творчої поведінки, оскільки інтелектуальні системи завжди дотримуються закладених правил [1, с. 15].

Отже, на сучасному етапі розвитку штучного інтелекту спостерігається його впровадження у різні сфери діяльності людини. Інтелектуальні системи та технології ШІ ефективно використовуються в освіті, науці, медицині, банківській та страховій справі, для забезпечення безпеки програмних засобів, кібербезпеки. Є окремі випадки застосування ШІ в судовій системі. Водночас, різкий стрибок стосується розвитку слабого ШІ, розширення та збільшення його апаратних та обчислювальних потужностей.

Література

1. Добровольська О. В., Штанько В. І. Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2019. Т. 28, № 1. С. 10–19.
2. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22.
3. Каткова Т. Г. Закони про роботів: сучасний стан та перспективи розвитку. *ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*. 2017. С. 99–105.

4. Кожевнікова А. В. Застосування штучного інтелекту у цивілістичному процесі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2022. №. 55. С. 40–43.
5. Лубко Д. В., Шаров С. В. Напрямки використання інтелектуальних систем в освітньому процесі. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2021. № 3. С. 305–310.
6. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Т. 38, № 1. С. 48–53.
7. Мінцер О. П., Романов В. О., Галелюка І. Б., Вороненко О. В. Технології штучного інтелекту в медичній практиці. *Medical Informatics and Engineering*. № 2. С. 17–27.
8. Осадчий В.В., Шаров С.В., Осадча К.П. Розробка інтелектуальної системи інформаційного та когнітивного супроводу функціонування національної рамки кваліфікацій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 55, № 5. С. 31–41.
9. Парубець О. М., Сугоняко Д. О., Середюк І. О. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1. С. 1–9.
10. Піжук О. І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3(89). С. 41–46.
11. Прейзнер Є. Е., Яшина О. М. Методи штучного інтелекту в сфері охорони здоров'я. *Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах*. 2020. № 1. С. 84–87.
12. Пчелянський Д. П., Воїнова С. А. Штучний інтелект: перспективи та тенденції розвитку. *Автоматизація технологічних і бізнес-процесів*. 2019. Т. 11, № 3. С. 59–64.
13. Савченко В. А., Шаповаленко О. Д. Основні напрями застосування технологій штучного інтелекту у кібербезпеці. *Сучасний захист інформації*. 2020. Т. 4, № 44. С. 6–11.
14. Шаров С.В., Лубко Д.В. Розробка комп'ютерної програми для захисту виконуваних файлів Windows. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 2(16). С. 448–459.

15. Duong Van L., Xuan Do C. Detecting Malware based on Analyzing Abnormal behaviors of PE File. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. 2021. T. 12, № 3. PP. 461 – 471.
16. Rudolph J., Tan S., Tan S. ChatGPT: Bullshit spewer or the end of traditional assessments in higher education? *Journal of Applied Learning and Teaching*. 2023. T. 6, № 1. PP. 1–22.

Ядловська О.С.

кандидат історичних наук,
доцентка кафедри міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються основні аспекти проявів стресів у середовищі здобувачів вищої освіти, виділено рівні самих стресових станів, а також види та рівні реакцій на стресову ситуацію. Охарактеризовано основні шляхи виходу зі стресових обставин, зазначено про необхідність формування стресостійкості, дотримання психологічної гігієни. Наголошено, що для подолання психологічного напруження потрібно виробити поведінкову активність та можливість виходу зі стресових ситуацій як під час навчання здобувачами вищої освіти, так і у процесі їх соціалізації, що сприятиме позитивному впливу на працезданість та продуктивність.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, здобувачі вищої освіти, емоційний інтелект.

Yadlovska O. Ways of overcoming stress resistance by students of higher education. The article examines the main aspects of the manifestations of stress among students of higher education, highlights the levels of stressful conditions themselves, as well as the types and levels of reactions to stressful situations. The main ways of getting out of stressful circumstances are described, the need to develop stress resistance and

psychological hygiene is indicated. Attention is drawn to the fact that in order to overcome psychological stress, it is necessary to develop behavioral activity and the possibility of getting out of stressful situations both during the study of students of higher education and in the process of their socialization, which will contribute to a positive effect on work ability and productivity.

Key words: *stress, stress resistance, students of higher education, emotional intelligence.*

Стресостійкість здобувачів освіти будь-якого рівня стає фундаментом якісного навчання, сприяє становленню та розвитку емоційного інтелекту, у подальшому формує компетентності щодо ефективної комунікації, уміння працювати в команді, конструктивно сприймати критику, розуміти суть соціальних ролей і відповідні права та обов'язки. За сучасних умов та вимог до навчальної діяльності стресостійкість здобувачів вищої освіти виступає актуальним питанням для розгляду, враховуючи різноманітні зовнішні чинники впливу на психіку здобувачів. Здобувачі освіти стикаються з проблемою опрацювання великих обсягів інформації та повинні набути вміння її структурування та аналізу, водночас необхідно виконувати різні за формою навчальні завдання. Також навчання відбувається онлайн, асинхронно, за змішаною формою, що теж вимагає концентрації, умілого планування та вміння переключатись з одного виду робіт на інший. Суб'єктивними факторами можемо назвати адаптацію здобувачів освіти до, так би мовити, авторського стилю та методики викладання різних викладачів: вимоги до усних відповідей з подальшими додатковими запитаннями щодо усієї теми, творчі роботи, продумана схеми дедлайнів усіх завдань, індивідуальне спілкування зі здобувачами та ін. або відсутність таких дій. Чинниками впливу на стресостійкість є військові події в Україні і пов'язані з цим вимоги безпеки, а також зайнятість самих здобувачів освіти, що поєднують навчання та роботу, можливо, і наукову діяльність.

На думку дослідників Р. Білоус та Я. Кармазіна, тривожність, пов'язана із взаємодією людини з іншими, є соціальною, виступаючи індивідуально психологічною особливістю, яка показує схильність людини до частих і інтенсивних переживань тривоги, що виникає в

ситуаціях соціальної взаємодії: спілкування і міжособистісної взаємодії, а також при діяльності в присутності інших людей. Людина з високою соціальною тривожністю більше стурбована відповідністю стандартам оточуючих, ніж своїм власним, відчуючи тривогу в соціальних ситуаціях, пов'язану з переконанням, що вироблене враження недостатнє для досягнення поставленої певної ролі. [...]. Загалом, виділяють три основних компоненти соціальної тривожності: когнітивний (наявність ірраціональних установок), емоційний (реакція на подію як загрозливу для особистості), поведінковий (уникнення соціально небажаних ситуацій) [1, с. 193].

Для формування стресостійкості здобувачів вищої освіти, на думку науковців С. Бужинської, С. Скляр, А. Даніліч-Скакун, важливу роль відіграють ресурси людини (матеріальні, фізичні, особистісні, інформаційні та інструментальні). До чинників, що формують стресостійкість у студентському віці, належать: вміння вирішувати проблемні ситуації під впливом стресу; низький прояв тривожності та індивідуально-психологічні особливості людини (впевненість у собі, оптимізм), задоволеність вибраною професією та позитивний емоційний фон. Такі вміння формуються шляхом проведення семінарів, практикумів, тренінгових занять та методів імітаційного моделювання під час вивчення різних освітніх компонентів у ЗВО, завдяки чому відбувається успішна адаптація, що формує впевненість у собі та мотивує здобувачів освіти до професійного розвитку [2, с. 58].

Окремо слід розглянути категорію здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, адже такі здобувачів можуть мати ознаки подвійного стресу, як у процесі входження до нових умов навчання, так і об'єктивних власних потреб з огляду на індивідуальний стан та психологічні особливості. Як зазначає М. Кудінова, у більшості випадків дослідники вирізняють високий, середній та низький рівні сформованості (розвитку) критеріїв. Рівень розвитку стресостійкості визначається ступенем вираженості у здобувачів вищої освіти з особливими освітніми проблемами критеріїв та показників, що входять до складу стресостійкості. Стресостійкість передбачає визначення ознак (критеріїв) і характерних особливостей (показників) розвитку, а також рівневих ступенів її вияву. Відповідно до структури стресостійкості в якості критеріїв виділяють особистісний (внутрішній)

та соціальний (зовнішній) рівні [3, с. 42]. Стресостійкість здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами обумовлена їх соціальною ситуацією розвитку та умовами їх життєдіяльності. Вони характеризуються нижчим рівнем нервово-психічної стійкості, більш пасивним ставленням до ситуації стресу, зниженим тонусом, неспокоєм, більшою мінливістю емоційного тону, негативним образом себе у порівнянні зі здоровими студентами [3, с. 44]. Таким чином, зазначена категорія здобувачів вищої освіти потребувати уваги з боку педагогічних працівників та одногрупників, також необхідно працювати над виробленням у таких здобувачів життєстійкості у цілому та розвивати позитивне ставлення до соціального життя та активної соціальної поведінки.

Необхідно звернути увагу на здобувачів вищої освіти – іноземців та їх процеси адаптації в українських закладах вищої освіти. Загалом, увесь студентський загаль, відповідно до рівня прояву стресостійкості у процесі навчання, класифікують на такі підгрупи: стресостійкі люди (готові до змін та легко до них пристосовуються); стресонестійкі люди (важко адаптуються до нових умов життя та складно змінюють власні установки, погляди та поведінку); стресотренуючі люди (завжди готові до змін та адаптуються поступово); стресогальмуючі люди (люди, що не здатні до змін під впливом навколишнього оточення). Саме на подолання напруження, зняття зайвої тривоги спрямована діяльність викладача-куратора як ментора та наставника. У переживанні стресу інокомунікант втрачає психічну гнучкість, сприймає життєві обставини надто прямолінійно та гостро, відчуває невизначеність і втрату опори [4, с. 110]. Слід підкреслити, що здобувачі вищої освіти іноземці стикаються, перш за все, з мовним бар'єром та відмінностями у культурі. Завдання освітніх закладів забезпечити викладання іноземною мовою дисциплін, а також якісно викладати українську мову задля якнайшвидшого входження здобувачів-іноземців до українського середовища. Разом з цим, необхідно проводити роботу зі здобувачами з боку психологів або кураторів щодо адаптації таких студентів. Фактично, вміле керівництво саме куратора допоможе якісно організувати роботу здобувачів-іноземців, а також підвищити їх мотивацію навчання, що сприятиме створенню сприятливого психологічного клімату в групі.

Безумовно, слід виробляти шляхи виходу зі стресових ситуацій та формувати стресостійкість в середовищі здобувачів вищої освіти.

Для того, щоб упоратися зі стресовими ситуаціями в період дистанційного навчання, Українська асоціація психологів радить адаптуватися до нової академічної реальності такими методами, як [6, с. 52]: *емоційний інтелект* – звертання уваги на емоції та переживання, уникання їх замовчування, робота з емоціями; *добробут тут і зараз* – не ізолювати себе від оточення; *інноваційне навчання* – тайм-менеджмент, варіативність розкладу роботи, виконання роботи за допомогою однокласників, що сприятиме спілкуванню, творчі практичні завдання; *взаємна підтримка* – підтримка викладачів через обговорення проблемних моментів, пов'язаних з навчанням, оцінюванням, внесення пропозицій, виявлення розуміння до роботи викладачів та однокласників.

Нейропсихологічну профілактику прояву та розвитку емоційного вигорання здобувачів вищої освіти необхідно проводити за допомогою методів когнітивно-поведінкової терапії для роботи з невротичними реакціями, підвищеною тривожністю та занепокоєнням; нейропсихологічні, саморегуляційні та саморелаксаційні антистресові техніки; технології розвитку мотивації до подолання синдрому емоційного вигорання, розширення нейропсихологічної компетентності щодо турботи про своє здоров'я та підвищення рівня психологічної гігієнічної культури; проведення інформаційного навчання щодо залежності показників нейропсихологічного рівня синдрому емоційного вигорання від психофізіологічних, біологічних та індивідуально-психологічних особливостей особистості [7, с. 197].

Серед основних порад щодо вироблення стресостійкості виділяють такі. Розробити систему пріоритетів у своїй роботі, навчитись казати «ні», коли досягається межа, після якої вже не виходить взяти на себе більше роботи; налагодити особливо надійні та довірливі стосунки з керівником, зрозуміти вимоги, стиль викладання, оцінку діяльності, обговорити проблеми у навчальній діяльності; не погоджуватись з керівником чи будь-ким, хто починає виставляти суперечливі вимоги (конфлікт ролей); повідомити керівнику чи іншим здобувачам освіти, коли відчуєте, що очікування або стандарти оцінки не зрозумілі (невизначеність ролей); обмірковувати відчуття нудьги або

відсутність інтересу до навчання з керівником або спеціалістом (психологом); щодня знаходити час для відпочинку [5, с. 115]. Як доводить практика он-лайн навчання, позитивну та якісну координуючу роль відіграє індивідуальне спілкування зі здобувачами, послуговування користуванням месенджерами та соціальними мережами під час організації навчального процесу. Здобувачі вищої освіти компенсують відсутність «очного зв'язку» під час занять через посередництво індивідуального спілкування за допомогою сучасних засобів інформаційного зв'язку.

Отже, здобувачам вищої освіти та науково-педагогічним працівникам слід приділяти значну увагу питанням формування стресостійкості як стосовно себе, так і в своїй діяльності. Емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль в соціалізації особистості та побудові і підтримці соціальних зв'язків. Безумовно, інтелект, спеціальні професійні компетентності, когнітивні зв'язки виступають фундаментом професійного становлення та розвитку. Однак емоційний інтелект сприяє новаторству, побудові командних проєктів, роботі в соціальній сфері. Формування стресостійкості ще в період навчання допоможе здобувачам вищої освіти швидко адаптуватись на робочих місцях та якісно виконувати професійні обов'язки.

Література

1. Білоус Р.М., Кармазін Я.О. Психологічні особливості соціальної тривожності студентів. *Молодий вчений*. 2016. №12. С. 192–195.
2. Бужинська С.М., Скляр С.М., Даніліч-Скакун А.А. Стресостійкість студентів як складник успішності навчання у ЗВО. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 55–59.
3. Кудінова М. Емпіричне дослідження рівнів стресостійкості студентів з особливими освітніми потребами. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2021. Вип. 4(53). С. 40–45.
4. Савіцька Т.В., Горбенко Є.В. Стратегія подолання стресових станів іноземними студентами на пропедевтичному етапі навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2021. Вип. 4. С. 108–112.

5. Філіпович А.Ю., Філіпович Ю.Ю. Впровадження у навчальному процесі нових методів стресостійкості. *Технології навчання: науково-методичний збірник*. Рівне : НУВГП, 2017. Вип. 16. С. 109–117.
6. Харко О. Практичні рекомендації дотримання психологічних умов формування стресостійкості студентів ЗВО в навчальному процесі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». 2022. № 14. С. 46–56.
7. Yadlovska O., Formaniuk Y., Chystovska Y., Nikolaiev L., Boiaryn L., Mateiko N. Neuropsychological Preventive Treatment of Emotional Burnout among University Students. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. № 13(1). С. 188–201.

Arkhipova Nina Yuriivna

*director of Odesa Secondary School № 33 of the Odesa City Council
of Odesa region*

Tkach Olga Viktorivna

*deputy director of Odesa Secondary School № 33 of the Odesa City
Council of Odesa region*

Shevchenko Nataliya Anatoliivna

*deputy director of Odesa Secondary School № 33 of the Odesa City
Council of Odesa region*

Karhina Nataliya Viktorivna

*teacher of Ukrainian language and literature, foreign literature
Odesa Secondary School № 33 of the Odesa City Council
of Odesa region*

MODERN VIEWS ON THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: CHALLENGES AND PROBLEMS

Absrtact. *The article is devoted to the coverage of approaches and the vision of the "New Ukrainian School" reform through the prism of the provisions of the classics of philosophical and pedagogical domestic and foreign pedagogical thought, which had an impact on educational changes in Ukraine. It was concluded that the modern reform of the "New Ukrainian School" in the field of general secondary education is based on deep*

Ukrainian educational traditions and ideas of prominent domestic thinkers and teachers.

Key words: "New Ukrainian School" reform, NUS, educational reform, school education, institutions of general secondary education, Ukrainian pedagogical thought, pedagogy, upbringing, education, educational traditions.

Архінова Н.Ю., Ткач О.В., Шевченко Н.А., Каргіна Н.В. Сучасні погляди на нову українську школи: виклики та проблеми. Стаття присвячена висвітленню підходів та бачення реформи «Нова українська школа» крізь призму положень класиків філософсько-педагогічної вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки, які мали вплив на освітні зміни в Україні. Окреслено ідеї вітчизняної педагогічної думки та їх реалізацію в підходах до реалізації реформи «Нова українська школа». Зроблено висновок, що сучасна реформа «Нової української школи» у сфері загальної середньої освіти ґрунтується на глибоких українських освітніх традиціях та ідеях видатних вітчизняних мислителів і педагогів.

Ключові слова: реформа «Нова українська школа», НУШ, освітня реформа, шкільна освіта, заклади загальної середньої освіти, українська педагогічна думка, педагогіка, виховання, освіта, освітні традиції.

Formulation of the problem. The development of the general secondary education system is one of the priorities of the development of the Ukrainian state. Diversity and multifaceted approaches and visions of reforming the school education system are a feature inherent in a modern democratic society, which involves taking into account the opinions of various interested groups in the development of modern educational policy: teachers, heads of educational institutions, managers of various departments, parents, the public, and employers. The modern reform of the "New Ukrainian School" (NUS), which is carried out in the field of general secondary education, has absorbed the expectations of the Ukrainian progressive society and is based on deep national educational traditions and a theoretical background related to both Ukrainian and foreign advanced pedagogical and theoretical ideas, which still remain insufficiently disclosed

in the scientific and pedagogical literature regarding the modern reform of the National Academy of Sciences.

Today, the implementation of the NUS reform is gaining momentum in practical implementation, educators and scientists face the task of constant scientific and pedagogical support of this reform. It is necessary to provide a detailed interpretation of the foundations and conceptual foundations of the National Academy of Sciences, to outline the main connections between the ideas of modern educational reform and the views of Ukrainian researchers and teachers for a better understanding of the origins and consequences of the reform for the national education system and to solve the important scientific and practical tasks of implementing the reform of the National Academy of Sciences, its essence and components. Therefore, the task of the research is to single out the conceptual foundations of the National Academy of Sciences, the origins of which lie in the ideas, concepts, approaches and practical activities of outstanding Ukrainian scientists and teachers, drawing parallels with the modern practice of the New Ukrainian School.

Analysis of recent research and publications. The conceptual foundations of education development and educational reforms are based on the positions of the classics of philosophical and pedagogical thought, in particular, such as Plato, Aristotle, Voltaire, J.-Zh. Rousseau, J. Dewey, V. Kilpatrick, E. Collings, E. Parkher, J. Locke, I. Kant, G. Hegel, M. Montessori, Ya. Comensky and national thinkers and educators – H. Skovorody, T. Shevchenko, M. Hrushevskyi, K. Ushinskyi, B. Grinchenko, V. Sukhomlynskyi, S. Rusova and others. The most important achievements of these outstanding figures include the ideas of natural freedom and equality of people, free education, the principle of conformity to nature in education, which promotes the free development of the child and occurs through the independent accumulation of life experience, the denial of authoritarianism, the combination of knowledge and activity in the educational process, by solving the set tasks, the accumulation of personal experience by students, the organization of the child's activities in the social environment, focused on enriching his individual experience, the need to create a national school, etc.

However, it should be noted that today there are different approaches to the interpretation of the reform of the NUS, in particular, such that it is

based exclusively on the ideas and approaches of a foreign pedagogical school. For example, the authors I. Viktorenko, I. Fed, N. Vovk establish correlations between the reform of the National Academy of Sciences and the functioning of the educational systems of other countries. They note that "the implementation of Ukraine's educational policy in the field of general secondary education reform began with the initial link of the educational system, taking into account the experience of Finland, Norway, the USA, Canada and Poland" (Viktorenko, 2022). These statements, in our opinion, are somewhat narrow and focused only on reflecting common trends in the development of educational systems in the world.

Taking into account the need to outline the domestic basis of the "New Ukrainian School" reform, as well as the insufficient research of these aspects and the existence of false statements about copying the components of the reform of the National Academy of Sciences from the experience of foreign countries, we consider it expedient to carry out an analysis of the theoretical and practical ideas of leading domestic thinkers and teachers and draw parallels with conceptual the principles of the National Academy of Sciences, which will make it possible to comprehensively understand the modern reform of general secondary education and fill the gaps in its understanding and interpretation.

The purpose of the research is to analyze the origins of the "New Ukrainian School" reform, to carry out an overview of the main ideas of the national progressive pedagogical thought and their embodiment in its conceptual foundations.

Presenting main material. The conceptual ideas of the "New Ukrainian School" reform were formed in accordance with the requirements of the times and new challenges that appeared before Ukrainian society after the Revolution of Dignity and the beginning of Russian aggression in Ukraine in 2014. On the one hand - the emergence of a clear European integration perspective, the rallying of a significant part of society around European universal values: respect for human dignity, freedom of choice and responsibility for it, democracy and nurturing of one's own national identity. On the other hand – Russian aggression, annexation and occupation of part of the territories, information war and the need to strengthen the defense capacity of the state.

Under these conditions, the task of creating such architecture of school education reform that would respond to these challenges arose. We can single out three main sources of conceptual ideas for the NUS reform:

1. The acquisition of Ukrainian pedagogical thought, which was concerned with the value and freedom of each individual, the establishment of Ukrainian statehood and the formation of the national education system.

2. Rethinking the experience and lessons of reforming general secondary education in Ukraine, in particular the transition to 12-year education.

3. Taking into account world and European trends in modern school education and creative adaptation of successful practices of leading educational systems of foreign countries.

The concept of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029 as a state policy was approved by the Government of Ukraine at the end of 2016, while educational reform is defined as a key priority not only in words, but with appropriate investments – targeted educational subsidies for its implementation (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2016). This prioritization of the development of national education resonates with the position of Taras Shevchenko, who sought to convey to Ukrainians the need to be educated, raised the role of education in society: "If you studied as you should, then wisdom would be your own" (Shevchenko, 1845). It was this opinion of the brilliant Shevchenko that became an important motive for the reform and was written on the wall of the building of the Ministry of Education and Science, meeting every employee or visitor.

The main approaches to the reform of the NUS, the stages of its implementation, were reflected in the Conceptual principles of the reform of the secondary school "New Ukrainian School", approved by the decision of the Board of the National Academy of Sciences of Ukraine on October 27, 2016. Among them: the updated content of education, based on the formation of competencies and end-to-end skills necessary for successful personal and professional realization; partnership pedagogy, which is based on communication, interaction and cooperation of participants in the educational process – teacher, student and parents; taking into account the needs and abilities of the child, implementing the principle of child-centeredness; active learning methods (problem-oriented, project-based,

research-based); education based on values, nurturing Ukrainian identity; increasing the time for teacher professional development; child-friendly, innovative educational environment.

According to the Law of Ukraine "On Education" (2017), "the purpose of education is the comprehensive development of a person as an individual and the highest value of society, his talents, intellectual, creative and physical abilities, the formation of values and competencies necessary for successful self-realization, the education of responsible citizens, who are capable of making a conscious social choice and directing their activities for the benefit of other people and society, enriching on this basis the intellectual, economic, creative, cultural potential of the Ukrainian people, raising the educational level of citizens in order to ensure the sustainable development of Ukraine and its European choice" (Verkhovna Rada of Ukraine, 2017, p.1). This goal of education does not lose its relevance, but only confirms it against the background of Russian aggression and the existential war of the Ukrainian people caused by it and rethinking the prospects of post-war development of the country. The choice of such approaches to education reform is undoubtedly based on the ideas and practical achievements of prominent domestic educators, teachers, psychologists and philosophers.

H. Skovoroda, a well-known Ukrainian philosopher and educator, is the founder of the "philosophy of the heart", which means the human mind and soul under the concept of heart. H. Skovoroda's pedagogical experience is connected with the Pereyaslav and Kharkiv collegiums, where he instilled in his students respect for the homeland, his people, parents, teachers and benefactors, developed natural inclinations and abilities. H. Skovoroda believed that a person should be brought up in society, in the process of various relationships and in the family environment. Later in the 20th century, these ideas of the "philosophy of the heart" were developed and embodied in the humanistic paradigm of education of V. Sukhomlynskyi (Kovalyov, 2007). At the center of G. Skovoroda's worldview is man, his spiritual world: whoever wants to be happy, he must first of all know himself, his inner essence, his spirituality or his heart. A significant place in the works of H. Skovoroda is occupied by the idea of "related work", which, according to the thinker, is a natural and organic need of every person. A

person who has not known himself cannot choose a field of activity and his vocations in accordance with his nature, therefore, he cannot be happy.

An outstanding Ukrainian humanist, poet, artist and thinker, T. Shevchenko is today a role model in the education of Ukrainian society. In his works, T. Shevchenko expressed valuable thoughts about education and upbringing of children, which should be understood as the origins of folk pedagogy and ethnology. All of the poet's work was aimed at the struggle against the enslavement of his people, and his participation in the activities of the Cyril and Methodius Brotherhood proved his desire to liberate the Ukrainian people from serfdom and the formation of an independent Ukrainian state, for which the poet was enslaved and expelled from his native Motherland. In his written and artistic works, T. Shevchenko discussed socio-ethical topics, reflected on the issues of family and national upbringing of children, insisted on the importance of raising children's love for their homeland, native language, folk traditions and folklore. An important contribution of T. Shevchenko to the development of Ukrainian pedagogical thought is his textbook for Sunday schools - "Bukvar Yuzhnorusskiy" (1860), which was accessible to every simple child, in it T. Shevchenko combined folk sayings and proverbs, cited examples of folk creativity, in particular, two people's opinions "About Oleksiy Popovych" and "Maria Boguslavka". The thinker assigns a special role in the folk school to the teacher - the bearer of the Ukrainian spirituality of the people, who is characterized by such traits as kindness and high morality.

K. Ushinskyi, an outstanding national pedagogue, considered folk pedagogy to be the source of his creativity and became one of the founders of national education. In his writings, K. Ushinsky emphasized that every nation has the right to its own national school and education system. The teacher emphasized the need for repetition in the educational process and substantiated the didactic foundations of teaching, which include the principle of consciousness, visibility, systematicity, and strength of the learning material being learned. He also emphasized that the national, psychological and sex-age characteristics of children should be taken into account when building the educational process. The teacher devoted a significant place to such important aspects as the development of students' cognitive activity, thinking and emotionality, the development of speech activity and ensuring continuity in education, spiritual and moral education.

K. Ushynskiy believed that education of folk and national cultural values develops a child's sense of civic duty, will, and Christian morals and virtues. He also considered the properly organized independent work of students, motivation for creativity, and the development of school local history to be important. Outstanding works of the teacher are a number of textbooks for primary school: "Children's World" (1861), "Native Word" (1864), a number of scientific articles (Sukhomlynska, 2005; Demyanenko, 2013).

The pedagogical legacy of V. Sukhomlynskyi had a significant impact on the development of school education and upbringing on a global scale, and on the concept of the National University of Higher Education in particular. The works of numerous domestic and foreign scientists are devoted to the analysis of his ideas and practical experience; modern education systems of many countries of the world are based on his approaches to the organization of schooling. Among the main ideas of V. Sukhomlynskyi, we will single out: a person-oriented approach (child-centeredness) to the child-personality as the highest value; distinguishing the teacher as a creative personality (creator, role model, luminary), an experimenter who knows how to evoke the joy of knowledge in children, is highly educated and intellectual, capable of self-knowledge and self-improvement. According to the teacher, school is a place where positive emotions prevail (a school of joy), and learning is based on effective pedagogical methods and approaches, kindness, awareness of the world of childhood, humor, and encouraging the child to learn. V. Sukhomlynskyi claimed: "Optimism, faith in a person is an inexhaustible source of creative energy, nervous energy, health of the teacher and pupil... Benevolence, reasonable kindness - this is what should be the atmosphere of the life of the children's team, the main tone of the relationship between the teacher and the children" (Sukhomlynskyi, 1977–1978).

H. Vashchenko, an outstanding Ukrainian scientist, teacher and philosopher, creator of national pedagogy, believed that the Ukrainian educational ideal should be based on traditions. The most educational ideal, according to G. Vashchenko, should be based on national history, the psychology of the people, folk creativity, which is reflected in the works of the best artists and writers, spiritual preachers of their people. H. Vashchenko was a follower of the ideas of H. Skovoroda, P. Mohyla, K. Ushynskiy, T. Shevchenko, etc., as evidenced by his work "Educational

Ideal". As the basis of his views on the ideal of Ukrainian national education, G. Vashchenko places faith in goodness, justice, and the ability to defend it around him. He opposes the Ukrainian educational ideal to the Bolshevik model of education, believes that it leads society to degradation (Vashchenko, 1976).

It is worth noting H. Vashchenko's contribution to the training of teachers, because the textbook "General Teaching Methods" (1929) was studied in almost all Ukrainian pedagogical institutes and technical schools. In exile, under the threat of accusations of nationalism, in the late 1950s, G. Vashchenko published the book "The Project of the Education System in an Independent Ukraine", in which he claimed that Ukraine would be independent and that the state needed a new education that should take into account the socio-political the structure of the state, as well as the psychological characteristics and national traditions of the Ukrainian people (Vashchenko, 1957).

An overview of the worldview ideas and educational concepts of domestic philosophers, public figures and teachers gives reason to assert that they became the basis of the concept of the "New Ukrainian School", the educational and subject environment of which should provide psychological comfort and promote children's creative expressions, by preserving the values of childhood, humanistic orientation education, development of students' abilities.

The ideas of outstanding teachers and thinkers are followed in the conceptual provisions of the National Academy of Sciences, which emphasize the importance of comprehensive development of the child with mandatory consideration of his age and individual development characteristics, the creation of a system of values, key and subject competencies, necessary skills that ensure his readiness for learning and a happy and successful self-realization in a democratic society (Bibik, 2019).

In addition, it is also necessary to dwell on the philosophical and educational theories related to these ideas, which influenced the modern educational reform and educational paradigm both in Ukraine and in the countries of the world. In this vein, the constructivist theory should be singled out, the founder of which was J. Piaget, an outstanding Swiss psychologist and pedagogue. J. Piaget developed ideas related to the cognitive development of a person, according to which a child, gradually

gaining experience, develops his abilities. J. Piaget distinguished four stages of cognitive development according to the age of the child: sensorimotor, preoperational, concrete operational, formal operational. He argued that cognitive development is the center of the human organism, and human utterances depend on the knowledge and understanding acquired as a result of cognitive development. J. Piaget believed that the basis of cognitive development is that a person makes sense of the acquired knowledge through personal experience and the interaction of knowledge and experience with each other. The scientist also considered the influence of other people on a child's individuality to be important. Under the influence of J. Piaget's theory, L. Vygotsky develops his ideas, who singles out the theory of social constructivism, emphasizes the importance of the socio-cultural environment and learning, and creates his vision of the interaction of the student and the immediate environment, which was separated into the theory of the "zone of immediate development" (McLeod). J. Bruner expanded the theory of L. Vygotsky, proposing the concept of "educational scaffolding", which involves supporting the student through the social and educational environment in the form of imaginary scaffolding that is gradually removed when the student has already "passed" through it.

The attitude towards the teacher, his role in building an environment for learning in the new Ukrainian school, his innovation is based on relevant provisions and ideas of outstanding teachers and philosophers of the past (T. Shevchenko, B. Grinchenko, S. Rusova, M. Montessori, J. Piaget, V. Sukhomlynskyi, L. Vygotsy, etc.). The NUS teacher must respect every child, believe in their success, be honest and be able to admit their mistakes, be consistent and fair, value children's efforts, and organize a stimulating educational environment (Bibik, 2019).

It is also worth noting the ideas of modern domestic teachers, which are a significant contribution to the development of the modern reform of NUS, they singled out key concepts and outlined the philosophy of changes in the education system in accordance with universal values and needs of modern society. V. Kremen, an outstanding modern teacher and philosopher, in his writings analyzes the essence of the new strategy of Ukrainian education in the conditions of globalization shifts, which consists in the formation of a "networked" person-personality, which is constantly self-developing and has a clear civic position, a sense of national unity and

patriotism, which is capable of creating changes and perceiving changes. A special place in the works and practical activities of V. Kremen is devoted to the reform of general secondary education as the Minister of Education (1999–2005) and as a scientist. According to the scientist, the key concepts of the modern philosophy of education in the postmodern era, with its changeability and multiplicity of being, are human-centrism and innovative personality. He claims that for the development of all spheres of the social/educational space, the philosophy of human-centeredness is one of the ways to solve the complex problems of today. As an administrator, V. Kremen singles out an important thesis regarding the educational reform in Ukraine, believes that for an effective and qualitative transformation of the national education system, it is necessary to understand the essence of civilizational processes and changes, to take into account the conditions and challenges of today, as well as the prospects for the development of society: "globalization of dangers and of risk in the post-industrial world requires strengthening the pedagogical component of the civilizational process" (Kremen, 2008).

It is also necessary to note the works of modern teachers, whose thoughts and views are a significant contribution to the development of pedagogical ideas of the New Ukrainian School, among them: V. Ognevyuk, O. Savchenko, N. Bibyk, O. Lyashenko, R. Shiyan, Sh. Amonashvili, – the positions of these scientists-pedagogues develop approaches to the organization of education and shape the content of modern NUS. Thus, O. Savchenko, a well-known modern scientist and teacher, actively introduced didactic approaches to the formation of creative thinking of primary school students. She made a significant contribution to the development of the theoretical foundations of primary school didactics, in particular, the identification and justification of conceptual differences between cognitive and competence approaches in the formation of content and teaching methods, the justification of the terminological field of the competence approach for primary school (Savchenko, 2014). V. Ognevyuk analyzed the essence, place and role of education in the value system of sustainable human development, the worldview and methodological foundations of understanding and improving the basic content, structure and functions of the modern Ukrainian education system, the creation and implementation of its value paradigm in the conditions of globalization and

integration into the world educational space. N. Bibik, a scientist and the author of numerous textbooks for primary school, opened a scientific discourse of the search for the theoretical foundations of competence-oriented education as the target orientation of education (Bibik, 2008, pp. 408–409). In her works, the researcher analyzes the issue of evaluating the educational achievements of students from the point of view of their acquisition of key and subject competencies (Bibik, 2015, p.47-58).

O. Lyashenko, a teacher and scientist who has a significant output of didactic works on teaching physics at school, focuses his main attention on evaluating the educational achievements of students through the prism of the competence approach. He is an active developer of NUS standards and continues to work on issues of monitoring the quality of education in the European vision (Lyashenko, 2019, p. 3-5). R. Shiyan raises the issue of education management and singles out the state-public management of education as an important mechanism that allows to change approaches to the organization of the educational process, coordinates work on educational standards within the framework of the NUS in the reform support team at the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Conclusions and prospects for further investigations. An overview of the main ideas of domestic classics of philosophical and pedagogical thought regarding the implementation of secondary education and human development, namely, domestic thinkers, teachers and scientists, including H. Skovoroda, T. Shevchenko, K. Ushynskiy, S. Rusova, B. Grinchenko, H. Vashchenko, V. Sukhomlynskyi, etc., gives reason to claim that their pedagogical work is the basis of conceptual approaches to the implementation of the "New Ukrainian School" reform.

The views of scientists and pedagogues-practitioners regarding domestic school education, human development, their worldview and methodological principles regarding Ukrainian education became the origins of the conceptual provisions of the National Academy of Sciences, including: consolidation of universal human values and a humanistic worldview; national school; teaching in the native language; education of love for the Motherland; innovative approaches to learning, new methods and forms of learning; competence approach; child-centeredness; creation of a favorable educational learning environment, psychological comfort for the

child; highlighting the role of the teacher-innovator; roles of the family and family upbringing, etc.

These provisions significantly influenced the change in society's attitude to secondary education and its role for a person; therefore it is important to thoroughly understand the implementation of the reform of the National Academy of Sciences, its results, taking into account the socio-economic and political situation in the state.

We see the prospects of further research on the deployment of the "New Ukrainian School" reform in the need to take into account its course in constantly changing conditions, in particular during the war and in the context of post-war development, taking into account modern educational trends.

References

1. Бібік, Н. (2008). Компетентність у навчанні. Енциклопедія освіти (2-ге вид. допов. та перероб.), С. 408–409.
2. Бібік, Н. (2015). Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. Український педагогічний журнал, (1), 47–58.
3. Бібік, Н. (2019). Нова українська школа: порадник для вчителя. Літера ЛТД.
4. Ващенко, Г. (1976) Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vykhovnyi_ideal_Zapysky_vykhovnyka.pdf.
5. Ващенко, Г. (1957). Проект системи освіти в самостійній Україні. Вид-во Центрального Комітету Спілки Української Молоді (СУМ). URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/11047-vashhenko-g-proekt-sistemi-osviti-v-samostiyniy-ukrayini/>.
6. Вікторенко, І., Федь, І., & Вовк, Н. (2022). Витоки та теоретико-методологічна база започаткування та реалізації реформи нової української школи. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти, 2(17), 15–30.
7. Дем'яненко, Н. (2013). Ушинський Костянтин Дмитрович. Смолій, В. (ред), Енциклопедія історії України: у 10 т., 257.
8. Джус, О. (2018). Українська національна школа: ідеї Софії Русової в сучасній освіті. Учитель початкової школи, 10, 3–6.

9. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
10. Ковалів, Ю (2007). Філософія серця. Літературознавча енциклопедія: у 2 т., 534.
11. Кремень, В. (2008). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Пед. думка. 428 с.
12. Ляшенко, О. (2019). Модернізація змісту освіти як чинник реформування української школи. Фізика як змістовий і концептуальний елемент природничої освіти і її роль у процесі розбудови нової української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Чернігівські методичні читання з фізики та астрономії, 2019». Десна, 2019, 3–5.
13. Маклауд, С.А. «Піаже. Когнітивна теорія». Просто психологія. URL: https://search.credoreference.com/content/entry/edinburghthinkl/jean_piaget/0.
14. Нагачевська, З., Джус О. (2007). Софія Русова. З маловідомого і невідомого. Ч. 2: Сеньйорка українського жіноцтва... Гостинець.
15. Огнев'юк, В.О. (2003). Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) [Неопубл. дис. д-ра філос. наук]. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.
16. Пастух, Б. (2006). Борис Грінченко – безкомпромісний лицар національної ідеї. Книжковий світ.
17. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» № 988-р. (2016, 14 грудня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
18. Савченко, О. (2014). Упровадження компетентнісного підходу в початкову освіту: здобутки і нерозв'язані проблеми. Рідна школа. 4–5 (квітень–травень), 12–16.
19. Сковорода, Г. (2011). Повна академічна збірка творів. (Ушкалов, Л., ред). Вид-во Канад. ін-ту укр. студій.
20. Скрипник, П. (2004). Грінченко Борис Дмитрович. Енциклопедія історії України : у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, Т. 2 : Г–Д, 206.

21. Сухомлинська, О. (2005). Ушинський Костянтин Дмитрович. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття. Київ: Либідь, 284–292.
22. Сухомлинський, В. (1977–1978). Вибрані твори у 5-ти т. Т.2.
23. Шевченко, Т. (2003). І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє. Зібрання творів: У 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847, 348–354.
24. Шевченко, Т. (2003). І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє. Зібрання творів: У 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847, 737–740.

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ПУБЛІЦИСТИКА

ФОРМУЛА ЖИТТЯ В ДІЇ: СЕКРЕТИ ТВОРЧОСТІ ТА УСПІХУ ВІД ЧЛЕНІВ ГО «ІННОВАЦІЙНІ ОБРІЇ УКРАЇНИ»

Найкраще, що можуть робити освітяни й митців у часи війни – тримати свій фронт на захист національної мови та культури, плекання традицій та формування нових. ГО «Інноваційні обрії України» це розуміє і пропонує безліч можливостей заявити про себе, поділитися досвідом, висловити найважливіше.

Однією із таких можливостей Фестиваль поезії «Формула життя», який проводився в онлайн-режимі на платформі Zoom 28 січня та 4 лютого 2023 р. Захід було ініційовано й проведено ГО «Інноваційні обрії України» з метою знайомства з новими членами організації, відкрити нові грані творчої діяльності постійних членів та зануритись у світ українськомовної поезії, яка фіксує події сучасності і виражає стани та емоції, дозволяє виразити себе та надихає інших. Вийшло справжнє цікаве, чуттєве камерне свято поезії.

Кожен зі спікерів презентував себе як творчу особистість, познайомив зі своєю творчістю – поетичною або творчо-педагогічною, доторкнувся до струн душі кожного із присутніх.

У перший день учасники презентували переважно поезії свого авторства. Практичні психологи й фармацевти, вчителі-філологи та досвідчені митці слова – усі ділилися секретами свого натхнення на життєвому шляху. І варто згадати найяскравіші моменти цієї події, найважливіші слова, промовлені спікерами, щоб кожен міг визначити для себе власний рецепт професійного успіху й самореалізації.

Так, Дмитро Гордієвський, практичний психолог та вчитель іноземної мови та зарубіжної літератури Щербанівського ліцею Полтавської області, поділився своєю формулою життя, розповів про шлях до написання віршів, подав на розгляд присутніх власну

авторську символічну поезію. Його тексти – це візуальні образки, якими він вимальовує думки й почуття. А символічність картин набуває у свідомості аудиторії своєї візуальної та значеннєвої реалізації:

*Небо вгорі фіолетове,
Змінюється, страждає,
Набуває нових відтінків...*

<...>

*Життя – волошкове поле,
Що вигоряє під сонцем,
З синього жовтим стає
І, не скорившись, гине.*

Авторська символіка вибудовується завдяки використанню широкого інтертекстуального поля: у творах можна зустріти міфічних героїв та літературних персонажів, відчувати алюзії на відомі сюжети:

*Злиття двох світів непізнаних
Сягає безмежності ніччю.*

Ні, не зустрінусь з Офелією...

або

*Хто був Ікар? Митець чи божевільний?
Наблизився до сонця і зомлів...*

У сувору реальність повертає Наталія Кушнір, за професією фармацевт, душа якої повниться поетичними образами. Вона виступила свого роду хронікером воєнних подій в Україні, «голосом», що «озвучує» історії людей з Чернігова, Києва, Маріуполя, Дніпра тощо, які втікали від війни або стали її жертвами.

Зустрічаються серед її поезій і т.зв. «медійні», які органічно накладаються на відео з місця трагедій, які транслюються в ЗМІ і соцмережах, а тому кожна фраза стає «зримою», оживає, ще глибше поникає в душі слухачів. Так, наприклад, один із віршів був присвячений трагедії у Дніпрі, де в багатоповерхівку влучила ворожа ракета, а під завалами опинились люди:

*Живі виходять люди, вберегли!
Усі, хто міг, молились, як могли.
І Ангели свої могутні крила
Підставили під ці багатотонні брили.*

У поезії Н. Кушнір можна відчувати палку віру в українських воїнів та стійкий народ України:

*Твої сини і дочки – горда нація,
Дух незалежний, воля у серцях...
Козацька сила й мудрість в нас закладена...
Ніким не скорена й незламна у віках!*

Ольга Деркачова, докторка філологічних наук, професорка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, письменниця, відома як авторка любовних романів та малої прози, виступила на фестивалі зі своїми авторськими поезіями. Її історії ліричні, сповнені неповторних метафор і чуттєвої образності. Війна як загальна трагедія українського народу вписується в індивідуальну історію кохання й боротьби її ліричної героїні:

*Не розпитуй мене, як мені, взявши в сні у долоні моє лице,
Де садили троянди терпкі і червоні, там давно ніщо не живе,
Час приходу у світ мовчазних хризантем вже мина,
Не минає війна – до зими? До весни? Хто там зна...*

За основне життєве кредо на тепер О. Деркачова обрала слова Лесі Українки: «Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі». Лірична героїня її поезії вже традиційно для письменниці викazuje силу внутрішньої стійкості й готовності йти до кінця у боротьбі за своє щастя та внутрішню і зовнішню свободу. Така стоїчність переноситься нею і на питання загальнонаціонального значення, адже те, що відбувається навколо, – це творення нового світу, яке вимагає Жертви, як було на початку нової ери:

*Той, що таки не мине, сяде із нами за стіл,
Зніме бронезилет, засіє на гнів і біль,
Скаже про те, що там вже народився Бог,
Що першим було не слово, а вибух серед тривоги,
Йосип Марію несе, шириться світом вість –
Буде кривавий вертеп... Плачуть царі в бліндажі...*

«Мети досягає той, хто її прагне», – з таким життєвим кредо виступила Марина Тихоненко, учитель української мови і літератури, англійської мови в опорному закладі «Кобеляцький ліцей №2 імені Олеся Гончара Кобеляцької районної ради Полтавської області». Виступ спікерки на тему «Поезія – це завжди неповторність, якийсь

безсмертний дотик до душі...» презентував її формулу життя крізь призму поезії Ліни Костенко. М. Тихоненко відзначила певну спорідненість свого світовідчуття із творчістю класика української літератури. Її виступ був справжнім театральним дійством, де історія становлення духу мисткині супроводжувалась декламацією уривків її поетичних текстів.

На другий день фестивалю поезії «Формула життя» спікерками виступили членкині ГО, високопрофесійні та надкреативні педагогині закладів освіти різного рівня.

Перша спікерка, Надія Кобилко, викладач української мови та літератури вищої категорії, «старший вчитель» філії ДНЗ «Охтирський центр ПТО» смт Велика Писарівка Сумської області, ознайомила присутніх із тими постулатами, на яких ґрунтується її життєвий і професійний шлях: «Усе, що починається з любові, приречено на успіх» (Н. Хілл); «Не помиляється тільки той, хто нічого не робить»; «Не всі можуть досягти успіху, але успіх приходить тільки разом із самовдосконаленням та рішучістю» та ін. Розповідь Н. Кобилко про педагогічну діяльність, залюбленість у слово та поширення цієї любові серед своїх учнів перемежовувалась із віршами її земляка, Володимира Затуливітра.

Творчість земляка надихнула спікерку на опанування слова, тож серед віршів митця Н. Кобилко презентувала й власний, який якнайкраще описує всі її життєві цінності, радощі й сумніви:

Своє життя прочитую по нотах:

Одна щаслива, друга, ще і ще.

А що в житті? Лиш діти та робота,

А це, повірте, зовсім не просте.

Люблю ранкове сонце, що несе

Прийдешній день із негараздами й гараздами,

З усім-усім, що так мене веде

В наступний з безкінечними питаннями.

<...>

І відповідь приходить не одна,

Бо завжди вибір є, який?

Я ж обираю зміст Цього життя,

Якщо не це, по-іншому не треба.

Оксана Лихошапка, вчителька української мови та літератури комунального закладу «Слоутський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, дошкільний навчальний заклад «Волошка» Березівської сільської ради», ділилась секретами свого особистісного і професійного становлення під гаслом: «Навчаючи – учись, навчаючи – твори, у процесі творчості – навчай». Спікерка розповіла про те, як почала писати вірші, що її надихає і підтримує, декламувала власні твори. Тематика цих поезій розмаїта: описи природи рідного краю, щоденні радощі й турботи, присвяти Т.Г. Шевченку, Україні, але всі вони сповнені щирості й любові. Не випадково спікерка зачитала на заході вірш, присвячений Кобзарю та його перебуванню на Глухівщині, в її рідному краї, адже це ті цінності, які наповнюють душу кожного українця:

*Бо на славній Глухівщині
Побував же тричі ти.
Перший раз, як мовлять люди,
Ти вітав товаришів.
Другим разом по заході
Оспівав свій рід людський.*

<...>

*Втретє ти тут побував
Хутір Білявський повідав*

<...>

*Ти, товаришу, Кобзарю,
Землю славу покидав.*

Кандидатка філологічних наук, заступниця директорки Початкової школи імені Софії Русової Івано-Франківської міської ради Олеся Дибовська визначила за один із дороговказів свого життя вислів А. Шептицького: «Спільне добро чинить із людей одне тіло, а якраз те спільне добро є основою всякої любови». Вона розповіла, як поєднує свою любов до слова з педагогічною діяльністю, познайомила зі своєю поезією та презентувала творчий проєкт «Інтонації» (Івано-Франківськ, 2018), в якому вміщено її поезії в прозі.

Її твори – історії про любов: любов до рідної землі, близьких і рідних, коханої людини, до свободи, любов як сенс життя і любов як гра:

*у ці короткі зимові дні
ніч торкається скроні вже пообіді
спершу зухвало так ніби підморгуючи запрошує до гри
ти чи ніч
ніч чи ти
хоч ти і знаєш що у такій нерівності не перемогти
але вигадуєш якусь химерну стратегію і робиш із гри
математичну*

нерівність

І, безумовно, не позбавлена уваги тема війни, коли любов до людей стає всеохопною, свого роду захисним бар'єром:

*під звуки нічних сирен що ріжуть темряву ніби лезо надміру
заточеного
ножа*

*вчергове прошу «Господи, допоможи»
вціліти всім близьким і далеким знайомим і ніколи не баченим
дітям і батькам
бо яка тут різниця у іменах прізвищах посадах і статусах
якщо ми однієї крові
тієї що заважає своєю присутністю в жилах живих*

Всі виступи були цілими моновиставами, у яких спікери змушували присутніх сміятися й сумувати, згадувати дитинство, проводити паралелі з теперішнім та поринати в уявні світи. А той факт, що, за велінням долі, за два дні фестивалю виступили саме 7 спікерів, засвідчує, що наша спільна формула життя приведе лише до щастя!

І те, що всі спікери – члени ГО «Інноваційні обрії України», ще краще продемонструвало, яка багата наша організація на розумних, інтелігентних, креативних людей різних професій і сфер діяльності, котрі тримають наш культурно-освітній та науковий фронт!

ЖИТИ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ, ПЕРЕМАГАТИ ЗАРАДИ ЖИТТЯ

Пірог Є. Сім дорослих днів: повість: українською мовою для середнього та старшого віку. К.: Видавничий центр «12», 2019. 232 с. (Літературно-художнє видання).

Пірог Євгенія Олександрівна – сучасна українська письменниця. Вона є громадським діячем, членкиня Співки письменників України. Здебільшого пише дитячі твори, тому взяла собі псевдонім Казкарка Джині [вікі]. Євгенія є засновницею ряду громадських організацій, зокрема: «Азарт» (м. Нововолинськ, 1993 р.), «Альфа» (м. Рівне, 1998); студії радіомовлення школярів («Радіо 2000 Гц»); учнівської газети «Спалах», ресурсного центру «Дитинець» (2014 р.) (рис. 1).

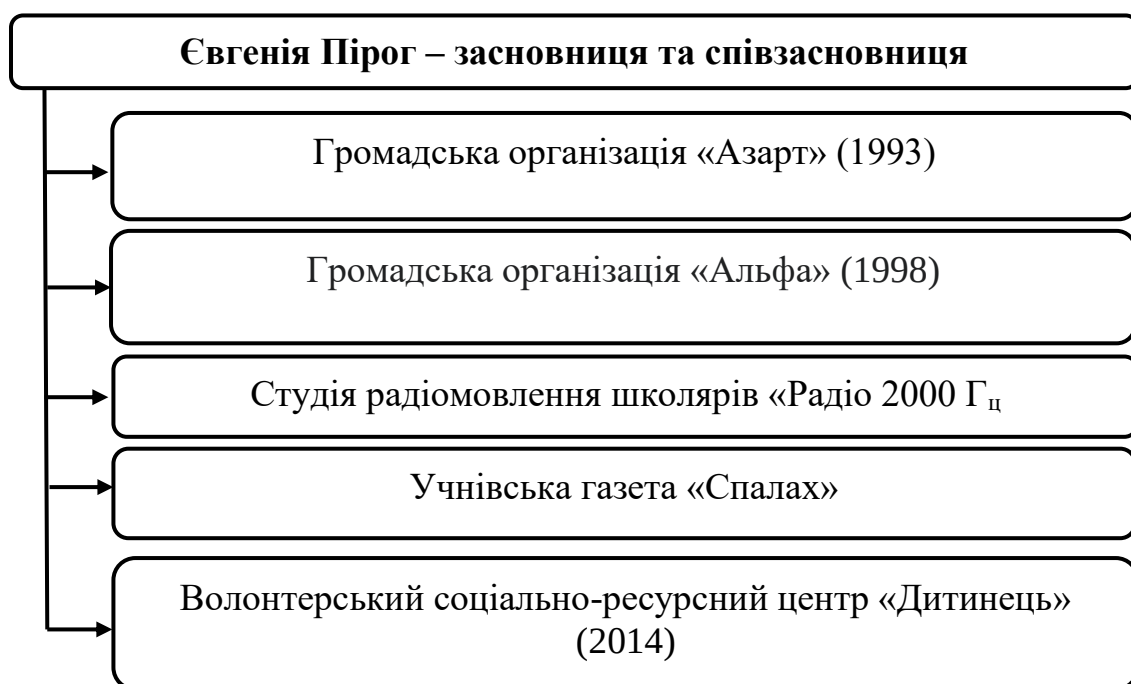

Рис. 1 Діяльність Є. Пірог та її долученість до професійних організацій

Книга Євгенії Пірог «Сім дорослих днів» є продовженням книги «Тридцять перший меридіан». Головним героєм обох творів є хлопчик Петрик – підліток з України, який перебуває на інвалідному візку. Він розумний та допитливий, любить подорожувати, цікавиться історією.

Євгенія Пірог є автором-організатором національних рекордів України щодо ручних книг та проектної діяльності.

1. «Казковий гопак» (танцювальний флешмоб) (2013)
2. «Добро-дій» (книга ручної роботи про добро) із залученням значної кількості авторів.
3. «Дмитрикова бібліотека» – підтримка людей з вадами.
4. «Срібна книга» – великоформатна ілюстрована книга

Письменниця має великий письменницький досвід, що дозволило їй створити твори різного жанру: поетичні твори для дорослих та дітей, науково-популярні та детективно-соціальні повісті, соціально-філософські казки (рис. 2).

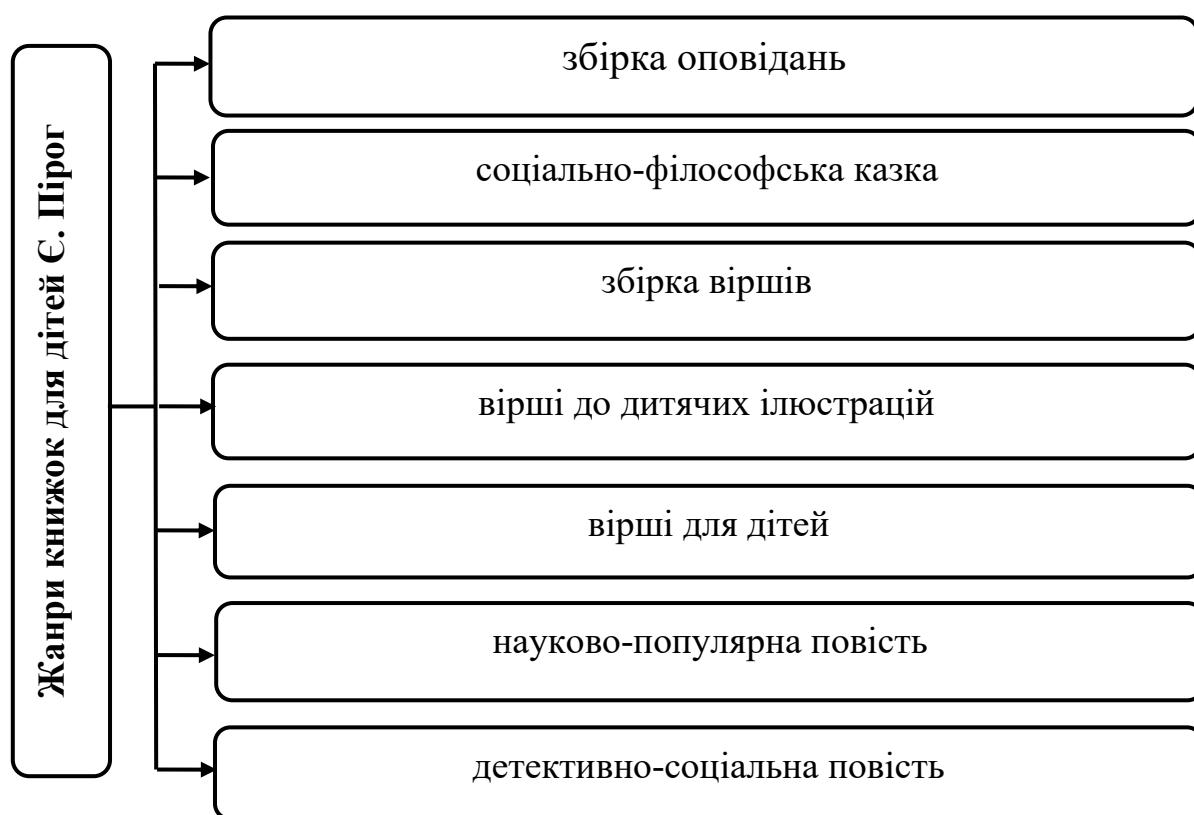

Рис. 2 Жанрова палітра творів Є. Пірог

Серед досягнень Є. Пірог – подорожі на ведення власного сайту з творчими проектами «Всі мрії». Письменниця створює пісні для дітей, записує радіопрограми для школярів, пише сценарії. У 2016 у видавництві «КМ-Букс» вийшла друком збірка оповідань письменниці під назвою «Дорожні історії».

Але творчий доробок письменниці складають книжки для дітей, які Є. Пірог почала писати у 2010 р. На сьогодні маємо 9 дитячих книг письменниці:

1. «Мрії збуваються. Казкова історія, яку розповів Різдвяний Янгол» (2010)
2. «Хлопчик Вітерець та Золота Планета» (2010)
3. «Тату, почитай!» (2014)
4. «Марися та котячі походеньки» (2015)
5. «Сукня мами кенгуру» (2016)
6. «Сильвестр та друзі» (2016)
7. «Кіт Мармур та різдвяні пряники» (2016)
8. «Астронавти з Великої Росяної» (2016)
9. «Твої книжкові шпаківні» (2017)
10. «Тридцять перший меридіан» (2019)
11. «Сім дорослих днів» (2019)

Серед останніх творів письменниці слід виокремити твір під назвою «Сім дорослих днів». Твір Є. Пірог «Сім дорослих днів» містить історію про Петрика, який відправився у подорож до Атлантики. Там він знайомиться з новими друзями, відвідує невідомі для нього місця, потрапляє у незвичні для нього ситуації. Головне для нього – йти до власної мети, мріяти – впевнено крокувати вперед і не розчаровуватись в житті. Інвалідний візок не є перешкодою для мандрівок Петрика. Він долає усі перешкоди та пізнає багато нового.

Твір починається з середини (дня прибуття) і перший розділ має назву «Острів». Читаючи перші рядки читач розуміє, що головного героя звать Петрик, йому 15 років і він перебуває на інвалідному візку. Петрик знаходиться на борту пасажирського лайнера «Сауо Blanco»: він «відчував» океан та солону воду: «Петро відчув смак цих діамантових розенпів: по-перше, захищало скло. По-друге, він з дитинства фактично не мав змоги досліджувати дотиком, відколи м'язи втратили силу й слухняність. Той вирок дав мозкові команду сприймати світ інакше – думками, знаннями, уявою» [1, с. 5].

На лайнері Петрик відчував дотики, оскільки на нього ніхто не звертав уваги. Йому насправді хотілося спілкуватися, бавитися, але постійні питання з приводу стану постійно бентежили його: «І нікому

до нього, Петрика, нема діла. Не перемовляються нишком, не оглядаються, і нема в їхніх очах німого запитання: «Що це з ним?» [1, с. 7].

Є. Пірог уже на початку твору вказує на те, що мова піде про подорож Петрика, який постійно буде перебувати на інвалідному візку. Тут доречним є представлення авторкою нового візка для головного героя твору: «... морська подорож Петрові теж не докучала: встиг отримати до від'їзду новий візок, виготовлений на заводі за індивідуальними мірками. Комфортний, наскільки це можливо, і компактний – півроку чекав» [1, с. 7–8].

На сторінках твору бачимо нових знайомих Петра – Стіва, або Степана, який є волонтером та приставлений до нього. Також присутній у творі Джу Сі, з яким вони комунікують та добре в розмові проводять час. Джу Сі з Китаю, теж, як і хлопці їде на міжнародний тренінг і хоче добре вивчити українську мову: «Хочу вчитися в Києві на програміста: ваші ІТ-фахівці знані у світі. От, мову вчу. Комп'ютерна в мене на рівні, тож опановую українську» [1, с. 12].

У творі вже у другому розділі під назвою «Окрилений» згадується Оля – київська подружка Петрика. Тобто розуміємо, що ця книга є продовженням першої книги Є. Пірог «Тридцять перший меридіан»: «Від часу їхньої літньої зустрічі в Києві Олі вже виповнилося шістнадцять, тепер вона вчиться в одинадцятому класі й обирає виш для вступу» [1, с. 16]; «... друзі переписувалися в соцмережі: вишукували зручні квитки за океан, легкі стикування, з'ясовували дорожні умови – усе, задля візуалізації омріяної подорожі та наближення удачі» [1, с. 16–17].

Петрику подобається подорожувати. Він радіє перельотам, насолоджується дорогою, оскільки здійснюється його мрія – мандрувати за океан. Він вдячний усім, хто дотичний до його щасливої долі – Олі, мамі Мілі, сестрі Аліні.

У третьому розділі, ще не починаючи читати, розуміємо, що мова піде про перший день перебування на острові. Розуміємо, що це середина – середина тижня. Прокинувшись, Петрик побачив гарну дівчину – це була Ліля з Варшави: «З Європи летіли різними рейсами... Запамятав її білісінькі коси, тонкі руки, неначе прозору шкіру і кристалий капелюшок, оперезаний синьою стрічкою з бантом» [1, с. 18]. Прибувши на острів, Петрик та Стів знайомляться з іншими

учасниками тренінгу. Їх вітає Світлана – куратора групи. Вона знайомить їх з Жаклін (майстринею фенічок), Даяною (міс Південна Кароліна). Шість молодих людей та куратор Світлана вже на острові Ізабель – Петрик, Стів, Джу Сі, Ліля, Жаклін, Даяна та Світлана. Молоді люди із захопленням з буса дорогою до Монте Санто спостерігали за красотами. Гарно розмістившись у кімнатах, підлітки готові були до нових дій, а «Острів був готовий відкривати свої дива і таємниці» [1, с. 27].

Коли підлітки адаптувались на острові, куратор Світлана нагадала їм умови та завдання тренінгу: «... Наша Ліга – спільна міжнародна дослідницька програма. Кожен з Вас – лідер у своїй номінації. Важливо, що ви не копіюватиме відомі дослідження чи приписи, а шукаєте власні творчі рішення, свій креатив. Нема потреби доводити мені, що ви – молодіжна еліта, яка вміє вчитися. Просто тепер, тут, за кілька днів, ви маєте стати командою» [1, с. 33–34].

Підлітки повинні були за час перебування на острові додатково підготувати свято – міжнародний концерт, за який отримають бонус – «поїздку в справжні джунглі – Парк Ель-Юнке на головному острові» [1, с. 35]. Відпочинок на сонячному пляжі приємно всіх вразив. В дружній компанії на пляжі Петрик відчував себе комфортно. Теплий пісок грів усе тіло, він насолоджувався життям. Спостерігаючи за друзями, Петрик вголос промовив, що вони мокрі, але щасливі. Він навіть не зрозумів одразу, що свої думки сказав вголос та його всі почули. Це, на його думку, гарна сцена, бути мокрими та щасливими, але Петрик так не може: «Ті притихли, розуміючи, що по життєво пов'язаний із візочком хлопчина не матиме їхньої безтурботності. І як із цим бути їм, юним та здоровим? Не перебирати ж чужий тягар на себе? Не знали, що казати. Могли єдине: побути поруч» [1, с. 38]. Стів добре потоваришував з Петром, він добре до нього ставився: «Стів дружньо поплескав по плечу ляльково-нерухомого друга, якого котив у візку посеред себе» [1, с. 41].

Куратор Світлана ввечері повідомила підліткам про те, що в «Першій Асамблеї Закритої ліги» повинно було бути п'ятеро осіб. Однак організатори збільшили кількість учасників, тому вони всі повинні бути активними. Даяна та Петрик за кордоном вперше, і підлітки дізнаються про це, коли розповідають про себе. Через

питання, які адресовані групі, Світлана домагається, аби кожен із учасників тренінгу дізнався один про одного досить багато. Світлана захопила підлітків грою, де кожен учасник дізнався багато цікавих біографічних моментів власного життя.

Петрикові подобалось подорожувати, але він згадував своїх рідних та ті місця, де бував частіше: «Крізь дрімоту хлопець згадував своїх. Ось вони з мамою купують морозиво в сільському магазині, дзвонять монастирські дзвони, люди йдуть на недільну службу; а он школа, така далека і така маленька звідси. Як там вони всі? А він, їхній Петрик, аж ось де! Посеред раю..!» [1, с. 58]. Петрик відчував якісь нові почуття до Лілі. Він прокидався зранку та думав про неї: «Цікаво, Ліля зараз спить? Мабуть, долонька під щокою. І вії злегка тремтять: щось їй сниться. Він лагідно торкається її білявого волосся» [1, с. 59]; «Петру згадалась київська подружка Оля, як звично і просто йому з нею. І Лілею не так. Якимось піднесено, осяйно і лоскотно. Наче вітерець пробігає понад травами» [1, с. 62].

Однак Ліля в Петрику бачила суперника. Вона думала, що справді, він є тим переможцем, який краще за неї: «Я заздрила тобі. Заочно. Як перемножую номер один. .. Отими базіканнями, хай їм грець, нашпигували: «змарнувала шанс, якийсь нікчема обскакав...», а виявляється, «першим у змаганнях був ти» [1, с. 62].

Далі події у творі змусили читача повірити в те, що справжня дружба існує. Підлітки відкрились один одному, сказали правду, а далі сіли снідати на знак примирення за «гострі» слова: «Вони сиділи в кімнаті. Ліля пооббирала фрукти й тоненькими шматочками вкладала їх Петрові до рота, а часом і собі» [1, с. 64].

Куратор Світлана разом із підлітками поїхали на бусі подивитися краєвиди та послухати цікаві історії місцевості, яку вони вивчали. Під час поїздки місцевостями острова, Петрик хвилювався, хто той шостий учасник, який виявився зайвим у тренінгу. Він знав одне – просто так не здаються, він повинен пройти всі випробування.

Дорогою вони заїхали придбати фарби, далі натрапили на квіткову садибу, ферму. Придбали саджанець авокадо, овочі і фрукти. На шляху вони побачили парк «Сейба», чудом якого є велетенське дерево сейба. Біля цього чудового дерева підлітки зі своїм наставником вирішили зробити за своїм уподобанням зони та вигадали собі сценічні

імена: Жаклін – Жа, Лілія – Лі, Даяна – Да. Діалог трьох дівчат говорить про те, що вони потоваришувались, добре можуть комунікувати та не замикаються у собі. Підлітки фантазували, мріяли, вигадували подіум та гарне оточення, навіть вишили QR-код, який важко зчитувався сучасним телефоном. Усе, що відбувалось навколо підлітків, знімав на відео Петрик, у тому числі ритуал садіння авокадо Світланою в кам'янисту землю.

Питання інклюзивного простору у творі авторкою піднімається через уста Петрика, який в інвалідному візку перебуває досить довгий час: «Що далі? Яке в нього, Петра, в його одвічному візку, майбутнє? Про людське око всі милі, всі до нього добрі, а на справді? Чи можна у таку людину, як я, закохатися? Думати про неї... Писати їй листи... Разом шукати сенс життя. У чому цей сенс? Для чого я прийшов на цей світ?» [1, с. 88]. Треба додати, що подібні питання були в голові Петра постійно. Він не міг знайти на них відповіді, вони бентежили його, хвилювали. Петрик в смс спілкується з Лілею. А, насправді він їй довіряє, вона його друг та порадник.

Уже третій день підлітки на острові. Петрик вже звик до того, що Джу перед ранковою пробіжкою вивозив його на двір. Підлітки в день народження Стіва вирішили поплавати. Вони орієнтувались не на дайвінг із повним зануренням під воду, а сноркелінг – занурювання з маскою і трубкою. Петрик справді робив це вперше. Він відчував прилив енергії. В колі Стіва, Лілії Петрик насолоджувався перебуванням на острові.

На зворотньому шляху підлітки вирішили придбати рибу аби залагодити провину в плані своєї відсутності в колективі. Однак тут почалися пригоди. Стів та Лілія хотіли допомогти людям, від яких відчули та почули схвильованість в голосі. Натомість натрапили на чоловіка, який віз порося. Порося від нього втекло. Петрик, який в машині чекав на Стіва та Лілю почав хвилюватися за них і вирішив врятувати ситуацію, покликавши порося: «Пекеньо!» [1, с. 105].

Коли підлітки були далеко від острова і побачили дивакуватого чолов'ягу, то вони розуміли всю відповідальність в ситуації, в якій опинились. Автор вміло використовує в тексті іспанську, якою говорить чоловік-незнайомець – Мігель. У творі зринає образ дівчини, яка зовсім незнайома Петрику. Вона передала йому подарунок:

«Навпроти Петрика перед відчиненими дверцятами стояла дівчинка. У долонях вона тримала велику перламутрову, кремового кольору мушлю з вигадливим кучерявим надписом «Пуерто-Ріко». Дитина вклала її у візок Петрикові, чмокнула юнака в щоку й побігла, війнувши фалдами білої спіднички» [1, с. 110-111]. Ось такий спогад у своїй пам'яті тепер буде зберігати Петрик.

Повернувшись на острів до інших учасників тренінгу, вони побачили, що Світлана хвилювалась через їхню відсутність. Однак, коли побачила, що все добре, вирішила не сварити їх, оскільки Стівові того дня – День народження, він майже повнолітній – йому 17. Усією командою вони вирішили зробити Стіву сюрприз та відправилися до відкритого піщаного манежу. Тут Стіва чекали цікавинки від його друзів: потішна вистава породистих коней: «Виступ завершувався виразним трюком: кінь на кілька секунд підняв передні ноги і потупцював на задніх» [1, с. 114].

Стіву та Даяні було запропоновано підводи рудих кобил. Даяна знала, як керувати кобилою, а от Стів у цій справі новачок. І тому Даяна дала Стіву кілька слухних порад щодо верхової їзди. Петро мріяв бути з золотою кобилою. Коли Даяна з юнаком підвели йому кобилу, схоже, що жокей запропонував їй покатати на ній Петрика. Однак, вона вагалася. Але Петре рішуче сказав: «Що, не можна, бо я не такий? Інакший? У вас можливості, а у мене самі неможливості? Дайте хоча б полежати в напрямку мрії!» [1, с. 119].

Підлітки разом готуються до вечірньої дискотеки, використовуючи власні ідеї та думки. У текст твору авторка вводить знайомство підлітків з художником – місцевим жителем Бобі, аби нагадати їхню мандрівку без супроводу Світлани в день народження Стіва, оскільки це і був той самий митець. На острові вирував настрій, добра справа малювання та приємне оточення. Тут можна було відчувати повну розкутість підлітків, адже ніхто не відчував себе зайвим чи непотрібним. Фінал свята Стіва проходив на даху зі смачним безалкогольним напоєм, якому так раділи підлітки. У цей же час Петрик надсилає поетичні рядки Лілі.

Шостий розділ твору присвячено подіям суботи – четвертому дню перебування підлітків на острові. Цього дня вони повинні були відправитися у Джунглі задля того, аби довідатись багато нової та цікавої інформації, побачити те, що раніше ніколи не бачили.

Петрика хотіли залишити в готелі, але він рішуче сказав, що піде з усією групою разом. Інструктор Мері вказала на їхній колір маршруту – жовтий. Команда Петра вирушила в Джунглі. Петрик добре себе почував, не відчував у дорозі важкості: «Поки що рухатись візком давалось досить легко. Тінисті, вологі ділянки стежки укріплені природним каменем, тож Стів з Петром почувалися впевнено» [1, с. 114].

Метью і Мері визначили маршрут команди жовтим кольором, щоб їм було легше пересуватись маршрутом, оскільки таких маршрутів було декілька (білий, червоний, помаранчевий). Така кольорова розбіжність потрібна для того, аби забезпечити подорожуючим автономність на маршруті та знайти зворотній шлях на початкову вихідну позицію. На шляху підлітків було досить добре: «Джу фотографує, Жаклін щось замальовує, Ліля всюди пурхає і радіє красі» [1, с. 147].

Ідучи маршрутом, Світлана послизнулась та пошкодила ногу. Подорож Джунглями під загрозою повернення на базу. Світлана вказує підліткам на те, що треба повертатись додому назад, адже вони досить ризикують. Якщо вони повернуться, значить, програють проект. Тому Світлана приймає рішення про те, що вони можуть продовжити маршрут, але Даяна мусить повернутись із нею аби допомогти дорогою з ногою. Стіва призначають на маршруті головним, а Даяна змушена повернутись назад разом зі Світланою. Підлітки продовжили рухатись маршрутом без Світлани та Даяни: «... парамедик Джу, інженер Ліля, кулінар Стів, енерджайзер Жаклін і я...» [1, с. 158] – так сказав Петро. А далі продовжив: «Прикиньте, мене позаплановим шостим додали, щоб вам життя медом не було. Така я от обставина» [1, с. 158], – сказав Петро, назвавши себе «критичними можливостями». Через певний час група Петра зрозуміла, що вони зійшли з маршруту, оскільки повинні були дотримуватись доріжки із жовтими вказівниками, а нині вже спостерігають помаранчеві.

У джунглях підлітки залишились самі, а Світлана з Даяною, повертаючись на базу, потрапили в халепу: підвісний міст було пошкоджено і Світлана з Даяною опинились на різних берегах річки. Все це, як стало зрозуміло пізніше, навмисне було влаштовано. Підлітки застрягли у воді, треба було якось самотужки діставати візок із Петром. Думали, як зробити так, аби змінити потік води в річці та озері. Тоді буде легше зрушити з місця транспорт Петра. Починалася гроза. Петро розумів, що важко буде вибратися, тому жертвує собою:

«Друзі, рятуйте себе, а я залишуся тут. Навіть, якщо це остання моя пригода, то місце шикарне. Не кожному так щастить» [1, с. 172].

До групи підлітків доєдналась Даяна, яка вирішила повернутись назад, аби врятувати себе. Друзям вона переповіла історію, що трапилось з нею та Світланою: «Світлана наказала чекати, але було так страшно... Так гримнуло!.. Моторошно самій, спогади лізуть... Думала, все, кінець мені! Так близько мить, за якою край. І немає завтра» [1, с. 173].

Тепер, коли вся команда разом (окрім Світлани), треба справді рятувати Петрика: «Джу спорудив тростиковий жолоб, припнув його з боків кілками. Крім того, в мулисте дно рівчака забив палю, обвів кінець линви навколо і міцно затягнув. Стів заклав петарду під каміння, що мало обсипатися й розблокувати воду з чималої баюри нагорі схилу, спрямувавши її в жолоб. Жаклін, отримавши вказівки від Стіва, чекала команди на підпал шнура петарди. Стів зайняв позицію, аби смикнути візок» [1, с. 175].

Світлана хвилюється за підлітків, розуміючи, що вони в безпеці. Однак, нагадує собі власні спостереження, таким чином, даючи оцінку підліткам: «Невже помилилася? Де прогавила? Що ще треба було врахувати? Стів – організаторський резерв, відкритість. Ліля – цілеспрямованість, вірність. Джу – стресостійкість, обізнаність. Жаклін – енергійність, практичність. Петро – відчайдушність, чесність, вразливість. Покрутила олівець і через кому дописала «мотиватор» [1, с. 180].

Даяна підбадьорювала Петра. Усім підліткам у Джунглях в момент грози було страшно, оскільки треба було якомога швидше рятувати Петра: «Боротися не марно! Відступити – гріх» [1, с. 182]. Сам Петро ще раз запропонував друзям рятуватися, що справді все важко і вибратися звідси практично неможливо: «Рятуйтеся. Вам є що втрачати... А чого мені боятися? Вічно лежачий пасажир, куди гірше. А так стану підкорювачем Ель-Юнке. Хоча б посмертним...» [1, с. 183].

Через певний час підлітки рятувались: вони перенесли Петра на інший бік, а потім дістали візок. Також вони знайшли маячок, який мав напис «ПАЗЛ». Для того, аби рятуватися від зливи та зігрітися, підлітки надумали зробити халабуду. Тоді, коли Світлана залишила підопічних, їй надали наказ не хвилюватись. Але вона відчувала певні ноти хвилювання через Даяну, яка залишилась на іншому березі річки.

Група рятівників на гелікоптерах відправилась шукати підлітків, шукання не були марними, оскільки їх досить швидко знайшли та врятували.

Усі підлітки були відзначені особливими відзнаками за витривалість та мужність: «М розраховували на відважну п'ятірку експериментаторів, новий комунікативний досвід, котрий врятує, щонайменше, сучасну освіту. Натомість здобули шістьох, готових вирушати на Марс. І це похвально» [1, с. 194].

На фестивалі підлітки дружньо заспівали пісню на слова Петра. Це він склав пісню ще до походу в Джунглі. Усі присутні були задоволені фестивалем та номерами, які були представлені на сцені. Особливо вразив присутніх український танок та різдвяні пісні.

Ввечері Світлана запропонувала підліткам порушити режим та побачити щось цікаве. На човнах вони відправились подивитися на чудо природи: «Він зачерпнув жменею воду, і вона замерехтіла, стікаючи світлом крізь пальці» [1, с. 204–205]; «Наша люмінесцентна лагуна чи не остання на земля, де вдалося зберегти таку унікальну екосистему. Ми відновили казку, щоб дарувати її людям» [1, с. 206]. Краса навкруги дозволила підліткам помріяти, згадати приємні миттєвості: «Зірки видались йому вогнями великого міста. Петро бачив в них неосяжність всесвіту. Ліля раптом зажадала собі плаття у легеньку срібну іскорку – на випускний. Джу видивлявся знайомі з дитинства сузір'я. Жаклін стихла і просто вбирала в себе цю неймовірну картину. Даяна притримувала човен Петра, певно, для затишку. Попереду Стів простягнув руку Лілі й вони трималися, ніби наодинці з цілим світом» [1, с. 207].

У цьому розділі йдеться про перебування підлітків на острові в останній день. Молоді люди та Світлана збирають власні речі. Однак Стів перед відправленням додому запропонував знайти на острові «екзотичний мед у місцевого бджоляра», а Жаклін запропонувала відшукати магичні камені, які додадуть чоловікам силу за старою легендою.

Підлітки шукали нових пригод. Дорогою вони все ж віднайшли: «Округлі, чорні велетенські камені раптово виринули з-поміж заростів, перегородивши вузьку ґрунтову дорогу» [1, с. 210]. Усі підлітки, аби набратися сил, притулилися до величезних каменів. У Петра почала колоти гомілка. Діти страшенно злякались такої енергетики біля каміння. Згодом, дорогою, підлітки знайшли пасіку, придбали мед. На

зворотному шляху додому встигли вчасно. Всі були задоволені та щасливі. В аеропорту мед потрапив під заборону і молоді люди, аби не залишати смакоту, вирішили з'їсти його: «Весь мед не подужали, але років на сто додали здоров'я та веселих спогадів» [1, с. 217]. Усі разом командою повертались додому з тренінгу. Стів попросив Петра дочекатися його на реєстрації: «Обов'язково дочекайся мене на реєстрації» [1, с. 219]; «Ледь встиг. Таксі не гвинтокрил. Тримай, ковтни! Пляшку із собою зась, а так можна... І оце можна. У твій багаж. Тут візок. З двигуном. Не морехід, але дядько допоміг замовити модернову експериментальну модель. А гроші на крісло я витратив свої. Ті, що за грантом отримав» [1, с. 219].

У Києві Петра зустріла Оля та її тато Олекса. Вони розповіли Петрику про плани – створення та відкриття туристичного агентства «Тридцять перший меридіан». Оля поділилася новиною – визначилась, куди вступатиме – в університет на спеціальність готельно-ресторанної справи. А Петро поділився тим, що він склав важливий для нього іспит – «Заокеанський!» [1, с. 224].

Петрик подарував усім рідним подарунки, які реально вибирав під час подорожі: «... чорний «магнітний» пісок у пляшечці – для Олі, щоб притягувати високі бали. Присушений листок фламбояна та чудернацька баночка з-під меду – для сестри Аліни. А для мами – ой, повен ноутбук спогадів і він, її Петрик. Так, тепер доросліший. Петро кремінь» [1, с. 225].

Далі буде продовження твору. Петрик готуватиметься до нового життєвого випробування: «У кожного свій шлях і випробування на ньому. Поїхали?» [1, с. 225]. Євгенія Пірог дає нам надію на те, що продовження твору буде. У наступній книзі, ймовірно, теж буде Петрик, який по-дорослому вчитиметься проживати життєві проблеми та негаразди, усім серцем відчувати життя та продовжувати жити складних умовах та перипетіях буття. Однак його активність та цікавість до життєвих питань мотивує підлітків, які не мають сенсу в житті або розчаровані у власних силах. Книга мотивує, налаштовує бодай на нові відкриття, подорожі та активність.

Література

1. Пірог Є. Сім дорослих днів: повість: українською мовою для середнього та старшого віку. К.: Видавничий центр «12», 2019. 232 с.

ОГЛЯД ПРОВЕДЕНОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ ЕСЕ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ «МІЙ ШЕВЧЕНКО» (2023)

Конкурс есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» було започатковано у 2018 р. за ініціативи громадської організації «Інноваційні обрії України» та присвячено Шевченківським дням. Співорганізаторами конкурсу традиційно виступали заклади вищої освіти м. Мелітополя.

Метою конкурсу є популяризація творчої спадщини Тараса Шевченка, актуалізація пам'яті про Кобзаря та його ролі у закладанні духовних основ української нації, утвердження морально-етичних заповідей митця як важливого чинника консолідації суспільства, національно-патріотичне виховання здобувачів середньої, професійної та вищої освіти, збереження і розвиток інтелектуального потенціалу України, підтримка і стимулювання талановитої молоді і творчої праці педагогів.

Тема конкурсу «Мій Шевченко» передбачає висвітлення учасниками особистого сприйняття постаті Т. Шевченка, його творчості та значення в сучасному житті українців. При цьому назви робіт і творча форма подання можуть варіюватись.

Від 2018 р. конкурс значно еволюціонував і на сьогодні з регіонального перетворився на всеукраїнський. У 2018 р. учасниками конкурсу стали 36 осіб – здобувачі загальної, професійної та вищої освіти м. Мелітополя, Мелітопольського району, Оріхівського району Запорізької обл. та м. Вовчанськ Харківської обл. Були визначені переможці у двох категоріях «Учнівська молодь» та «Студентська молодь» та лауреати в окремих номінаціях.

У 2019 р. конкурс набув іншого формату: учасники подавали наукові проєкти на тему «Творчість Т.Г. Шевченка в загальноєвропейському контексті». Учні та студенти шкіл, професійних училищ та закладів вищої освіти презентували свої науково-популярні напрацювання щодо дослідження епістолярію, живописної та літературної спадщини Кобзаря, його місця у сучасній культурі. Із 54 проєктів було обрано переможців у категоріях

«Учнівська молодь» та «Студентська молодь» та лауреатів в окремих номінаціях.

У 2020 р. конкурс есе остаточно утвердився у форматі проведення і значно розширив свої межі. Участь у ньому взяли більше 80 здобувачів освіти різних рівнів із Запорізької, Харківської, Херсонської, Донецької, Київської та Сумської областей. Переможці визначались у чотирьох категоріях: «Учні середніх класів», «Учні старших класів», «Студенти закладів освіти I-II рівня акредитації» та «Студенти закладів освіти III-IV рівнів акредитації». У межах кожної з категорій було виділено також лауреатів у окремих номінаціях, визначених членами журі.

У 2022 р. учасниками стали 76 учнів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій та 36 здобувачів професійної та вищої освіти із 9 областей України: Запорізької, Херсонської, Донецької, Сумської, Харківської, Івано-Франківської, Львівської, Дніпропетровської, Полтавської.

Найкращі есе друкуються у збірнику ГО «Інноваційні обрії України» в рубриці «Огляди. Рецензії. Публіцистика» або видаються окремими збірками з метою поширення сучасного сприйняття постаті митця, близького молоді, та подальшого зацікавлення до участі у конкурсі. Уся інформація про Конкурси різних років відтворена на офіційному сайті ГО «Інноваційні обрії України» <http://obrii.org.ua/konkurs>.

Цього року Громадська організація «Інноваційні обрії України» вп'яте проводить конкурс есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко», але вже на Всеукраїнському рівні, долучаючи до нього здобувачів загальної, професійної та вищої освіти, тим самим пропагуючи українське слово, патріотично налаштовуючи юне покоління, возвеличуючи Кобзаря як символ нашої духовності. У 2023 році заплановано ювілейний конкурс, присвячений розумінню творчості Тараса Шевченка представниками молодшої генерації в умовах воєнного часу в Україні.

Національно-патріотичне виховання сучасної молоді культивує кращі риси української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, гуманізму. Беручи участь у такому конкурсі, здобувачі освіти усвідомлюють взаємозв'язок між

індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Конкурс мав на меті популяризацію творчої спадщини Тараса Шевченка, актуалізацію пам'яті про Кобзаря та його ролі у закладанні духовних основ української нації. Цього року до участі в Конкурсі долучилось 3309 учасників.

Учасники були розподілені на 4 категорії:

- 5-8 кл.;
- 9-11 кл.;
- коледжі (заклади освіти професійної/професійно-технічної, фахової передвищої освіти);
- заклади вищої освіти.

За результатами на всеукраїнському рівні маємо 331 переможця з усієї України:

5-8 кл. 1452 учасника – 145 переможців

9-11 кл. 1191 учасник – 119 переможців

Коледжі 466 учасників – 47 переможців

Заклади вищої освіти 200 учасників – 20 переможців

До Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді долучились 2823 вчителя/викладача. У Конкурсі представлено 2983 заклади освіти загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Додатково членами журі були визначені номінанти, чії роботи визнані кращими! Усього за усіма категоріями маємо 205 номінантів.

У 2023 року команда членів журі Конкурсу складалась із 17 осіб, які за короткий термін роботи перевірили велику кількість робіт, що були надіслані конкурсантами. Поспілкувавшись із фахівцями в царині мови, літератури, культури та історії, маємо певні позитивні моменти Конкурсу та можемо виокремити негативний досвід. Тому, закликаємо до розуміння та усвідомлення вагомості та необхідності подібних конкурсів, що мотивує здобувачів освіти рухатись вперед.

Тетяна ШАРОВА, голова Правління ГО «Інноваційні обрії України», доктор філологічних наук, професор Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»:

Злагоджена робота потужної команди-однодумців оргкомітету та членів журі дозволила організувати та провести конкурс всеукраїнського рівня в умовах воєнного стану в Україні. Саме тоді, коли лунала сирена, у той час, коли треба було йти в укриття від масованих ракетних ударів РФ, ми мужньо трималися, бо віримо в перемогу нашої держави!

Усі здобувачі освіти, які дотримались умов Конкурсу, були допущені до Конкурсу, про що свідчив реєстр учасників, оприлюднений на сайті громадської організації «Інноваційні обрії України».

Кожна робота здобувача освіти перевірялась трьома членами журі. Регулярно проводились робочі наради із членами журі, що дозволило здійснити швидку перевірку 3009 конкурсних робіт.

Цікаво, що цього року активними були різні рівні закладів освіти, починаючи від загальної середньої освіти та звершуючи вищою школою. Однак Конкурс показав, що на сьогодні ми можемо виокремити позитивні моменти його проведення:

- 1. Мотивація здобувачів освіти до національно-патріотичного виховання;*
- 2. Можливість висловити власну думку та бути почутим;*
- 3. Бажання долучатись до інтелектуальних змагань на всеукраїнському рівні;*
- 4. Можливість представити власний заклад освіти, де навчається здобувач освіти;*
- 5. Використання креативного підходу до відтворення думок (форма твору, ілюстрації, технічне оформлення);*
- 6. Бачення власного ідейного натхненника та розуміння спадщини класиків української літератури.*

Поряд із позитивним баченням Конкурсу, виокремлюємо недоліки, що змушували оргкомітет постійно гуртуватися та приймати спільні із членами журі рішення:

- 1. Невідповідність технічному оформленню;*
- 2. Недотримання вимог Конкурсу (у тому числі дедлайну);*
- 3. Невідповідність форми по відношенню до змісту есе;*

4. Недотримання академічної доброчесності;

5. Оформлення роботи нашивдкоруч тощо.

Розуміємо, що визначення позитивних переваг над недоліками превалює, однак оргкомітет Конкурсу має рухатись і вносити корективи по відношенню до усунення недоліків. Вбачаємо за потрібне внести зміни в Положення про всеукраїнський конкурс есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко», чітко прописавши неточності, або ті моменти, що є незрозумілими Конкурсантам та їх керівникам.

На засіданні оргкомітету було прийнято рішення відзначити усіх учасників, але на сьогодні вбачаємо в тому певне навантаження на організаторів, натомість послаблення для керівників. Констатуємо в цьому аспекті той факт, що здобувачі освіти (наприклад, 5 кл.) за допомогою батьків відправляли конкурсні роботи, та, відповідно, мають перемогу в Конкурсі, а вчитель, отримує подяку за підготовку переможця, навіть не знаючи про таку потужну роботу з боку здобувача та його батьків. Поряд із тим, є роботи конкурсанти, що справді до останнього подиху контролювали та супроводжували весь процес Конкурсу. Таким вчителям, викладачам та наставникам хочеться сказати велике «спасибі»!

У 2023 році відповідно до спільного рішення оргкомітету та членів журі було прийнято рішення про те, аби відзначити заклади освіти, від яких на адресу Оргкомітету надійшло 5+ конкурсних робіт. За такою потужною роботою вбачає вчителів, викладачів, керівників та наставників, а також здобувачів освіти, які не є байдужими до подій сьогодення в нашій державі.

Аліна ЗЕМЛЯНСЬКА, співзасновниця ГО «Інноваційні обрії України», кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного.

Конкурс есе «Мій Шевченко» з кожним роком набирає все більших обертів, росте, розвивається. Будучи започаткованим для студентів університету та випускників шкіл одного міста і прилеглого району, на сьогодні конкурс охопив усі області України та м. Київ, а вікові категорії учасників набули меж від учнів початкової

школи до магістрів закладів вищої освіти. Діти, які розпочинали з нами п'ять років тому, вже є випускниками цього року, але так само віддано намагаються висловити свої міркування про важливість Шевченка в сьогоденні та їхньому особистому житті.

Серед позитивних аспектів конкурсу я б виділила такі:

1. Конкурс есе, саме цієї більш-менш довільної форми висловлення власних думок, поглядів, почуттів, змушує молодь – оту, з «кліповим», поверховим сприйняттям реальності та швидким темпом існування, спілкування, мислення – зупинитись, сконцентруватись і визначити для себе роль традиційних українських культурних цінностей у їхньому особистому просторі, на життєвому шляху. Значна кількість конкурсних робіт починається з фрази на кшталт: «Прочитав тему конкурсу «Мій Шевченко» і замислився: а який він для мене? який він, «мій» Шевченко?»

2. Конкурс 2023 року позначений воєнним часом, що, безумовно, було відчутно в кожній роботі здобувачів. Позитивом є те, що ми спільно в такий спосіб означуємо нові культурні маркери, які б були зрозумілі всім українцям сучасності, або громадянам України інших національностей, які залишаються вірними своїй державі. Ці маркери/символи/лозунги «оживлюють» історію українського народу, його культуру, наповнюють винятковим глибоким значенням. Не випадково багато учасників посилались на цитату І. Драча про необхідність зняти з Шевченка шапку й кожуха. Тепер національний символ закарбовується в пам'яті молодого покоління в іншому амплуа: він у камуфляжі, з джавеліном у руках, з шинами на Майдані Незалежності, з простріленою скронєю в Бородянці тощо. Образ страждальця змінився на образ борця, та ще переможця. Топ цитат митця, використаних в есе, очолює рядок: «Борітеся – поборете!».

3. Шевченко єднає. Цього року на конкурс надійшло більше 3000 робіт: до організаторів звертались мами, бабусі, брати й сестри дітей, які хотіли взяти участь, але стикались із якимись технічними проблемами, активізувались вчителі шкіл й викладачі закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти, які на початковому етапі провели відбіркові тури у своїх закладах освіти, комісіями відбирали кращі роботи, постійно контактували зі своїми вихованцями. Так само члени журі з різних куточків України активно

обговорювали в чаті організаційні моменти, конкурсні роботи і головне – Шевченка та його сприйняття. Це як можливість виговоритись одне одному, знайти однодумців, відчувати підтримку близьких по духу людей.

4. Цей пункт буде водночас і визначником негативних сторін конкурсу. Захід став свого роду «лакмусовим папірцем» освітнього процесу. Він показав, що розкривати особливості особистого життя генія у закладах освіти варто обережно, дозовано, випереджаючи можливі негативні наслідки впливу інформації з неконтрольованих джерел з інтернету. На жаль, намагаючись «осучаснити» для себе митця, деякі діти кидаються в крайнощі, змальовуючи поета гультьєм, пияком, людиною суперечливих поглядів на історію України тощо. В цьому аспекті важливою є відповідальність керівників, які не просто не пояснили дитині помилковість чи категоричність її суджень, а й допустили такий текст на публічний конкурс.

БІЛЯЦЬКА Валентина Петрівна – член ГО «Інноваційні обрії України», доктор філологічних наук, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Цьогоріч для мене вшанування великого Пророка України продовжувалося протягом трьох тижнів, брала участь у перевірці робіт Всеукраїнського конкурсу есе «Мій Шевченко». Сьогодні, «во врем'я люте», як ніколи, нам усім потрібні твори Кобзаря, щоб вчитися осмислювати, відстоювати і любити Україну. В інформаційному листі було зазначено, що в есе має бути розкрито особисте сприйняття постаті Т. Шевченка, його творчості або значення в сучасному житті українців. Враження від особистих думок конкурсантів важко передати. Яка ж мудра і талановита наша молодь: «У нас є Шевченко! Геній, що позбавив нас комплексу меншовартості. Батько, що опікується сиротами і вдовами. Отаман, який запалює в чоловіках козацький драйв. Наставник, який радить учити уроки історії».

Захоплювалася есе учнів 9-11 класів, у них і художня інтерпретація дум, творів («Давидові псалми», «І Архімед, і Галілей»), біографії, мрій Шевченка, і пророчі ідеали майбуття України, і

розкриття генетичного коду, топографії слова Кобзаря. Провіряла кросворди, власні вірші, акровіри («Заповіт»), прозу. Відчувається велика й наполеглива праця вчителів і так хочеться бачити цих учнів у студентській філологічній родині.

З усіх перечитаних мною есе найбільше йшлося про силу Шевченкового слова в наші дні, про сучасне осмислення постаті Шевченка, про Кобзаря як духовного символу свободи й незалежності, коментарі рядків, у яких сила, віра, про враження від побаченого: «Перед моїми очима картина, якої я ніколи не забуду: бюст Шевченка, на якому поета у шапці похилена прострелена голова. Він ніби теж сумує і перебуває в глибокій скорботі від побаченого та почутого... Я вірю, Т.Г. Шевченко підніме похилену голову і радітиме перемозі разом з нами, пишаючись усім українським народом!».

Вражає віра молодого покоління в пророцтво слова Шевченка, що на оновленій землі «врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі»:

«Адже зараз наші славні воїни ЗСУ захищають свободу зі зброєю в руках. Інші борються з інформаційною війною. Хтось дбає про біженців, купує їм необхідні речі та їжу, створює прихистки. Хтось допомагає грошима та закуповує необхідне, евакуйовує, рятує з-під завалів. Хтось дбає про своїх близьких і вже будує план відновлення. І всі подвиги завдяки духовній силі та вірі, яких нас вчить до сьогодні Тарас Шевченко».

«Ми сьогодні обійнялися, Тарасе. Об'єдналися так, як ніколи досі. Хтось зі зброєю в руках відбиває ворога від наших кордонів, хтось рятує з-під завалів людей, хтось допомагає біженцям, дістає їм їжу, речі, хтось доставляє харчі, медикаменти воїнам на передову. Усі дії дуже важливі, аби побачити нашу перемогу і відбудувати неньку-Україну. Все буде Україна!»

«Жовто – блакитний стяг. Золотий тризуб. Воля. Україна...

Це – мій Шевченко!

Дев'яте березня. Сирена. Тривога. Безсоння. Ракети над Україною. Вистоїмо.

Це – мій Шевченко!

Камуфляж. Бронежилет. Автомат у руках. Полум'яний погляд. Біля серця – «захалавна» книжечка «Кобзар»....

Це – правнук мого Шевченка».

Після таких думок про недоліки, про відверто слабкі, поверхові роботи з граматичними помилками не хочеться говорити, очевидно не всі учасники і їхні керівники вчиталися у зміст вимог конкурсу й, відповідно, надіслали «есе», яке соромно читати. Сподіваюся, що громадська організація «Інноваційні обрії України» на чолі з Тетяною Михайлівною Шаровою буде більш вимогливою щодо дотримання умов конкурсу учасниками в наступному році.

ДЕРКАЧОВА Ольга Сергіївна – член ГО «Інноваційні обрії України», доктор філологічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Це був наймасштабніший конкурс, який мені доводилося коли-небудь «журити», адже у ньому взяло участь 3309 учасників.

І це перший позитивний момент, оскільки така велика кількість охочих розповісти світові про свого Шевченка свідчить про небайдужість до свого, рідного, про розуміння, що свою культуру потрібно шанувати, про оте відчуття, що коли тобі важко і страшно, потрібно шукати точку опори у рідному: рідній культурі, рідній літературі, рідному Шевченкові.

Я мала гарну нагоду та честь читати учнівські роботи, а також есе студентів коледжів та університетів, тому можу відзначити ще один позитивний момент: розуміння учнями та студентами актуальності Шевченка, необхідності повернення до нього та переосмислення. У цьому є найбільша важливість нашого поета: він немов росте разом із тобою, змінює тебе та твій світогляд, але залишається незмінно присутнім у твоєму житті.

Третій позитив проведення такого конкурсу – пригадування, коли ти вперше почув про Шевченка, вперше прочитав його поезію, вперше подивився на одну із його картин, вперше відвідав музей чи стояв біля пам'ятника. Пам'ять важлива, і ми в цьому тепер переконуємося щодня, як і в тому, що наша пам'ять Шевченкового слова незнищенна.

Ще один позитив – це свобода: в інтерпретаціях, формі, змісті, де незмінними залишаються любов та пошанівок Тараса Шевченка;

адже завданням було представити власного Шевченка, а те, як це зробити, обирали самі конкурсанти та конкурсантки.

Проте варто сказати і про кілька недоліків, які ускладнювали нашу роботу. Найперший – це крадіжка. Так, саме крадіжка, адже привласнення чужих думок, говоріння про іншого Шевченка як про свого інакше й не назвеш. У мене виникало єдине питання: списати, щоб що? Це ж конкурс, участь у якому не є обов'язковою, ти не зобов'язаний говорити і писати, якщо поки що не знаєш, про що та як. Таке ж питання виникало і тоді, коли я читала роботи, подані на відчипного. Для чого отой поспіх, недбалість? Це ж не тільки неповага до Шевченка, до роботи членів журі, а й у першу чергу, до самого себе. Якщо не маєш що сказати, то краще промовчати. Хтозна, можливо, наступного конкурсу, а він обов'язково буде, адже став невід'ємною частиною заходів, що сприяють пам'яті та пошанівку одного з найвідоміших та найвидатніших українців, знайдуться ті важливі власні слова про свого Шевченка...

ДИБОВСЬКА Олеся Володимирівна – член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат філологічних наук, заступник директора з навчально-виховної роботи Початкової школи імені Софії Русової Івано-Франківської міської ради.

Всеукраїнський конкурс есе «Мій Шевченко» викристалізував ключові підходи до розуміння творчості Тараса Шевченка молодим поколінням, водночас ставши певною мірою терапевтичним письмом, висловленням вголос наболілого у проведених паралелях сучасної боротьби українців за власну незалежність. Його розглядали як поета та художника, як громадського діяча та сподвижника української боротьби, як малого хлопчика, захопленого пізнанням світу, та як стильного, оточеного увагою молодого чоловіка, як самотню людину, і як Людину, що ніколи не зраджувала собі. Розмаїття поглядів акцентує на усвідомленні глибини і різносторонності Тараса Шевченка, дослідженні граней його особистості, пошуку «Свого Шевченка».

Серед позитивних тенденцій конкурсу варто зазначити:

1) активне прослідковування тяглості традиції та боротьби за збереження власної національної ідентичності українським народом від часів Тараса Шевченка;

2) багато учасників конкурсу по-новому відкрили для себе творчість поета під час підготовки до написання есе, часто вперше віднайшовши глибинну актуальність віршів для українців сьогодні;

3) велика кількість учасників підкреслює осмислення та переосмислення творчості Тараса Шевченка молоддю, адже формат есе розширює горизонти експериментування з текстом та власними роздумами;

4) приємно було доволі часто читати про те, що багато хто вперше познайомився з творчістю Тараса Шевченка слухаючи вірші зі старих, але дуже цінних «Кобзарів» бабусь та дідусів, які берегли власні примірники як символ роду, коріння якого зараз проростає усвідомлюючи потребу продовження та збереження традицій, культури, мови.

Водночас є ряд недоліків, які не примениують здобутків учасників та загальної цінності проведення конкурсу, а окреслюють найближчі перспективи розвитку:

1) значна частина учасників, зокрема серед категорії 5-8 класів, віддала перевагу традиційним хрестоматійним висловлюванням щодо біографії автора, упускаючи необхідність власного сприйняття постаті Тараса Шевченка, його творчості чи значення в сучасному житті українців;

2) трапляються порушення академічної доброчесності, технічні недопрацювання відповідно до вимог конкурсу, а також невичитані тексти.

Підбиваючи підсумки Всеукраїнського конкурсу есе «Мій Шевченко», вбачається перспективним у наступному році розширення географії та вікових обмежень учасників, а також запровадження окремих номінацій літературних жанрів.

ЄРМОЛЕНКО Світлана Іванівна – секретар, член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат педагогічних наук, доцент, учитель закладу загальної середньої освіти української мови та літератури, вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії ліцею №4 Мелітопольської міської ради Запорізької області.

На мій погляд, так, сучасна Україна потребує таких конкурсів, щоб ширити українське слово серед різних верств населення. Конкурс

охопив такі три важливі аспекти: робота в команді з фахівцями високого гатунку; опрацювання великої кількості конкурсних робіт учнів та студентів різних вікових категорій; толерантне ставлення до учителів, які підготували конкурсантів.

Отже, команда журі вражає: це фахівці з української мови та літератури, які працюють у різних закладах освіти: Біляцька В.П., Деркачова О.С., Дибовська О.В., Землянська А.В., Кабаненко А.М., Кобилко Н.О, Кобилко Н.А., Семиног О.М., Сергієнко Т.І., Склярєнко З.М., Слободзян Л.А., Тихоненко М.М., Ушневич С.Е., Циганок О.О., Шабанова Т.В. Організація онлайн-зустрічей головою журі Шаровою Т.М. була на належному рівні: будь-які робочі моменти вирішувалися миттєво; члени журі злагоджено комунікували між собою; доброзична та тепла атмосфера між колегами; робота кипіла і вдень і вночі.

Щодо конкурсних робіт, то хочеться сказати, що переважна частина конкурсантів належно попрацювала над своїми творами. Але, на жаль, були роботи, які не відповідали формату конкурсу. Окрім того, тема про Тараса Шевченка нині є актуальною, адже в нас війна, а ворог знищує пам'ятки культури на захоплених територіях. Серед таких і пам'ятники Тарасові Григоровичу. Шевченко став символом незламності та перемоги. Його сучасний образ Воїна для учнів та студентів не метафоричний, а реальний. Молодь по-іншому сприймає творчість поета, а це змінює основні наративи, які ми, більш старше покоління, звикли пов'язувати з іменем Шевченка. Тому актуальність конкурсу незаперечна і велика кількість конкурсних робіт цьому є також доказом.

Окреме слово хочеться сказати про вчителів, які керували учнями. Переважна більшість добросовісно та відповідально прочитали умови конкурсу та спрямували конкурсантів у потрібне русло. Але не всі, що, на жаль, вказує на недостатню кваліфікацію. Взаємодія вчителя з талановитою дитиною – це певний вид насолоди від інтелектуальної дотичності до іншої думки, до іншого світобачення. Учителі словесники формують національну свідомість молодого українця чи українки, а це велика відповідальність.

Дуже вдячна організаторам конкурсу за можливість стати свідком формування нового світогляду до такого вже ніби нам добре знайомого незнайомця Тараса Григоровича Шевченка.

КАБАНЕНКО Алла Миколаївна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, відмінник народної освіти ВСП «Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки Національного авіаційного університету».

Конкурс есе «Мій Шевченко», насамперед, виконав найважливіше завдання – об'єднав учнівську та студентську молодь України, надав можливість виявити активну громадянську позицію, національний патріотизм.

Конкурсні роботи можна сприймати й як певне соціологічне дослідження, що виявило не тільки знання молоддю творчості Тараса Шевченка, розуміння його місця у вітчизняній історії, культурі, а й те, що, незалежно від віку, територіальності навчання, форми здобуття освіти, сучасна молодь є громадянсько активною, патріотично налаштованою, національно мотивованою.

У цілому конкурс можна порівняти з тисячоголосою потужною емоційною хвилею, у якій – віра в Перемогу, ненависть до ворога, горе окупації, відчай втрати домівки й рідних поєднані з розумінням особистої причетності кожного учасника, його рідних, вчителів, друзів до велично-трагічної долі сьогоденної України, за яку колись і Тарас Шевченко поклав душу й тіло.

Так, роботи різні за змістом, способом висловлення думок, мовленнєвими можливостями їх авторів... Але мене як викладача найбільше схвилювало есе, що закінчується такими словами (довільний переказ, не цитування): «Сьогодні вчителька на уроці української літератури знову не дочитала нам поему «Сон» Тараса Шевченка, бо пролунала повітряна тривога – і нам довелося вже вкотре спуститися в укриття. Але школа наша ще є... ». Не тільки зворушливо, але й глибоко символічно: є школа, є вчителька, яка просто не може не прочитати Шевченкову поему учням, є діти, які люблять Україну.

Маю такі пропозиції щодо проведення наступних конкурсів:

1. Розмежувати категорію «5 -8 класи», «9-11 класи» так: «5 та 6 класи», «7,8 та 9 класи», «10 та 11 класи», адже не можна

об'єктивно порівняли мовні/мовленнєві уміння, наприклад, учня 5 і 8 класів або 9 та 11.

2. Не вважати вартим заохочення вчителя/викладача тільки за кількісним показником залучення учнів до участі в конкурсі, коли, наприклад, конкурсні роботи виконують усі учні одного класу: здебільшого ці роботи низької якості; конкурс має проходити поетапно: на рівні класу, паралелі тощо, а вже кращі есе подавати на конкурс. Інша справа, коли кілька учнів школи стали переможцями.

3. Не перевіряти й не оцінювати роботи, виконані не у форматі есе, зокрема кросворди.

КОБИЛКО Надія Олександрівна – член ГО «Інноваційні обрії України», викладач української мови та літератури вищої категорії, старший вчитель філії ДНЗ «Охтирський центр ПТО» смт. Велика Писарівка Сумської області.

Цьогоріч конкурс есе «Мій Шевченко» набув Всеукраїнського значення. Це стало надзвичайно важливим і відповідальним кроком у роботі всієї команди.

П'ять ключових постулатів:

1. Ми мали змогу популяризувати Шевченкове слово в більш широкому форматі.

2. Проведення Конкурсу сприяло налагодженій тісній співпраці між освітніми закладами різних рівнів акредитації та Громадської організації «Інноваційні обрії України», а отже, популяризація самої організації.

3. Ураховано запити та побажання учасників Конкурсу щодо висвітлення їхнього бачення Тараса Шевченка.

4. Досягнуто одного з головних завдань – виховання толерантного відношення до людей через призму бачення конкурсантів.

5. Забезпечено наступність духовного й морального досвіду поколінь, підготовку особистості до успішної життєдіяльності.

Але разом із тим є питання, на які звернули увагу. Зважаючи на масштабність Конкурсу, частина педагогічних працівників зосередилась на кількості, а не на якості робіт здобувачів освіти.

Відтак у роботах не прослідковується системність над розвитком творчого мислення та такого ж викладу матеріалу.

Найпоширенішими помилками стали невідповідність жанру есе та недотримання вимог до оформлення творів. Слушною буде думка про те, що надалі такі роботи не будуть допущені до Конкурсу, відповідно – і не відзначені керівники.

КОБИЛКО Наталія Андріївна – член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ.

Працюючи в складі журі Конкурсу есе «Мій Шевченко, була долучена до перевірки робіт за всіма категоріями.

Можна виокремити такі позитивні моменти:

1. Зацікавлення учнів і студентів творчістю Великого Кобзаря та маловідомими фактами його біографії, про що свідчать наведені в есе приклади.

2. Залучення учасниками до власних творів авторської поезії, що ще раз підкреслює той факт, що Конкурс дає можливість розкрити творчий потенціал молоді.

3. Найбільше вразили глибина занурення у внутрішній світ людини, емоційність викладу, що робить постать Тараса Григоровича близькою кожному. Читаючи такі есе, співпереживали як автору, так і головному герою.

4. Чимало учасників зобразили модерного Шевченка: модника, популярного художника, активіста на Євромайдані, відважного воїна, який наближає перемогу в російсько-українській війні.

Проте маємо і недоліки конкурсних робіт, серед яких:

1. Недотримання академічної доброчесності, залучення до власних творів матеріалів з мережі Інтернет та методичних розробок.

2. Порушення структури есе як жанру. Учасники надсилали кросворди, твори-роздуми, оповідання або просто власну поезію.

СЕМЕНОГ Олена Миколаївна – член ГО «Інноваційні обрії України», доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Уже кілька тижнів поспіль ми живемо у життєдайному просторі есе учасників та учасниць усенародного конкурсу «Мій Шевченко». Цього року до участі в Конкурсі долучилось 3309 учасників.

Мені пощастило ознайомитись із учнівськими та студентськими есе. Здається, прожила наче ціле життя із цими роботами...Роботи різні за характером і підходами до написання, до міркувань. Є роботи, написані спішно, авторам варто ще попрацювати над стилем. Є і схожі роботи, можливо, варто перевіряти на дотримання доброчесності. І це внести в Положення про всеукраїнський конкурс есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко».

Значна ж частина учнівських та студентських есе тонко передають думки, хвилювання, пережиті серцем і розумом емоції, оптимістично філософський погляд на життя, неповторний ідіостиль виконання.

Загалом глибоко зворушена. Деякі роботи перечитувала кілька разів поспіль. «Мій Шевченко вчить мене, що ходити по краю провалля, навіть з небезпекою звалитися вділ є більшим щастям, ніж сидіти на дні хоч би і з цілою чашкою», – читаю в одній із конкурсних робіт.

А в іншій роботі знаходжу і такі рядки: «Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас нема Зерна неправди за собою, – як просто про життя і дружбу пише Шевченко. Його герої поезій розмовляють очима, душею, серцем. І моя душа теж просить слова. Написати про мого Шевченка».

Молоді колеги влучно наводять приклади естетично й морально-етичних, енергетично потужних крилатих висловів Тараса Шевченка, що слугують «мовним знаком культури» України (С. Єрмоленко): «Борітеся — поборете, Вам Бог помагає!»; «За вас правда, за вас слава І воля святая!»; «За честь, славу, за братерство, За волю

Вкраїни», але вже в нових мовно-літературних, культурно-історичних контекстах, асоціативно-образних смислах.

Наприклад: «Мій Шевченко із правдою своєї породи та ідеєю «і чужого научатись, і свого не цуратись» горів смолоскипом. І горить. Натхненно, вибухово, пристрасно, безкомпромісно. Із патріотизмом, що не шукає виправдання».

Маємо рефлексії українських мовних особистостей щодо вічних духовних цінностей. Енергетика Шевченкового мовленого слова живить юну творчість, сприяє розвитку мовної культури, самореалізації і самовираженню мовців. Природне і водночас небуденне, «без золота, без каменю, без хитрої мови», Шевченкове слово спонукає відчувати себе ще більшою мірою відповідальними за своє буття і свою місію в цьому світі.

Слушно зауважує І. Дзюба про те, що, «ми все ще на шляху до глибшого пізнання поета...Тараса Шевченка ми розуміємо настільки, наскільки розуміємо свій час і Україну в ньому... через Т. Шевченка переосмислюємо давній час і свою добу, колишню та сьогодишню Україну, її проблеми».

Конкурс спонукав глибше зрозуміти і відчувати партнерство і мовно-педагогічну взаємодію між членами журі, яких об'єднала громадська організація (ГО) «Інноваційні обрії освіти». Т. Шарова, голова ГО, вміє дружньоцирим словом зацікавити, переконати, спонукати, заохотити, зріднити. Це вмотивовується високим рівнем загальної культури, невід'ємним складником якої є прекрасне вміння дружити.

В українській мові, до речі, створена ціла палітра епітетів до слова «справжній друг»: безкорисливий, близький, випробуваний, відважний, відданий, вірний, гарний, давній, добрий, дорогий, дорогоцінний, душевний, єдиний, задушевний, істинний, любий, люб'язний, милий, надійний, найближчий, найкращий, незмінний, нерозлучний, перший, постійний, приятний, сердечний, славний, співчутливий, справедливий, старий, турботливий, шанований.

Дружба в нашій команді – це довіра, перевірена часом і ситуаціями, це толерантність і відповідальність. Дружба робить людину сильною. В основі дружби рідне, родинне слово – яскраве, образне, педагогічно доцільне, висококультурне, філософсько-

світоглядний чинник «Я». Тарас Шевченко не був педагогом за освітою, однак саме він навчав і навчає цілі покоління українців цінувати свою мову і свою державу.

СЕРГІЄНКО Тетяна Іванівна – член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Цього року долучилася до потужної команди-колег-однодумців. Можливість взяти участь у Всеукраїнському конкурсі есе «Мій Шевченко», присвяченому творчості великого Кобзаря надала Громадська організація «Інноваційні обрії України», взявши на себе всю відповідальність за організацію заходу. Для нас, команди-однодумців, цей конкурс дуже важливий! Ми сприймаємо його не просто як розвагу, а як цінне джерело інформації про те, як наша молодь бачить українського письменника та сприймає його творчість.

Щодо конкурсантів, то вони взяли участь у конкурсі есе «Мій Шевченко» подаючи рукописи оригінальних творів українською мовою на тему особистого сприйняття постаті письменника, його творчості та значення в житті українців. Авторами робіт були здобувачі освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, змагаючись за право бути кращими, демонстрували знання та навички з зазначеної тематики.

Кожна робота виділялася своєю індивідуальністю. Всі учасники конкурсу продемонстрували творчий підхід щодо відтворення власних думок. Особисто мене порадувало, що багато хто підійшов доволі оригінально до завдання оформивши есе висловами з творів Т.Г. Шевченко, картинками і фото українського поета, прозаїка, мислителя, живописця, гравера, етнографа та громадського діяча. Також, вразила кількість робіт які конкурсанти подали цей рік.

Нажаль під час роботи в якості журі на всеукраїнському конкурсі есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» окрім позитивних моментів все ж таки були виявлені й недоліки. І саме на них хотілося б звернути увагу для того щоб уникнути подібних помилок в майбутньому. По-перше, це невідповідність вимогам які були зазначені в інформаційному постері Конкурсу, щодо вимог до

конкурсного есе та його оформлення. По-друге, це порушення принципів чесності та порядності у дотриманні академічної доброчесності.

Але, незважаючи на це позитивних вражень було більше! Вечері перечитуючи конкурсні роботи особисто я з душевним трепетом відкривала кожний документ і побачила безліч молодих талантів. Тож дуже приємно що серед наших дітей є стільки ініціативної молоді здатної нестандартно мислити та виражати свої думки. Здібні, талановиті люди є великою цінністю суспільства.

Також, хотілося б відзначити роботу оргкомітету Конкурсу, який не дивлячись на воєнний стан в Україні працював доволі злагоджено. І подякувати всім організаторам Всеукраїнського конкурсу есе «Мій Шевченко» за чудові враження та набутий досвід. Бажаю подальших творчих успіхів та процвітання!

СКЛЯРЕНКО Зінаїда Володимирівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Мелітопольського фахового коледжу культури і мистецтв.

До роботи в складі журі по перевірці есе долучилася вперше. Хвилювання й побоювання швидко розвіялися від дружньої й щирої підтримки голови Громадської організації «Інноваційні обрії освіти», зокрема в особі Тетяни Шарової. Дуже допомогло й спрямувало на належну роботу проведення оперативних (робочих) нарад.

Мала можливість ознайомитися з роботами всіх категорій. За кожним рівнем були представлені сильні, цікаві й оригінальні роботи. Іноді, правда, дещо дивувало, як шестикласниця ідеально коментує твори, які вивчаються у 9 класі.

Позитивні моменти у проведенні конкурсу:

1) абсолютно погоджуюсь із визначеними вже шістьма пунктами;

2) вражає «географія» конкурсу;

3) більшість робіт, у яких конкурсанти ділилися власними думками, є дійсно шедевральними;

4) конкурс засвідчив, що творчість Тараса Шевченка і в XXI столітті спонукає молодь замислитися над сенсом життя;

5) особистий ПОЗИТИВ: надзвичайна вдячна за набутий досвід та знайомство з щирими колегами – однодумцями.

Пропозиції:

1) відкоригувати Положення конкурсу, у якому чітко зазначити вимоги щодо оформлення та написання робіт;

2) покласти на викладача, який підготував конкурсанта, обов'язок заповнити заявку-звіт, у якій зазначити повну назву установи, ПІБ викладача + категорія, ПІБ здобувача освіти;

3) продовжити роботу щодо надання даному конкурсу Статусу Міжнародного.

СЛОБОДЗЯН Леся Анатоліївна – старший викладач Хмельницького політехнічного фахового коледжу НУ «Львівська політехніка».

Цьогоріч я вперше працювала у складі журі Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко», була долучена до перевірки робіт учасників 5-8 та 9-11 класів. Усвідомлюючи всю відповідальність, спочатку хвилювалася, але своєчасна підтримка голови ГО «Інноваційні обрії освіти» Тетяни Михайлівни Шарової, її готовність у будь-який час надати слушну пораду, допомогли зібратись і оперативно, своєчасно завершити перевірку робіт.

Приємно визнати, що сучасна молодь усвідомлює, що сьогодні як ніколи творчість Кобзаря є актуальною. Деякі есе вразили розумінням того, що історія повторюється, що нам слід учитися на помилках і дбати про майбутнє власними силами, як цього і вчив поет. Траплялися досить глибокі, оригінальні роботи (казки, акровірші).

На жаль, були й висловлення, де думки викладені на елементарному рівні, не було послідовності, завершеності, бракувало особистісної позиції автора. Для України сьогодні надзвичайно важливі такі конкурси, адже вони сприяють відкриттю нових обдарувань, збагачують освітні та культурні традиції нашої країни.

Щиро дякую організаторам, членам журі за досвід, за можливість ще раз переконатись у тому, що молодь України шанує, возвеличує любов до творчості Великого Кобзаря!

ТИХОНЕНКО Марина Миколаївна – член ГО «Інноваційні обрії України», вчитель української мови і літератури, англійської мови опорного закладу «Кобеляцький ліцей № 2 імені Олеся Гончара Кобеляцької міської ради Полтавської області».

Можу сказати, що я та члени журі були дуже приємно вражені всіма роботами. Найбільше мені сподобалось, що деякі есе абсолютно захоплюють з першої сторінки. Учасники вміло акцентували увагу на важливих моментах, а компетентне журі, швидко зацікавилися й читали без зупинки. Думки дописувачів настільки креативні, що завжди цікаво, що буде далі.

Крім чудових моментів есе, хочу відзначити те, що всі вони містять досить глибокий життєвий і філософський зміст. Автори використовують цікаві образи, за допомогою яких можна показати, що таке добро, а що зло, чим вони відрізняються і до чого можуть призвести. Досвід здобувачів освіти базувався на філософії та справив неабияке враження. Дуже цікаво було розгадати всі «ребуси» та «загадки», які нам залишили учасники. Вони, так би мовити, дали зрозуміти, що в житті є багато невідомого і незрозумілого, але якщо дуже захотіти, то все можна зрозуміти. Іноді я на деякий час відкладала тексти і розмірковувала над прочитаним, осмислювала їх, міркувала про аспекти буття та робила висновки.

Загалом, враження від прочитаних творів у мене найкраще. У своїх роботах конкурсанти намагаються розірвати кайдани стереотипів, бюрократії, псевдореалізму та довести власний локальний національний дух.

Основними недоліками робіт є : відсутність повної та точної інформації про учасників та наставників при реєстрації. Однак цей недолік не впливає на позитивне враження від робіт. Організатори відзначили не лише переможців, номінантів, учасників, а й установи та адміністрації закладів освіти.

Висловлюю подяку за організацію конкурсу. Саме такі заходи дозволять просувати українську молодь, пробудять творчі та інтелектуальні можливості здобувачів освіти.

УШНЕВИЧ Соломія Едуардівна – член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Без сумніву, творчий геній Тараса Шевченка переживає нове осмислення в усіх можливих ракурсах сьогодення. Художні тексти Кобзаря затребувані як інтелектуальною елітою, так і юними тінейджерками. Цитати з творів заповнили інтернет мережу, білборди великих міст і маленьких селищ, його вірші декламують школярі й солдати в окопах. Всесвітньо відомий «Кобзар» називають книгою пророцтв і зашифрованих знаків. Аксіологічною проблемою авторської свідомості Тараса Шевченка є пошуки шляхів до розуміння природи національних цінностей.

Уже 5 рік поспіль громадська організація «Інноваційні обрії України» успішно реалізовує проєкт «Мій Шевченко» у художніх есе учнівської та студентської молоді. Показово, що ця ініціатива з регіональної вийшла на рівень Всеукраїнського конкурсу із залученням тисячної аудиторії учнів, батьків, учителів, викладачів, членів журі. 2023 року ми зрозуміли, що працює потужна команді одностудентів на популяризацію, мотивацію, промоцію творчості Кобзаря, перш за все, у свідомості нашої молоді.

Читаючи творчі роботи з усіх задекларованих категорій, хочемо звернути увагу на націоналізацію ментальності. Ймовірно, російсько-українська війна, (пост) травматичний синдром, вимушена еміграція сприяли глибшому усвідомленню власної ідентичності. Ми перечитали сотні робіт і практично в кожному есе творчість Шевченка інтерпретується крізь призму українства, націємислення, націєтворення (авторські тексти конкурсантів).

Дуже активною цьогогоріч була категорія 5-8 класи, у їхніх роботах переважало знання шкільної програми, оприсутнювалася якість роботи вчителя-словесника і, звісно, наукового керівника. Вражали своєю відвертістю й «оголеністю душі» творчі роботи учнів 9-11 класів. Цікаві розмірковування зустрічалися в есе студентів коледжів, які в силу свого віку є найвразливішою категорією молоді. Деяко меншою аніж очікували була активність студентів ВНЗ,

мабуть, це пов'язано з активною роботою у волонтерських організаціях та участю громадському житті.

Всеукраїнському конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» хочемо побажати довгих років життя, а майбутнім учасникам – уважно читати вимоги до написання й оформлення робіт, добре усвідомлювати відповідальність за використання чужих думок, працювати над підвищення якості володіння граматичними нормами української мови.

ЦИГАНОК Оксана Олександрівна – член ГО «Інноваційні обрії України», кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Протягом багатьох десятиліть творчість Тараса Шевченка була і залишається джерелом для дослідників щодо специфіки мови творів, ідейно-художнього змісту, впливу на подальший розвиток української культури та громадянської ідеї, на виховання молодого покоління українців.

Творчість Шевченка національна та інтернаціональна, гуманна та самотня, загальнодоступна, його слово – серце української поезії, одне з найвизначніших явищ в мистецькому доробку, а сам він – майстер національної поезії, який і крізь століття ділиться з людьми радощами живого слова.

У 2023 році з метою залучення учнівської та студентської молоді до пізнання та збереження української мови та літератури, традиційної культури, пропаганди сучасних досягнень з літературознавства, виховання патріотизму та кращих національних чеснот, формування національної самосвідомості і гідності було проведено Всеукраїнський конкурс есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» (2023).

Варто відзначити чітку організацію Конкурсу та злагоджену роботу членів журі. Тетяна ШАРОВА, голова Правління ГО «Інноваційні обрії України», доктор філологічних наук, професор Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» створила належні умови для його проведення.

Мета заходу – підвищення мотивації до вивчення і зацікавлення учнів та студентів творчістю Т. Шевченка.

Маємо наголосити на тому, що попри усі негаразди, пов'язані з воєнними подіями, що відбуваються в країні, на конкурс було надіслано надзвичайно велику кількість робіт – 3309, які надійшли з різних регіонів держави. Викликає захоплення й той факт, що серед робіт є есе, надіслані з міст, селищ та сіл, що є свідченням небайдужості сучасної молоді до інтелектуальних змагань, незалежно від місця проживання чи перебування.

Аналіз результатів Конкурсу свідчить про те, що більша частина учнів та студентів змогла продемонструвати знання про життя і творчість Тараса Шевченка, виявила самостійність мислення під час написання творчих робіт, уміння аналізувати художній текст, застосовувати літературознавчі факти.

Варто відзначити високий рівень знань учнів та студентів, оригінальність, патріотичну наснаженість, мовну вправність юних авторів і авторок.

Утім, маємо звернути увагу і на недоліки, виявлені в ході перевірки надісланих робіт. Зокрема, під час написання конкурсних робіт у деяких учнів виникали певні труднощі із виконанням ідейно-художнього аналізу поезії. Типовими помилками у творчих роботах є лексичні, граматичні та стилістичні. Далеко не всі учні та студенти дотримувалися вимог щодо написання есе (обсяг, відповідність жанровим особливостям). Однак, загалом школярі виявили достатній рівень сформованих знань щодо життєвого та творчого шляху Т. Шевченка.

Узявши участь у конкурсі, учні та студенти виявили свою повагу до Великого Кобзаря, продемонстрували знання й уміння інтерпретувати його твори, поділилися думками про місце й роль Т. Г. Шевченка в боротьбі за незалежність нашої держави й національну ідентичність українців, у тому числі, у контексті подій, що відбуваються зараз у країні.

ШАБАНОВА Тетяна Віталіївна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Бериславського фахового педагогічного коледжу імені В.Ф. Беньковського Херсонського державного університету (за згодою).

Саме завдяки Громадській організації «Інноваційні обрії України» та за підтримки Тетяни ШАРОВОЇ, голови Правління ГО «Інноваційні обрії України», доктора філологічних наук, професора Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, головного наукового співробітника відділу роботи з обдарованою молоддю Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (зібрала потужну команду фахових професіоналів, організувала оперативні та змістовні наради членів журі, обмін досвідом, надавала індивідуальні консультації, слухні поради фахівця) проведено грандіозний Всеукраїнський конкурс есе «Мій Шевченко».

Тільки цей Конкурс есе (як письмова форма проведення) цьогоріч на міжнародному рівні (учасники надсилали роботи із-за кордону, ділилися у соцмережах інформацією про Конкурс у Польщі, Чехії, Німеччині та інших країнах) сприяв популяризації творчої спадщини Тараса Шевченка, актуалізації пам'яті про Кобзаря та його ролі у закладанні духовних основ української нації, утвердженню морально-етичних заповідей митця як важливого чинника консолідації суспільства, національно-патріотичному вихованню здобувачів середньої, професійної та вищої освіти, збереженню і розвитку інтелектуального потенціалу України, підтримці і стимулюванню талановитої молоді і творчої праці педагогів.

Члени журі злагоджено та невтомно працювали не лише увечері після виконання посадових обов'язків, педагогічного навантаження, організаційної та методичної роботи, а й у вихідні дні.

Протягом трьох тижнів брала участь у перевірці робіт Всеукраїнського конкурсу есе «Мій Шевченко», працювала з конкурсними роботами таких вікових категорій: здобувачі освіти середніх класів закладів загальної середньої освіти (5-8 класи), здобувачі освіти старших класів закладів загальної середньої освіти (9-11 класи). Найбільша кількість учасників серед здобувачів освіти середніх класів закладів загальної середньої освіти (5-8 класи).

Під час перевірки конкурсних робіт виявлено ряд позитивних моментів: молодь креативно і критично мислить, оригінально викладає думки.

Вразили у роботах конкурсантів і палітра почуттів, і невичерпна мудрість, і оригінальність стилю викладу думки, і європейський контекст у трактуванні Шевченка, і надзвичайний емоційний стан співпереживання очевидців лиха війни, адже конкурсанти зазначали зростання актуальності творів Кобзаря, розуміння його ролі у часи війни за Україну.

Серед робіт вирізнялися естетично оформлені: рукопис на вишитому рушничку, з орнаментами української вишивки, робота прикрашена власними малюнками та особистими фото Березинь Шевченкового слова. Були серед конкурсантів і автор сценарію фільму про Шевченка, і автор снів Шевченка, і співбесідник Кобзаря, і автор казки про «Кобзар», і дослідниця ідеї Соборності України в творчості Тараса Шевченка, художниця, волонтерка; і автор уявного діалогу з Кобзарем.

Типові помилки конкурсантів під час перевірки конкурсних робіт:

✓ Невідповідність жанру есе (надіслали кросворди, авторську поезію, акровірші).

✓ Недотримання вимог академічної доброчесності (плагіат або копіювання чужих думок чи історій, есе створено не самостійно автором, у співавторстві, на жаль, авторами есе є не здобувачі середньої освіти, бо 5-8 кл. аналізують твори Т.Г. Шевченка, зазначені у програмі з української літератури 9 кл.; наявні вставки тексту з інтернету: іншого кольору фон).

✓ Малий обсяг роботи 1-2 абзаци (орієнтовний обсяг есе – 2 сторінки формату А-4). Недотримання вимог щодо технічного оформлення творів. Текст подали інших параметрів (шрифт набору – Times New Roman, кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5, усі поля – 2 см). Не виділені абзаци (абзацний відступ – 1,25 см). Необхідно використовувати кутові лапки («...»), розрізняти символи дефісу (-) і тире (–). Не було назви есе. У роботах наявні змістові (фактичні: спотворення фактів і дат біографії Т.Г. Шевченка, порушення послідовності викладу думок), лексичні, граматичні, орфографічні,

пунктуаційні помилки). Найпоширеніші: тавтологія, правила уживання у(в) та і(й).

Перспективи конкурсу з урахуванням наступних власних міркувань:

✓ на конкурс **обов'язково і лише** вчитель (викладач) надсилає в одному електронному файлі окремими 2 документами: 1) повну назву закладу освіти, електронну адресу і контактний телефон (здобувача освіти та вчителя (викладача) одночасно з 2) конкурсною роботою з корпоративного акаунту;

✓ перевіряти лише роботи, які відповідають вимогам Конкурсу;

✓ перевірку робіт здійснювати за 9 категоріями (9 груп членів журі, член журі перевіряє лише одну категорію, опрацювання великої кількості конкурсних робіт окремої категорії (найбільше робіт було здобувачів освіти 5-8 кл.) передбачає більшу кількість членів журі): окремо здобувачі освіти 5 кл., 6 кл., 7 кл., 8 кл., 9 кл. та розділити на 2 групи роботи здобувачів освіти ЗФПО педагогічні та заклади освіти професійної/професійно-технічної; 2 групи роботи здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти України філологічного напрямку та інші.

✓ використовувати Критерії оцінювання письмових робіт (таблиця на 12 балів з програми);

✓ при відзначенні закладів освіти, від яких на адресу Оргкомітету надійшло 5+ конкурсних робіт, звернути увагу не лише на кількість, а й на якість робіт здобувачів освіти (роботи з одного закладу освіти мають набрати найбільшу кількість балів).

ШАРОВ Сергій Володимирович, співзасновник ГО «Інноваційні обрії України», кандидат педагогічних наук, доцент Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Уже п'ятий рік поспіль нашою Громадською організацією «Інноваційні обрії України» проводиться конкурс есе «Мій Шевченко». Приємно, що кількість учасників кожного року зростає. Але поряд із тим, збільшується кількість видів робіт з боку організаторів, що передбачає обов'язкове оприлюднення всієї супровідної документації та результатів Конкурсу на офіційному ресурсі Громадської організації «Інноваційні обрії України». Технічно, здавалось би це не

складно, однак, маємо вже досить потужну сторінку Конкурсу (з 2018 по 2023 рр.), де здобувачі освіти, керівники та батьки могли своєчасно побачити результати інтелектуального змагання: <http://obrii.org.ua/konkurs>.

Аналізуючи надані членами журі та оргкомітетом матеріали, що потребують оприлюднення, мушу констатувати, що головним документом для усіх учасників Конкурсу є Положення, яке можна не лише переглянути на сайті, а й завантажити собі для подальшого використання за [посиланням](#).

Різні етапи роботи Конкурсу передбачали інформування Конкурсу, що представлено на сайті ГО «Інноваційні обрії України». Структурно, інформація про Конкурс у 2023 році має такий вигляд:

1. Інформаційний постер Конкурсу, завантажити [за посиланням](#)
 2. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» «Про організацію та проведення конкурсу есе «Мій Шевченко», завантажити [за посиланням](#)
 3. Вимоги, завантажити [за посиланням](#)
 4. Журі, завантажити [за посиланням](#)
 5. Організаційний комітет, завантажити [за посиланням](#)
 6. Реєстр учасників Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» - 2023, завантажити [за посиланням](#)
 7. Перелік переможців, учасників Конкурсу
- 5-8 кл.
- Переможці, завантажити [за посиланням](#)
 - Номінанти, завантажити [за посиланням](#)
 - Учасники, завантажити [за посиланням](#)
- 9-11 кл.
- Переможці, завантажити [за посиланням](#)
 - Номінанти, завантажити [за посиланням](#)
 - Учасники, завантажити [за посиланням](#)
- Коледжі.
- Переможці, завантажити [за посиланням](#)
 - Номінанти, завантажити [за посиланням](#)
 - Учасники, завантажити [за посиланням](#)
- Заклади вищої освіти

- Переможці, завантажити [за посиланням](#)
- Номінанти, завантажити [за посиланням](#)
- Учасники, завантажити [за посиланням](#)

8. Нагороди

5-8 кл.

Дипломи переможців:

- I місце, перейти [за посиланням](#)
- II місце, перейти [за посиланням](#)
- III місце, перейти [за посиланням](#)
- Грамоти номінантів, перейти [за посиланням](#)
- Подяки учасників, перейти [за посиланням](#)

Подяки керівникам:

- За підготовку переможця, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку номінанта, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку учасника, перейти [за посиланням](#)

9-11 кл.

Дипломи переможців:

- I місце, перейти [за посиланням](#)
- II місце, перейти [за посиланням](#)
- III місце, перейти [за посиланням](#)
- Грамоти номінантів, перейти [за посиланням](#)
- Подяки учасників, перейти [за посиланням](#)

Подяки керівникам:

- За підготовку переможця, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку номінанта, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку учасника, перейти [за посиланням](#)

Коледжі

Дипломи переможців:

- I місце, перейти [за посиланням](#)
- II місце, перейти [за посиланням](#)
- III місце, перейти [за посиланням](#)
- Грамоти номінантів, перейти [за посиланням](#)
- Подяки учасників, перейти [за посиланням](#)

Подяки керівникам:

- За підготовку переможця, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку номінанта, перейти [за посиланням](#)

- За підготовку учасника, перейти [за посиланням](#)

Заклади вищої освіти

Дипломи переможців:

- I місце, перейти [за посиланням](#)
- II місце, перейти [за посиланням](#)
- III місце, перейти [за посиланням](#)
- Грамоти номінантів, перейти [за посиланням](#)
- Подяки учасників, перейти [за посиланням](#)

Подяки керівникам:

- За підготовку переможця, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку номінанта, перейти [за посиланням](#)
- За підготовку учасника, перейти [за посиланням](#)

9. Статті про Конкурс есе «Мій Шевченко - 2023»

- [Конкурс есе крокує вперед!](#)
- [Робоча нарада членів журі Всеукраїнського Конкурсу есе](#)
- [Прийом матеріалів на Конкурс есе завершено!](#)
- [Реєстр учасників Конкурсу](#)
- [Увага! Відтермінування результатів Конкурсу](#)
- [Робоча нарада із членами журі з метою узгодження](#)

[результатів Конкурсу](#)

- [Спільна нарада оргкомітету та членів журі Всеукраїнського Конкурсу](#)
- [Всеукраїнський конкурс есе учнівської та студентської молоді відбувся!](#)
- [До уваги конкурсантів та їх керівників!](#)

Така потужна структура інформаційного висвітлення Конкурсу можлива лише за умови злагодженої роботи членів журі та оргкомітету. Станом на початок квітня 2023 року усі здобувачі освіти та їх керівники мають нагородні матеріали: дипломи, грамоти, подяки, що також розміщені на сайті та можуть бути завантажені конкурсантами у будь-який момент.

Щиро вдячний усій команді однодумців, які за короткий проміжок часу опрацювали великий масив конкурсних робіт та спрацювали на високому професійному рівні. Слід зазначити, що за безпосередню обробку результатів конкурсних робіт, зведення їх до однакового формату за різними категоріями, формування масиву

нагород відповідали члени оргкомітету. Оскільки ця робота здійснювалася уручну, цей величезний фронт роботи вимагав великої відповідальності та просто титанічної працездатності. Оргкомітет працював майже 24 години на добу, намагаючись швидше оприлюднити результати та надати посилання на нагороди.

Як слабка сторона, хочу наголосити на безвідповідальності/необізнаності окремих учасників щодо заповнення форми заявки. Дуже багато часу витрачалось на прибирання зайвих пробілів, порожніх рядків, перейменування закладів освіти відповідно до ЄДЕБО, виправлення прізвищ учасників та їх керівників. Викликають здивування ситуації, коли керівник здобувача освіти пізно ввечері дзвонить та повідомляє про помилку в назві закладу освіти або прізвищі й вимагає швидко її виправити. Після значного часу, що витрачається на перевірку причини помилки виявляється, що вона буда допущена на рівні заповнення заявки. Звісно, такі ситуації будуть враховані оргкомітетом у наступному році та зменшені до мінімуму на рівні Вимог до Конкурсу.

ЗЕМЛЯНСЬКИЙ Анатолій Миколайович – кандидат філософських наук, доцент Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного.

До Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» я долучився на етапі розподілу заявок учасників на категорії, подальшої їх технічної обробки та обробки результатів перевірки робіт членами журі, формування нагород і збірки кращих есе тощо. Безумовно, конкурс має бути й розвиватись, оскільки:

– молодь потребує конкурсів, і взагалі будь-яких заходів, де вона може вільно поділитись своїми поглядами й думками про патріотизм, національні цінності, своє сприйняття української літератури та її ролі в сучасному житті, а не обмежується готовими сценаріями та цензурованими педагогами уривками художніх текстів;

– щоб перейти в житті на українську, треба набути навичок читати українською, мислити українською, аргументувати й переконувати українською. Жанр есе та завдання висловити свою позицію у творчій формі відкриває для цього безліч можливостей;

– конкурс у легкій, ненав'язливій формі дозволяє виявляти слабкі місця чи несформовані цінності у здобувачів освіти і коригувати ці моменти, вибудовувати спільні для українців цінності.

Однак є й низка негативних моментів, яких хотілося б уникнути наступного разу:

– низька відповідальних керівників за якість робіт, які подавались на конкурс, а особливо за їхній технічний бік: оформлення, збереження в певному форматі, реєстрацію робіт в Google-формі, внесення здобувачами освіти правильних даних про себе, заклад освіти, вчителя / викладача тощо. Через це значно уповільнився процес обробки зареєстрованих робіт та оформлення нагород, а деякі роботи через неповну завантаженість та відсутність зв'язку зі здобувачами чи їх керівниками внаслідок некоректного заповнення обов'язкових полів реєстраційної форми не змогли отримати гідну оцінку членів журі;

– цінності мають бути справжніми, такими, що не викликають сумнівів або не викликають різнотлумачень, тому педагоги мають уважніше ставитись до того, як і що їхні вихованці говорять про символ української культури, Т. Шевченка. При свободі висловлення думки, прояву творчої індивідуальності здобувачі не мають кидатись у суцільну негацію традиційного бачення в бажанні «осучаснити» митця чи переходити морально-етичні межі.

У подальшому оргкомітет Конкурсу планує підготувати та викласти у вільний доступ кращі есе конкурсантів (збірка есе), що дозволить світові побачити патріотизм сучасної молоді та відчувати їхні думки.

Віримо, що попереду багато конкурсів та інших інтелектуальних змагань для сучасної молоді, однак сподіваємося на те, що наступного року кращі з кращих знову зможуть представити власні міркування, долучившись до Всеукраїнського конкурсу есе учнівської та студентської молоді «Мій Шевченко» поділившись думками зі світом!

Наукове видання

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 6

Збірник наукових праць

Головний редактор

Відповідальний секретар

Технічний редактор

Шарова Т.М.

Землянська А.В.

Шаров С.В.

Підписано до друку 10.04.2023 р. Формат 60x86/16. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умов. друк. арк. 12,58.

